

RIIGIKOGU

9. istungjärk. **Protokoll nr. 216 (32).**

1923. a.

Sisu: 1. Päewakorra wastuwõtmine. — 2. Riigi 1923 a. kulude lisaelarwe nr. 1 — I lugemisel. Wastu wõetud. — 3. Wähemusrahwuste omawalitsuse ajutise korraldamise seadus — I lugemisel. — 4. Kahe järgmise koosoleku aja ja päewakorra küsimus. — 5. Wähemusrahwuste omawalitsuse ajutise korraldamise seaduse arutamise jätkamine.

Riigikogu koosolek 6. märtsil 1923 a. kell 5 p. l.

Kokku on tulnud 84 Riigikogu liiget.

Koosolekut juhatab abiesimees A.

Kerem.

Sekretääri kohal abisekretäär **J. Bergman.**

Walitsuse looshis: Riigiwanem **J. Kukk**, sõjaminister **J. Soots**, haridusminister **A. Weiderman**, siseminister **K. Einbund**, välisminister **A. Hellat** ja teedeminister **K. Ipsberg.**

Koosolek algab kell 5.25 min. p. l.

1. Päewakorra Juhataja **A. Kerem** wastuwõtmine. **rem:** Päewakord on Riigikogu liigetele wälja jagatud. Päewakorra kohta on järgmine kirjalik ettepanek: Teen ettepaneku päewakorra esimeseks punktiks wõtta vähemusrahwuste omawalitsuse ajutise korraldamise seadus.

Abiesimees K. Wirma: Riigikogu juhatusel nimel teen ettepaneku päewakorda kokku seada niisugusel kujul, nagu ta Riigikogu liikmetele laua peale paigutatud. Nimelt on seal päewakorras selle päewakorra järg, mis hommikusel koosolekul pooleli jäi, mille wahele on paigutatud tolliseadustik ja seadus tolli korralduse kohta — II lugemisel.

J. Reesen (kom.): Teen ettepaneku wõtta esimeseks päewakorra-punktiks juhatusel poolt ettepanendud päewakorra-punkt 10*) ja teiseks päewakorra-punktiks punkt 11**).

Juhataja **A. Kerem:** Esitatud on 3 ettepanekut. Üks juhatusel poolt: Täiendada päewakorda sel kujul, nagu ta wälja on jagatud, teine rkl. Bock'i poolt: wõtta

*) Seaduseelnõu põllutööliste tööaja ja palgalude kohta 1923/1924 a.

***) Seaduseelnõu tasumaksmise kohta Asutawale Kogule poolt 10. okt. 1919 a. wastuwõetud maaseaduse § 1. järele wõõrandatud maade eest.

juhatusel poolt ettepanendud päewakorras punkt II esimeseks ja kolmas rkl. Reesen'i poolt: päewakorra-punkt 10. wõtta esimeseks ja 11. — teiseks päewakorra-punktiks.

Ma hääletan kõige pealt juhatusel ettepanekut selles mõttes, et päewakord niisuguste punktidega täidetud saaks. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on otsustatud kõik juhatusel poolt ettepanendud küsimused päewakorda wõtta. Nüüd tuleb hääletamisele päewakorra järjekord. Riigikogu liikme Bock'i poolt on ettepanendud päewakorra-punkt II tõsta esimeseks. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on see ettepanek tagasi lükatud. Nüüd tuleb hääletamisele rkl. Reesen'i ettepanek wõtta päewakorra-punktid 10. ja 11. esimeseks ja teiseks. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

Riigikogu läheb esimese päewakorra-punkti juurde.

2. Riigi 1923 a. Rahaasjanduse kulude lisaelarwe nr. 1 — andja K. Wirma: I lugemisel.

Käesolewa lisaelarwega nõuab Wabariigi Walitsus krediiti Narwa silla ehitustööde lõpetamiseks. Narwa silla ehitustööde peale on Riigikogu poolt juba waremalt krediiti lubatud. Nimelt on 1921 a. eelarwes juba 30 miljonit marka selleks otstarbeks määratud. Nimetatud krediidi lubamise järele tegi Wabariigi Walitsus lepingu Inglis-Balti tehasega Narwa silla ehitamise kohta. Leping oli 21 miljonit; peale selle oli weel kõrwaltöid silla ehitamise juures, nii loodeti 26 miljoni margaga silda walmis saada. Nüüd on aga selgunud, et Inglis-Balti tehase lepingut ei täida. See selgus juba minewa aasta detsembrikuu alguses ja teedeministeeriumi korraldusel seati juba 6. detsembril minewal aastal

akt kokku selle üle, et Inglis-Balti tehas seda lepingut ei suuda täita.

Käesolewat lisaeelarwet esitades on materjaalidest näha ja seda on ka rahaasjanduse komisjonis Wabariigi Walitsuse esitajad seletanud, et kui silda, mille koguhinda praegu 38 miljoni peale arwatakse, — et kui see 38 miljonit ära kulutada, siis tuleks Inglis-Balti tehasele 12 miljonit 800 tuhat marka ümmarguselt lepingu mittetäitmise kulusid tagasi nõuda. Senni on silla ehitamiseks kulutatud 13.424.000 marka mõne sajaga.

Rahaasjanduse komisjonis tõusis küsimus ülesse, kas ei oleks otstarbekohasem seda tellitud silla tööd koguni pooleli jätta ja wäljamaalt wähe odawam sild tellida. Selle asja arutamise juures selgus, et seda wähest küll wõimalik teha on, aga ei ole mingisugust lootust, et uus sild 1923 aasta sügisel ehk enne kewadet 1924 a. walmis saaks. Kui nüüd arwesse wõtta, et praegune ajutine sild peab wälja kannatama kaks kewadet, millest tänawune kewade kerge näib olewat, kuid 1924 a. kewade teadmata on, siis ei ole mitte kindel, kui palju ajutise silla parandamine kõrwalkulusid wõib tekitada raudtee ühenduse alalhoidmiseks Wenemaaga. Selle juures peab tähendama, et kahjuks on sillaküsimust arutama hakatud liig hilja, kolm kuud hiljemini, kui seda oleks pidanud. Kui 6. detsembril läinud aastal selgus, et Inglis-Balti tehas ei jõua lepingut täita, siis oleks pidanud Wabariigi Walitsus sillaküsimuse kiires korras ülesse wõtma ja siis oleks wäljawaateid olnud uue silla saamiseks wäljamaalt, mis oleks walmis saanud 1923 a. sügisel. Nüüd oleme aga sunnitud Naroowa silda niisugusel teel ehitama, nagu ta praegu teoksil on, nimelt et raudteewalitsus silda ehitaks ise oma jõududega. Selles asjas oli mitmekülgsed läbirääkimisi komisjonis ja walitsusele tehti palju etteheiteid sellepärast, et ta seda asja wiimased kolm kuud on pikale wenitanud. Oli ka läbirääkimisi selle üle, et kui omal ajal silla tellimine anti Inglis-Balti tehasele, siis oli teada, et silla hind kallim oli, kui sel ajal wäljamaalt tellides. Kuid selle juures selgus, et asi oli nii ütelda korralikult tehtud, wastawad komisjonid olid silla ehitamist mitmekülgselt kaalunud ja otsusele jõudnud, et kodumaa tööstust peaks toetama ja selle tagajärjel olla silla ehitamine kallima hinnaga Inglis-Balti laewaehituse seltsile antud. Nimetatud selts ei ole aga siiski lepingut täitnud ja nähtawasti on

wäga kahtlane see arwamine, et selts need 13.000.000, mis silla ehitamisele juurde tuleb maksta, kunagi tagasi makstab. Kõiki neid häid ja pahu külgi järele kaaludes, nimelt, kas mitte silda wäljamaalt tellida wõi olemas olewat materjaali lasta raudteewalitsust oma jõududega sillaks ehitada, rahaasjanduse komisjon leidis, et wiimane tee kindlam on selles mõttes, et sild 1923 a. sügisel walmis saab. Selle juures ei näi minul isiklikult mitte kindel olewat, et praegu arutuse all olew krediit selles asjas wiimane on, ehk küll eelarwe kaunis tugewalt palkade ja muu kulude asjus kokku on seatud ja normid suuremad wõetud, kui esimeses eelarwes olid. Rahaasjanduse komisjon leidis, et Naroowa silla asjus seisukord siiski wäljapääsemata on, silda peab ehitama, et ühendust Wene ja Eesti wahel korras hoida. Läbikäimine Eesti ja Wenemaa wahel ei tohi mitte katkeda, mis sünniks, kui sild õigel ajal walmis ei saaks. Seda seisukohta silmas pidades teeb rahaasjanduse komisjon ettepaneku seda seaduseelnõu I lugemisel wastu wõtta. (J. Tõnisson (rhw.): Kui palju ta siis nüüd kallim tuleb, kui wäljamaalt tellides?) Seda on raske ütelda. Inglis-Balti laewaseltsile oli ta antud 21 miljoni eest, aga selle juures oli see hind, nagu ma juba ütlesin, 25% kallim, kui wäljamaalt tellides oleks olnud. Kui kahe aasta eest sild wäljamaalt oleks tellitud, siis oleks, praegust Saksa marga kursi langemist arwesse wõttes, isegi waluita kasusid saadud, wõib olla oleks silla hind wähest olnud 15—18 miljonit. Sel ajal seda aga ei tehtud, ja mis tegemata on jäänud, sellele ei saa midagi parata. Rahaasjanduse komisjoni nimel teen ettepaneku seaduseelnõu I lugemisel wastu wõtta.

Juhataja A. Kerem: Komisjoni aruandja poolt on ettepanek tehtud seaduseelnõu I lugemisel wastu wõtta. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on seaduseelnõu I lugemisel wastu wõetud.

Aruandja K. Wirma: Teen ettepaneku selle seaduseelnõu II lugemisele asuda kolmepäewalist tähtaega ära ootamata.

Juhataja A. Kerem: Komisjoni aruandja poolt on ettepanek tehtud seaduseelnõu II lugemisele asuda kolmepäewalist tähtaega ära ootamata. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

3. Wähemusrahwuste omawalitsuse ajutise korraldamise seadus — I lugemisel.

Üldise komisjoni aruandja **A. Anderkopp**: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Wähemusrahwuste küsimus ei ole uus, waid aastasadu on tema juures peatatud ja praegu wõib kindlasti ütelda, et pole ainustki riiki, kes selle küsimusega tegemist ei teeks. Igas riigis on see küsimus, olgu riik suur ehk väike. Näituseks Inglismaa, kus vähemusrahwuste küsimus wäga ja wäga palaw on asumail ehk samuti ka maad, kes senni deklareerinud, et neil vähemusrahwuste küsimust pole, kuid kus see küsimus siiski olemas. Wõtame Shweitsi, kus rahwas territoriaalselt nõnda asetunud, et iga rahwas eririigikese moodustab, wõi wõtame Belgia, kelle esitaja minewal aastal Praagas ärapeatud rahwasteliidu ühingu te konwerentsil tõendas, et Belgias vähemusrahwuste küsimust pole, kuid kus siiski alles mõni kuu tagasi, nagu lugupeetud rahwasaadikud ajakirjandusest teawad, ülikooli ümber äge wõitlus käimas oli, kus prantslased ja flaamlased kumbki ülikoolist oma ülikooli teha tahtsid, millepärast isegi Prantsusmaal õige ägedalt agitatsiooni tehti, suuri meealewaldusi toime pandi. Meil Eestis on vähemusrahwuste küsimus alati päewakorral olnud ja kui 1918 a. enne ilmasõja lõppu rahwaste enesemääramise küsimus esile kerkis, siis oli meil Eestis domineeriwaks päewaküsimuseks vähemusrahwuste küsimus. Meie iseseiswuse manifestis on maapäew tarwilikuks pidanud ära määrata olukorda, milles vähemusrahwad meil elama peawad. Weel rohkem: meie ajutise walitsuse loomisel said garanteeritud sellekohaste walitsusliigete ametite loomise kaudu vähemusrahwuste õigused ja kui Asutaw Kogu kokku astus ja sellekordse ajutise walitsemise korra riigi walitsemise aluseks pani, siis määras ta ära ka wastawalt, kuidas vähemusrahwad oma huwide eest seista wõisid. Asutawa Kogu lõpupäewil langes tema peale suurem ülesanne, — tarwis oli territoriaalse omawalitsuse juures kindlaks määrata vähemusrahwuste õigused. Oma põhiseaduses oleme jättnud, nimelt § 21., igale kodanikule vähemusrahwusest õiguse oma huwide ja rahwuskultuuri

teostamise kohaselt autonoomseid asutusi luua. Ühes sellega on Asutaw Kogu otsustarbekohaseks ja wõimalikuks pidanud põhiseaduse § 21. põhjal määrata, et vähemusrahwustele antakse wõimalus vähemusrahwustesse puutuwait küsimusi korraldada omawalitsuste alustel, mis pärast, muidugi mõista, eriseaduses ära määratud saab. Kuidas ka asja peale waadata, kuid üks on selge, see on, et vähemusrahwuste küsimus ei ole enam mitte ainuüksi riigi sisemine küsimus, see pole enam ainult walitsuse küsimus, waid on laiemaks küsimuseks saanud ja on ka paratamatu, et Riigikogu warem ehk hiljem selle weksli, mis Asutaw Kogu põhiseaduses meie vähemusrahwustele wälja andis, lunastama pidi. Küsimus seisis ju ainult selles, kuidas nende küsimuste lahendamine seadusandliku aktiga peab sündima. Nagu lugupeetud Riigikogu liikmete seletuskirjast wast lugenud on, esineti meie vähemusrahwuste poolt juba Riigikogu esimestel päewadel sellekohaste omawalitsuse asutuste loomise kawaga, mida taheti walitsuse poolt kinnitatuna näha ja oldi arwamisel, et Wabariigi Walitsusel wõimus on meie vähemusrahwustesse puutuwait küsimuste korraldamist maksma panna. Loomulik, et Wabariigi Walitsus, kellel niisuguseid õigusi ei olnud, ei saanud selleks midagi ära teha ja vähemusrahwuste esitajatel ei jäänud muud nõu üle, kui seaduseelnõu Riigikogule esitada. Sarnane seaduseelnõu on Riigikogus arutamisel olnud kaugele üle aasta. Teda ei ole walitsus jättnud tähele panemata, waid niihästi eelmine, kui ka praegune walitsus on seda küsimust oma wahel arutanud. Kui eelnõu Riigikogusse sisse tuli, oldi arwamisel, et tema lõpulikult pidi ära lahendama kõik need küsimused, mis põhiseaduse § 21. põhjal üles olid tõusnud. Üldine komisjon on seda küsimust minewa aasta kewadel põhjalikult läbi kaalunud ja otsusele jõudnud, et see sedawõrd lai küsimus on, mida ühe hoobiga täpipealselt ära lahendada ei saa. Ja kui tänawu aastal enne jõuluid üldine komisjon, luues erialakomisjoni, kes seda küsimust lähemale kaalumisele pidi wõtma, weel kord endale selgelt wastust tahtis anda, et kas on wõimalik luua seadust, kus oleks ette nähtud kõik wõimalikud peensused, mis sarnane küsimus endaga paratamatult kaasa toob, siis oli alamkomisjoni kui ka üldkomisjoni wastus selle peale eitaw. Meie ei suuda pealegi kiire aja jooksul,

mitte tabada kõiki neid tarwidusi, mis elu iseenesest päewawalgele toob. Siin peame meie katsuma tarwitada teisi teid, see on, peame katsuma wälja anda põhimäärused, millega ära määratakse sihtjooned ja alused, mille põhjal ja kuidas meie vähemusrahwuste elu, nii nagu ta põhiseaduse § 21. ära määratud on, korraldatud peab saama. luues ühtlasi võimalusi elu poolt ülestõstetud tarwiduste kiireks rahuldamiseks ning tehes parandusi seal, kus see tarwilik on. Seda kõike arwesse wõttes tuli üldine kui ka alamkomisjon ja ka pärast Wabariigi Walitsus otsusele, et meil tuleb teist teed käia ja nimelt, et meie anname algmäärused, mille põhjal omawalitsused wõiksid tegutseda, kuna täiendawad määrused jääksid ühe teise asutuse ja nimelt Wabariigi Walitsuse wõimkonda, kellele õigus jääb vähemusrahwuste ja omawalitsuste orgaanide ellukutumiseks lähemaid määrusi wälja anda, samuti täiendada ja parandada nende wadaduste kohaselt, mida elu esile toonud. Mis puutub käesolewa seaduse üldisesse kondikawasse, siis tuli üldisel komisjonil kui ka alamkomisjonil jääda nendele alustele, mis põhiseaduses neile kindlaks määratud olid ja nimelt, et see enesewalitsuse korraldus, mida vähemusrahwustele anda tahetakse, on omawalitsuste korraldus ja see põhimõte pidi kahtlemata mõõduandwaks jääma ka edaspidiste tööde juures. Üldine komisjon, otsides sarnast omawalitsuse kuju, mis wõiks olla käesolewa uue omawalitsuse sisseseadmise aluseks, tuli otsusele, et kõige kohasem ja wastawam elunõuetele oleks meie maakonna omawalitsus, sest uus omawalitsus, mis laiendab oma tegewuse kogu riigi peale, ei wõi mitte olla niisugune, mida wõiks paigutada näituseks ainuüksi linna seaduste alla. Tema on ülemaaline iseseisew omawalitsus, mis rohkem on seotud maaga, sest et suurem osa meie vähemusrahwustest, nimelt wened, ei ole mitte koondatud linnadesse. Et suurem osa vähemusrahwusi maale koondatud on, siis on ka loomulik, et linna määrused nende kohta mõõduandwad ei wõi olla ja meie peame selles suhtes peatama jääma maakonna omawalitsuse juurde. Ma ei tahaks üksikasjaliselt seda seaduseelnõu waadata, ajal, kus Riigikogul nende wäheste päewade tõttu, mis temal weel töötegemiseks ees on, wäga ja wäga palju ülesandeid täita on. Osalt on seda ülesannet katsunud täita elnõule juurdelisatud seletuskiri. Kui meil

lahkuminekuid üksikutes põhimõtetes peaks tekkima, siis on loomulik, et meie nendest mitte mööda ei saa, waid et neid puudutada tuleb. Üldistes joontes on seletuskiri katsunud seda ära ütelda, mis sellele seadusele aluseks on ja tahaks uskuda, et need põhimõtted, mida meie niihästi ajutise walitsuse ajal, kui ka põhiseaduses üles seadsime, ometi teostamist peaks leidma. Wõib olla tekib sealjuures küsimus, kas on tarwidust just praegu seda küsimust läbi wiia ja kas on Riigikogul tarwidust just praegu selle küsimuse juurde asuda. Siin, lugupeetud Riigikogu liikmed, oleks wastata ühte: meie vähemusrahwuste esitajatel on võimalus olnud oma huwide eest seista, kuid see võimalus on kitsam olnud, kui see alus, mida meie seadused neile on lubanud anda. Mitte ühekordselt ei ole nende poolt etteheiteid tehtud, mitte ükskord ei ole tulnud nurisema selle üle, et peaauglikult nende haridusasia raske on korraldada. Sellepärast tuli kaaluda, kas aeg ei ole ükskord niisuguse põhjapanewa seaduse maksmapanemisele asuda. Ja kui teiseks arwesse wõtta, et Wabariigi Walitsus pikema kaalumise järele otsusele on tulnud, et kui meie tahame uut omawalitsuse korda sisse seada, siis on see võimalik ainult eelarweaasta wahetusel. Wahepeal seda teha ei ole mitte otstarbekohane, sest siis tuleks omawalitsuse eelarwed kui ka wastaw osa riigi eelarwest ümber töötada, mis ei tehniliselt ega ka praktiliselt soowitaw ei ole. Sellepärast wõiksim kindlasti ütelda, et uute omawalitsuste korralduste maksmapanemine wõib sündida ainult eelarweaasta wahetusel, see on — tema wõiks jõusse astuda 1. jaanuaril ükskõik mis aastal.

Kuna meil uued Riigikogu walimised aga lähematel päewadel ees on ja mingit põhjust ei ole arwata, et meie laialisemat seadust oleks wõinud ennem wastu wõtta, ja kuna uus Riigikogu alles maikuu lõpu poole wõib kokku astuda, kus ta oma tööde konstrueerimise ja wõib olla uue walitsuse kokkuseadmise tõttu esimestel päewadel selle jõuga mitte tööle asuda ei saa, nagu tarwilik oleks, siis wõiksim kindlasti ütelda, et mitte üksi täielikku põhjapanewat seadust vähemusrahwuste omawalitsuse korraldamise asjus, waid isegi erilist seadust, mis seda küsimust lähemalt lahendaks, temal ei oleks võimalik läbi wiia, nõnda, et vähemusrahwad saaksid 1. jaanuariks tulewal aastal uued omawalitsused ellu kutsuda. Kui

meie mitte praegu ei katsu seda seaduseelnõu lahendada ühel või teisel kujul, siis on selge, et vähemusrahwad tulevast aastast peale oma omawalitsuse asutusi mitte ellu kutsuda ei saa. Seda teavad paremini ringkonnad, kes selle küsimusega rohkem tegemist teinud ja kes mitu korda soowi on avaldanud, ja põhjendatud soovi, et nende koolikorraldus eriti praegu kannatab ja et nemad seda müüdi lahendada ei saa, kui neile teised võimalused kätte ei anta. Lükkab Riigikogu käesoleva seaduse arutamise ühel ehk teisel kujul edasi, siis oleme sellega kaheks aastaks meie vähemusrahvuste koolikorralduse edasi lükanud.

Sellepärast julgen küll üldise komisjoni nimel Riigikogule ette panna seda seadust I lugemisel vastu võtta, et meie teda veel suudaks käesoleval lühikesel istungjärgul lõpulikul kujul vastu võtta.

A. Palwadre (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Riigikogu elab viimaseid päevi. Nüüd võib juba kokku võtta, mis Riigikogu on ära teinud, ja mis Riigikogu on tegemata jätnud. Siin võiks otsekohe ära märkida, et mitmed esimese järgu tähtsusega seaduseelnõud on Riigikogu poolt jäänud vastu võtmata. Mitmed väga rutulised küsimused on jäänud lahendamata. Riigikogu ei ole suutnud vastu võtta ministeeriumide põhikorraldust. Korraldamata on jäänud terve meie walitsuse aparaat. Riigiteenijate seadust ei ole suutnud Riigikogu vastu võtta. Läbi viimata on jäänud kiriku lahutamine riigist. Määratlemise õigus on lahtiseks jäänud. Kõik sotsiaalsed seadused on jäänud päewakorrast ära ja isegi ei ole suudetud lahendada omawalitsuse seadust. Omawalitsuse küsimust on peetud Asutawa Kogu päewist kogu aja üheks põnewamaks küsimuseks. Iga aasta on räägitud omawalitsuse seaduse puudustest, eriti maksustamise alal. Kuid Riigikogu läheb laiali ja ei ole suutnud omawalitsuse seadust vastu võtta. Nüüd viimastel päewadel, teiste rutuliste väikeste asjade hulgas tuleb Riigikogus suurema ulatusega seadus arutusele — vähemusrahvuste omawalitsuse ajutise korralduse seadus. See asjaolu isenesest, et meil viimastel päewadel rutulises korras tuleb see seadus päewakorda, kuna palju põnewamad küsimused ja suurema ulatusega küsimused lahendamata jäävad, laseb küsida, kas siis tõesti see vähemusrahvuste küsimus nii põnewalt päewakorral

on, et temaga sugugi enam wiivitada ei või, kas see tõesti riiklistest küsimustest kõige rutulisem, kõige kiirem on? Kui meie sellest seisukohast asja hindame, siis peame küll otsekohe tunnustama, et kuigi vähemusrahvuse küsimus igas riigis, igal maal päewakorral on, Eestis tema terawust küll märgata ei ole. Asutaw Kogu on põhiseadusesse üles võtnud üksikud põhimäärused, mis vähemusrahvuse küsimuse üldises joones lahendavad. Ja kui meie Eesti elu vaatleme, siis peame konstateerima, et meil Eestis vähemusrahvuse küsimust ei võiks terawaks pidada. Meil ei ole sallimatut enamusrahvuse poliitikat waid Eesti rahwas on salliw ja peab tegelikult kinni nendest põhimõtetest, mis on põhiseaduses wäljendatud. Kui meie Eesti rahwa ajalugu meelde tuletame, nimelt neid wahekordi, mis Eesti rahwal praeguste Eesti vähemusrahvustega — sakslastega ja wene-lastega oli, siis oleks ajalooliste andmete põhjal wõinud küll karta, et kui Eesti riik iseseiswaks saab, siis tuleb ilmsiks sallimatus teiste rahvuste vastu. Sarnasele kartusele wõis põhjust anda Eesti rahwa ajalugu nii kaugemast minewikust, kui ka lähemast minewikust, kus meil iseäranis raskeid päewi tuli läbi elada. Kuid need kartused siiski täide ei läinud ja mingisugused ässitused ega prowokatsioonid, mis ka on olnud, ei ole suutnud Eesti rahwast teiste rahvuste vastu sallimataks teha. Isegi ässituskatsed juudi rahwuse vastu, kelle vastu teistes maades harilikult ikka rohkem sallimatust on olnud, ei ole mingisugust tagajärge andnud. Rahwuslikka wahekordi Eesti riigis waadeldes peame otsusele tulema, et vähemusrahvuste küsimus põnewalt päewakorral ei ole. Läbisaamine Eesti rahwa ja teiste rahvuste wahel on hea. Pärast seda, kui maaseaduse elluviimisega on kõrvaldatud kõige suurem sotsiaalne ülekohtus, kui on ära kaotatud feodaalide kiht, kes ühtlasi ka teisest rahwusest olid, ei ole karta, et Eesti rahwa ja Saksa rahwa wahel loomulik oleks endine waenulik wahekord. Ei ole mingisugust põhjust arwata, et endine waenulik rahwusline wahekord, mis oli põhjendatud sotsiaalsetest tingimustest, edasi kesta võiks. Kuid niiviisi ei hinda seisukorda vähemusrahwused ise. Kui Riigikogu ringkondades on leitud tarwilikuks rutulises korras seda seadust läbi wiia, siis on selle pea põhjuseks kartus wäljamaa ees, et vähemusrahvuste liikmed seletawad wäljamaal, nagu oleks

Eestis walitsemas rahwuslik surwepoliitika. Sarnased kaebtused tulewad kuuldawale aga peajasjalikult endiste Balti parunite poolt, kellel üldse südame peal ei ole hea wahekorra loomine eestlaste ja sakslaste wahel, waid kellel südame peal on endised mõisad, kes tahaksid mõisaid tagasi saada. Seda nad midugi kätte ei saa ja kui nad mõisad oleks tagasi saanud, siis oleks see jäädawaks takistuseks, et head wahekorda sakslaste ja eestlaste wahel Baltimaal luua. Nii on selle seaduseelnõu kiires korras arutusele wõtmine järeleandmine nende Balti parunite häälele, kes wäljamaal kihutustööd Eesti riigi wastu ei ole järele jätnud, waid kasutawad iga juhust, et seda kihutustööd jätkata.

Kui meie selle seaduseelnõu enese juurde läheme, siis peame küll tunnistama, et see seaduseelnõu ei ole sugugi nii ootamatult Riigikogu pleenumi sattunud, tema on komisjonis seisnud üle aasta. Kuid komisjon on teda ainult kiires korras wiimase kuu jooksul arutanud. Ühtlasi on väga mitmed küsimused eelnõus eneses täiesti lahtiseks jäänud. Ma olen nõus, et vähemusrahwustel, eriti Saksa rahwusel on mõned küsimused väga rutulised, eriti koolikorralduse küsimus. Aga mis tuuakse koolikorralduse alal puudustena ette? Tuuakse ette, et praegu ei olla Saksa rahwusel õigust kaasa rääkida koolielu korraldamises üldse. Aga mulle näib, et selle puuduse kõrwaldamiseks ei ole tarwis omawalitsuse korralduse seadust. Ka ilma selle seaduseta on täiesti wõimalik luua üleriikline kooliwõrk vähemusrahwustele, seda wõiks teha praegumakswate kooliseaduste põhjal. Samuti näib mulle, et ei oleks küllalt põhjust takistada vähemusrahwustele mõjuwalt kaasa rääkida oma koolide korraldamise asjus. Praegu tuuakse ette, eriti Saksa rahwuse poolt, et neil on küll emakeelsed koolid olemas, kuid direktor ja õpetajad määratakse kooliwalitsuse poolt, nad ei saa õpetajate walimisel kaasa rääkida. Mulle näib, et ka ilma sarnase keerulise seaduseta wõiks seda küsimust lahendada, kui Wabariigi Walitsus sellega päri oleks. Ma arwan, et Wabariigi Walitsusel ei wõiks midagi selle wastu olla, ning hariduslistes küsimustes peaks vähemusrahwustele wastu tulema, sest see wastutulek on tingitud põhiseaduses ülesseatud põhimõtetest. Esitatud seaduseelnõu tõstab mitmed küsimused üles, mis läbi ei ole kaalutud ja mis otsustamata jätta tahe-

takse. Muuseas tõstab eelnõu küsimuse üles, mis erilise tähtsusega on Wene rahwusele. Põhiseaduse järele on omawalitsuse üksustes, kus vähemusrahwus enamuses — asjaajamise keeleks vähemusrahwuse keel. Meil on waldu, kus enamus wenelastel wõi rootslastel — Peterimaal wenelastel, saartel rootslastel. Kuidas kujuneb sarnaste territoriaalsete omawalitsuste wahekord uute eksterritoriaalsete vähemusrahwuste omawalitsusega? Jääwad nad paralleelselt tegutsema? Mis siis, kui sarnase territoriaalse omawalitsuse liigete enamus uut eksterritoriaalset omawalitsuse korraldust tunnistada ei taha? Peawad nad rahwusnõukogule alluma ja oma ülesandeid püürama? On see aga neile kasulik? Kõik need küsimused on lahtiseks jäetud. Neid otsustamata jätta ei tohiks aga mitte. Ei ole komisjonil ka mingisugust kindlat ülewaadet olnud, kuidas kujuneks praktiliselt nende uute omawalitsuste tegewus, iseäranis hoolekande alal. Haridusalal näib küsimus lihtne olewat. Kooliwõrk määratakse makswate kooliseaduste põhjal. Kulud, mis wastawate seaduste järele riigi kanda on, antakse uuele omawalitsusele üle. Maakonnawalitsused, samuti ka linna omawalitsused, annawad omalt poolt need summad uutele omawalitsustele üle, mis nad kooliseaduse põhjal nende koolide peale peaks kulutama. Koolikorraldus näib lihtne olewat, aga kuidas kujuneb hoolekande korraldus? Missugusel määral antakse toetusummasid hoolekande korraldamiseks riigi ja kogukonna poolt? Kui suured summad kasutada oleks vähemusrahwusel enesel sunduslikkude maksude arwel? Selle kohta ei ole mingisugust kalkulatsiooni tehtud. Wõib olla kujuneb erimaks liig koormawaks vähemusrahwuse kehwaremate liigetele, wõi jääb hoolekande korraldamata? See küsimus on tähtis waesematele, sest jõukamad ei kannataks selle all. Neil ei ole tähtis hoolekande küsimus, see küsimus on tähtis nimelt ainult waesematele vähemusrahwuse liigetele. Ma arwan, et ei oleks mitte ülearune, kui enne selle seaduse maksmapanemist näitlikka kalkulatsioone sellel alal wõiks ette tuua.

Suuremaks tüliküsimuseks komisjonis, millest aruandja otsekohe ei kõnele- nud, oli järgmine küsimus, kas uus omawalitsuse korraldus on wabatahtlik, wõi sunduslik. Enamus näis kalduwat sinna poole, et see sunduslik on vähemusrahwuse liigetele, et kes korra sinna sisse on

astunud, see ei saa sealt muidu lahkuda, kui surma läbi või kodakondsusest lahkumisel teel, ehk jälle, kui ta wormilikult teatab, et tema oma rahwuse muutnud on. Mina isiklikult olin komisjonis sarnase seisukoha wastu. Autonomne korraldus peab olema waba. Kedagi ei peaks tohtima sundida uude omawalitsusesse astuma ja kellegile ei tohiks keelata sellest wälja astuda. Sundida kedagi autonoomse organisatsiooni kasuks kohustusi kandma riik ei wõi. (J. Tõnisson (rhw.): Õigus!) Autonomse korralduse loomine on wähemusrahwuse liigete õigus, aga mitte kohustus!

Esimese lugemise juures ma ei tahaks üksikasjalikult peatada seaduse üksikute osade juures. Ma tahtsin ainult näidata, et seda seadust, mis iseenesest wäga tähtis, tahetakse kiirelt läbi wiia tähtsamaid küsimusi lahendamata jättes. Riigikogu tahab jätta kõik need lahtised küsimused Wabariigi Walitsuse otsustada. See on tingimata wäga suur ja wäga wastutusrikas töö. Kergem oleks Riigikogul neid küsimusi lahendada, kui Wabariigi Walitsusel. Wabariigi Walitsus on ärarippuw Riigikogust ja omas tegewuses peab tugenema ainult Riigikogu peale. Kui walitsus ei tea Riigikogu waateid ja soowe, Riigikogu aga läheb ise laiali ja käsib küsimuse rutulises korras ära lahendada, siis on see tegewus Wabariigi Walitsusele wäga raske, kuid Wabariigi Walitsus ei ole sarnase küsimuse lahendamise wiisi wastu waielnud ja on nõus neid ülesandeid oma peale wõtma ja lahendama neid küsimusi, mis Riigikogu lahtiseks jätab. Sellepärast ei ole ka meie rühmal põhjust selle seaduseelnõu wastuwõtmise wastu olla. Meie ainult märgime ära, et oleks loomulik, kui Riigikogu täielikult need küsimused ära lahendaks, aga kui Wabariigi Walitsus wõtab küsimuste otsustamise oma peale ja lahendab neid põhiseaduse alustel ja põhimõtetel, siis l lugemisel igatahes toetame meie seda seaduseelnõu.

M. B o c k (saks.): Ganz zuerst möchte ich meinen herzlichen und aufrichtigen Dank im Auftrage aller Fraktionen der Minderheiten der Regierung und der Allgemeinen Kommission für die schwere Arbeit, die geleistet wurde, darbringen. Es ist ja nicht die Autonomie des § 21 des Grundgesetzes, die das Resultat unserer Arbeit vorstellen sollte, uns geworden, aber ich muss anerkennen, dass die Über-

bürdung der Kommission und der Mangel an Zeit es ihr nicht erlaubten, die ihr gestellte Aufgabe zu lösen. Man entschied sich daher, ein temporäres Rahmengesetz zu erlassen, dass uns Minoritäten wenigstens die vorläufige Übernahme unserer Schulen und der Wohlfahrt ermöglichte. Eins war der Kommission von Anfang an klar, dass wir es mit keinem „Verein“ hier zu tun haben, sondern das diese nun ins Leben zu berufende Institution ein Projekt des öffentlichen Rechtes sein müsse. Staatliche Funktionen haben die Minoritäten dem Entwurf nach zu übernehmen, der Staat übergibt denselben einen Teil seine Rechte und seiner Verpflichtungen, und der öffentlich-rechtliche Charakter dieses neuen Gebildes lässt sich nicht verleugnen. Es sei mir erlaubt hier hervorzuheben, dass die Erfüllung derartiger staatlicher Verpflichtungen eine Aufgabe ist, die nur dann durchführbar ist, wenn die Gesetzgebung diese Tätigkeit vor einem willkürlichen Eingriff der Administration schützt und ihr sichere Garantien dafür bietet, dass die Regelung der verschiedenartigen Interessen derart gestaltet wird, dass schwere Reibungsflächen vermieden werden. Es sind ernste und komplizierte Fragen, die hier massgebend sein dürfen. Die Kommission stand auf dem Standpunkt, dass der freie Wille, die Deklaration eines jedem Mitgliedes der nationale Minderheit allein massgebend für die Zugehörigkeit jeder einzelnen Person zu der sich selbst verwaltenden Minorität sein müsse. Ich persönlich stehe da anders: übergibt der Staat einer nationalen Minorität eine Selbstverwaltung seines Bildungswesens und der Wohlfahrt, so ist jedes Mitglied der betr. Nationalität, falls es sich zu derselben bekennt, automatisch auch Mitglied der nationalen Selbstverwaltung und trägt alle Pflichten derselben und genießt dafür auch alle Vorteile. Will man das nicht, so ist man auch nicht berechtigt, an der Kultur der Minorität teilzunehmen, und es erscheint mir folgerichtig, dass, wenn der Staat schon die Regelung des Kulturlebens einer Minorität übergibt, er sich von jeglichen Verpflichtungen der Minorität gegenüber in dieser Beziehung löst. Jedem steht es frei, seine Nationalität zu deklarieren, jedoch zieht diese Deklaration im Falle der uns zugestandenen Selbstverwaltung die Angehörigkeit zu derselben nach sich. Die kulturelle Selbstverwaltung ist eben kein

Verein auf privatrechtlicher Basis, der einen freien Eintritt und Austritt ermöglicht, denn der öffentlich rechtliche Charakter dieser Institution übt auf die Mitglieder einen gewissen Zwang aus. Ich weiss es schon, dass diese obligatorische Zugehörigkeit einem Widerspruch finden wird, jedoch ist meiner Überzeugung nach dieser Zwang unvermeidlich. Geben Sie uns eine Selbstverwaltung in Analogie der Kreisverwaltungen, so ist es Ihnen bekannt, dass auch dort der Zwang besteht, denn keiner kann sich der Machtkompetenz derselben entziehen, solange er sich auf dem Territorium dieser lokalen Selbstverwaltung befindet. Auch hier ist es genau so. Solange, meiner Meinung nach, jemand sich zu einer nationalen Minorität bekennt und am Kulturleben derselben teilnehmen will, ist er verpflichtet, Mitglied der betr. kulturellen Selbstverwaltung zu werden und nur mit Aufgabe seiner Nationalität befreit er sich von der Zugehörigkeit zu der nationalen Organisation. Tritt er in diese Gemeinschaft nicht ein, so ist der Staat nicht mehr verpflichtet, ihm eine muttersprachliche Schule zu gewähren und seine kulturelle Eigenart zu erhalten. Der Staat verweist ihn an seine sich selbst verwal- tende nationale Organisation, die Funktionär auf dem Gebiete der Kultur ist, und es wäre unbillig, dem Staat die Aufgabe zuzuschreiben, den nicht in die kulturelle Selbstverwaltung Eintretenden noch parallele Minderheits-Kulturinstitutionen zu eröffnen. Ausserdem stehe ich auf dem Standpunkt, dass die Eröffnung besonderer Minoritätsschulen und Kultur-Anstalten ausserhalb der Nationale Selbstverwaltung, abgesehen vom rein staatlichen Standpunkt, uns unannehmbar erscheint, weil dadurch in die Minoritäten ein Keil des Zwiespaltes eingeschoben wird, der der ganzen Minorität ihre Einheit nehmen würde. Es würde die Minorität in Autonomisten und Antiautonomisten, die nicht in die nationalkulturelle Selbstverwaltung eintreten, geteilt werden, und bei einer Begünstigung der letzteren durch billigere Schulen und verschiedene andere rein politische Bevorzungen liessen sich die grössten Gefahren für die ruhige Fortentwicklung einer nationalen Minorität denken. Daher muss ich persönlich den unobligatorischen Charakter der Zugehörigkeit zu einer nationalen Minorität in bezug auf das vorliegende Gesetz abweisen. Ausserdem be-

merke ich, dass dieser hier besprochene Zwang keineswegs eine ausschliessliche und unbekannte Erscheinung vorstellt, vielmehr uns in allen Selbstverwaltungen vor Augen tritt. Nehmen Sie das Barreau der Advokaten. Solange jemand zu diesem Stande gehört, ist er obligatorisch Mitglied des Barreaus und unterliegt seinen Entscheidungen, und nicht anders ist es im Auslande mit den Mitgliedern der Kaufmannskammern und ähnlichen Instituten des öffentlichen Rechts.

Weiterhin habe ich darauf hinzuweisen, dass die Auflösung des Volkstages, wie ich die Vertretung der Minorität nennen will, durch die Regierung, auch zu den grössten Bedenken Anlass geben kann. Sollen unsere Gesetze über die Selbstverwaltung der Kreise uns als Analogie dienen, so ist dieser Modus uns in der Gesetzgebung vollkommen fremd. Die Regierung hat bis jetzt nicht das Recht, Selbstverwaltungskörper aufzulösen, und auch uns gegenüber auf dem Gebiete der Kultur müssten wir nur zu sehr befürchten, dass durch wiederholte Auflösungen unseres Volkstages die Regierung uns ihren Willen aufdrängen könnte, der unserem Bildungswesen und unserem Kulturleben schaden dürfte.

Dass der Austritt aus der kulturellen Selbstverwaltung nicht jederzeit ermöglicht werden kann, erscheint mir evident und nur der Wechsel der Nationalität würde eine derartige Möglichkeit, meiner Auffassung nach, nach sich ziehen.

Mein Vorredner, Herr Palwadre, behauptete hier unter anderem, dass, obwohl das Verhältnis zwischen Majorität und Minorität bei uns gut sei, die Annahme des Gesetzes ihm doch als verfrüht erscheine. Ich würde ihm darauf antworten, dass die Kommission wie auch die Regierung die Dringlichkeit dieses Gesetzes anerkannt habe und bei den konstatierten guten Beziehungen zwischen der Majorität und Minorität gerade dieses Gesetz am Platz ist. Hätten wir es hier mit einer Irredenta zu tun, so wären Befürchtungen vielleicht denkbar, aber in der jetzigen Situation wäre doch ein Widerstand unseren Wünschen gegenüber nicht zu verstehen.

Zum Abschluss möchte ich noch betonen, dass die Wünsche der gesamten Minoritäten sich auf die Annahme dieses Entwurfs richten, und ich kann Ihnen die Versicherung geben, dass Sie Ihren Staat

dadurch nicht allein innerlich festigen, sondern das politische Prestige unseres Staates auch nach aussen hin heben, denn Sie erfüllen ausser einer grossen Kultur-aufgabe noch das vornehmen Ziel, das sich der Völkerbund auf seine Fahne geschrieben hat, den Schutz der Minderheiten in Ihrem Lande.

M. Martna (sd.): Wäga austatud Riigikogu liikmed! Minu eelkõneleja härra Bock tähendas muuseas, et vähemusrahwuste autonoomia seadus, mis siin kõne all on ja nimelt selle seaduse kõnealolemine ajaloolist silmapilku tähendab. Ka mina olen selles arwamises. Kui mina vähemusrahwuste autonoomia seaduse kohta sõna wõtsin, siis selleks, et selle ajaloolise silmapilgu peale iseäralist rõhku panna ja meie rahwa hilisemasse minewikku pilku heita, et waadata, kuidas meie tänase silmapilgu selle seisukohale oleme püüdnud, kus meie vähemusrahwuste autonoomia seadusest siin kõnelda wõime.

Austatud Riigikogu liikmed! Kui meie enestele näituseks ette kujutada wõik-sime, et keegi nendest meie sekka manast wõiks ilmuda, kes 20., 30. ehk 40. ja 50. aasta eest meie keskelt lahkusid, siis küsiks nad kahtlemata: „Mis on sündinud?“ kui nad loeks ja lehitseks vähemusrahwuste autonoomia seadust. Kes wõis isegi alles kümme aastat tagasi ette ütelda, et meie siin 1923 aasta märtsikuu algul vähemusrahwuste autonoomia seadust arutame? Tähendab, eestlased on nüüd enamusrahwus! Kui meie siin vähemusrahwuste autonoomia seadust arutame, siis tähendab see, et on olemas enamusrahwus. Eestis peab ajalooliselt midagi sündinud olema, tähendab peab ajalooliselt midagi suurt, midagi tähtsat sündinud olema, mis selle wõimalikuks tegi.

Kui me selle seaduseelnõu enese seisukohalt asja enestele ette kujutame, siis on see asjaolu nagu peegel, millest meie oma minewikku ja selle seisukoha wäljakujunemise arenemist näha wõime, milles meie praegu seisame. Tähendab, meil on põhjalik rewolutsiooniline muutus olnud ja selle tagajärg on vähemusrahwuste autonoomia seadus, mis meil praegu kõne all on. Ilma rahwustewaheliste wahekordade põhjaliku muutuseta ei oleks see mõeldaw olnud. Seda ei luba meie minewiku ajalugu oletada.

Minu härrad! Ma ei mõtle mitte eita-wat seisukohta wõtta selle seaduseelnõu wastu, aga ma tarwitan juhust ja mõtlen pilku heita minewikku selle aja peale, mis minu mälestuses rahwuste wahekordade arenemist näitab, enne kui praegune aeg wõidu sai. Ja lubage mulle, et ma seda „oma isa pojana“ teen. Minu isa oli pärisorjuses sündinud orjuse talupoeg, oli waene talupoeg, ta oli surutud pilkasesse teadmatusesse ja kõik kultuuriwarad olid tema ning tema kaaslaste eest lukus. Aga nagu kõik isad oma poegadele midagi päranduseks jäta-wad, nõnda jättis ka Mardase Jüri oma pojale midagi päranduseks. See pärandus oli äärmine wae-sus, tume teadmatuse, abitu olek kõiges, kõikidest kultuuri saawutustest eemale hoitud, selle kõrwal ja kõige selle tagajär-jel: mitterahulolemine... Ra-hulolematus — seda olen ma oma isalt pärinud ja seda nimetan mina pärliks nende päranduste hulgas. Rahulolematus oli see, mis mitte ainult minu isa hinges ei pesitsenud, waid mis meie kõikide esi-wanemate rinnus pesitses. See on see suur jõud olnud, mis meid wiimaks siia on toonud ja mis meile wõimaldab nüüd wä-hemusrahwuste autonoomia seaduse juu-res nõu pida-da, wõi kui ma ütelda tahak-sin — kaubelda! (J. Reesen (kom.): Kas nüüd Teie rahulolete?) Kui meie pilku tagasi heidame ja enestele seda ette kujutame, missugusel wiisil meie siia oleme jõudnud, missugune rahwuste wahekord minewikus oli, siis wõime iga-tahes kokkuwõttes seda ütelda, et orjus-aja talupoegade „wõitlus“ wõis ainult tagasisurutud olekus ennast awaldada. See wastupaneku waim, see wastupanek oli siiski teades walitsewa klassi w a s t u sihitud. See oli paratamata wälja kutsutud ja nendest oludest tingitud, mille sees pärispõlwe talupoeg elama pidi. Pärispõlwe talupoeg oli rahwusliku wa-hekorra küsimuses niisuguses seisukor-ras, et siin wõitlusest juttugi ei wõinud olla. Pärispõlwe talupoeg oli walitsewa klassi, see on vähemuse poolt niisugusesse seisukorda pandud, et tema wõitluse peale mõteldagi ei wõinud. Kui meie siin wõit-lusest kõneleme, siis peame selle juures ikka seda mõtlema, et see niisugune was-tupanek oli, mis sündis enamasti rusikas kätt taskus hoides, nõnda et seda was-tupanekut awalikult mitte näha ei olnud. Ei olnud mingisugust awalikku wõitluse wõi-malust ja sellepärast on ka arusaadaw, et meie rahwa seas pooljumalaid, Promet-

heus'eid ei leidu, kes oleks taewast tule alla tuua wõinud. Aga meie leiame, kui me oma praeguse seisukoha peale waatame, et rahwas ise see Prometheus oli, kes taewast tule alla tõi. Kui meie täna rahwuste wahekordadest ja sellest seadusest kõneleme, siis on meil. (J. Reesen'i (kom.) wahelhüüe.) Wast kõnelete Teie pärast, härra Reesen, ja kõnelete siis klassidest, minul praegusel silmapilgul, kus ma minewa aastasaja alguses wõi keskpaigas olen, ei ole selles mõttes, nagu Teie siin wast kõnelete, klassidest mitte kõnelda. Olgugi, et me ka orjuse talupoega ja feodaalhärrat klassideks nimetada wõime, aga see ei selgitaks meie arusaamist selle aja kohta mitte. Meil tuleb uue seaduse juures kõige pealt walgustuse wõi arutuse alla wahekord eestlaste ja sakslaste wahel, wahekord eestlaste ja wenelaste wahel, wahekord eestlaste ja rootslaste wahel, sest peaaugult on meil nende rahwastega tegemist. Wahekord eestlaste ja rootslaste wahel on ikka hea olnud, sest suurem osa siinsest Rootsi rahwast on peaaegu niisamasugustes oludes elanud, kui eestlased ja nii ei ole nende wahel mingisugust pinewust tulla wõinud. Wõib olla, et nõndanimetatud Rootsi ajal, kus meie maa Rootsi-maa osa oli, et rootslaste olukorda üldiselt ehk wähe rohkem kui eestlaste oma silmas peeti ja parandada püüti, aga meie ei ole mitte kuulnud, et see eestlasi kade-daks oleks teinud. „Rootsi aeg“ on meie rahwa mälestuses nii walgustatud seisukohta jäänud, et meie heameelega wanast heast Rootsi ajast kõneleme, ilma et me ligemalt küsiksime, kas see põhjendatud on wõi mitte. Mõned ütlewad, et see sugugi nõnda põhjendatud ei olla ja et ka Rootsi walitsus talupoegi on kurnanud. Kuid sellest ajast on siiski hea mälestus jäänud.

Kui meie wahekorda Wene rahwaga waatame, selle Wene rahwaga, kes Eestis suurema osa Wene wähemusrahwusest moodustab, siis ei ole meil selle Wene rahwaga mingisugust halba wahekorda olnud, sest Wene talupojad on umbes niisamasugustes oludes elanud kui meie omadki. Ja kui meil Wene ajast ja Wene surwest kõneleda on, siis ei wõi meie seda selle Wene rahwa arwele panna, kes wähemusrahwusena meie seas elab. — Nüüd jääb weel wahekord Eesti rahwa ja sakslaste wahel, see on — Saksa wähemusrahwa osa wastu meie maal. Kui meie

ajalooliselt asja peale waatame, siis ei saagi teisiti, kui tuleb selle juures peatada, sest isegi see raske weneaegne surwe langeb enam-wähem selle wõimuga, selle eesõigustatud seisukohaga ühte, mis Saksa rahwal meil aastasada-sid on olnud. Just sellest wahekorrrast eestlaste ja sakslaste wahel mõtlen ma rääkida. Mulle wast öeldakse sel puhul wastu, mis sellest enam kõneleda, see on ju nüüd möödas ja surnust räägitakse ainult head ehk waigitakse. (Wahelhüüe.) See wõim on igatahes nii hästi kui surnud ja kui ma sellest siiski weel räägin, siis praegusel silmapilgul küll kui niisugusest, mida mitte enam olemas ei ole. — Mul tuleb sel puhul üks sellesarnane ütetus wanemast ajast meelde, see on nimelt Pärt Suija ütetus, — ma loodan, et wanemad meie seast seda nime tunnawad, sest see on üks ajalooline suurus Eesti wäikeses ajaloo-s. Pärt Suija kirjutab omal ajal „Eesti Postimehes“ Karl Robert Jakobson'i wastu muuseas: „Mespärast heidate Teije sis ütte puhku rumala rahwale ette, et meie wanemad omma pidanu saksu rängaste orjama, nink et saksa meile ka mittu ülekohut omma tennüd? Mes hääd Teije sest etteheitmisest loodate? See orjapõlw om jo üts wana möödaläinud asi, mes kunake enamb ei saa tagasi tulema...“ (Wahelhüüe: Tõsi küll!) Tõsi. Ma loodan ka, et see tõsi on, aga sel ajal, kui Pärt Suija seda kirjutab, ei wõinud seda mitte kindlasti ütelda ja sellest oleme meie ka tunnistajad, et see peaaegu mitte tõsi ei olnud. Ja kui nüüd tahetakse selle peale tähendada, et meie nendest asjadest enam ei pea rääkima, siis ei ole see ka praegusel silmapilgul mitte õigustatud. Meie peame kahtlemata wõi paratamata minewiku peale waatama, sest minewik on ikkagi tulewiku peegel ja palju oleneb ära sellest, kas meie minewikku õieti hindame wõi mitte. Mul tuleb siin weel üks silmapilk meelde meie ajaloo-s, nimelt Wiljandi põlumeesteseltsi maja nurgakiwipanemine, wist aastal 1880. Rahwa poolt palju ehitusmaterjaali kokku weetud, legendik punas punastest telliskiwidest... Rahwas hakkas enesele maja ehitama... Oli silmapilk kätte jõudnud, kus majale nurgakiwi panema hakati. Karl Robert Jakobson oli nurgakiwi panemas ja soowis seal kõneleda, tänases keeles öeldud: wõib olla poliitilisest momendist, wõib olla ka mõnest muust wähemast asjast, kuid talle

keelati kõnelemine ära, see on, temale ei antud selleks luba. Tema wõis ainult mõne sõna ütelda ja need mõned sõnad olid muuseas järgmised: „Mul oleks palju kõnelda, kuid ma pean waikima. Ükskord saawad aga need kiwid kisendama.“ Ta näitas sealjuures käega nende kiwide peale ja tähendas sealjuures: „Tuleb aeg, kus need kiwid kisendawad.“ Need kiwid on waheajal kisendanud ja mitte ainult kisendanud, waid ka liikunud, tegutsenud ning mõjunud. — Kui minul praegu tung on minewiku peale tagasi mõtelda, siis mõtlen ma ka selle pealesunnituid waikimise peale, mis meil seljataga on. Ma ei tahaks mitte, et praegune aeg selle sunnituid waikimisaja kajastus oleks, waid et meie sellele julgesti silma waadates wõiksimine kõneleda, mis meil ees on. Tahaksin weel eriti toonitada, et kui minul Eesti rahwa minewikust tumedaid kohti ette tuua on, siis ei tee ma praegusel silmapilgul mitte seda sellepärast, et neid wastu sihtida härradele Riigikogu liigetele, kes siin Saksa vähemusrahwuse huwisid kaitsewad. Mina ei taha ega mõtle mitte üht sõna nende wastu sihtida, sest et mina neid mitte niisugustena ei hinda, kes seda tumedat minewikku kiita ja kaitsta tahaksid.

Minu mälestus ulatab mõni aasta peale 50. tagasi ja peale selle weel paarkümmend aastat selle peale rajades, mis mina wanemate inimeste käest lapsepõlwes kuulsin. Nende mälestuste peale toetades oli talurahwa priikslaskmise ajal seisukord järgmine: ori olles oli eestlane päris-härra omandus, see on — a si, millega omanik nii talitada wõis, kuidas ta ise tahtis. Orja elu üle otsustas härra. Orje wahetati ja müüdi. On kirju olemas, kus sellest ajast kinnitatakse, et orja nimetati ilmasarwedeta teolojuseks. See hindamine ja nimetus ei olnud mitte üldine, niisamuti kui seegi üldiseks ei saanud, kui öeldi, et inimene alles härra von'iga algab... Wahekord oli järgmine: ühelpool oli kõikide õiguste omanik, härra ja käskija, teinepool pärisori, see tähendab õigusetu, sõnakuulaja, ilma enese tahtmiseta talupoeg, nagu eluta asi. Wahekord oli nagu inimese ja asja wahel kunagi. Aga, nagu siin ilmas juba kord on, et maksma wõi jõussesaanud seisukord mitte igawesti püsima ei jae, waid elu on muutuw. Ka sel ajal tegutses edu meie hulgas. Ma tahaksin wõi wõiksin ütelda, et taewalik tulesäde teisest ilma-

kaarest ka meie maale ulatas ja kõige pealt nägemata mõjuga meie päris-härrasid sundis majandusliselt teisele alusele asuma, sundis meie mõisahärrasid omi põldusid teisiti harima, see tähendab teisiti külwama ja lõikama kui senni. Neil ei olnud enam kasulik talupoegi teoorjadena tööd lasta teha, waid neil oli kasulikum palgaorjadega tööd teha, ja talupoega wabaks lasta, nii ütelda, „poolinimeseks“ teha, sealjuures temale seda suuremaid kohuseid peale pannes. Talupoeg waba mehena pidi oma jõudu oskama — rahaks teha, ja selle pidi ta rendina mõisa wiima. Meie teame, et talupoeg, kes, nagu meie ajalgi, wanaga harjunud oli ja wanast kinni pidas, mitmes kohas priikslaskmise wastu oli ja palus, et seda täide ei wiidaks.

Mõnikümmend aastat peale selle, kui asi juba kaugemale edenenud oli, kui talupoeg juba nimepidi prii oli, — see oli see aeg, kus mina oma lapsepõlwe esimesi mälestusi peaaajusse koguma hakkasin, — sellest ajast on mul üks suur sündmus meeles: ma nägin üht suurt paberit isa teas, külainimesed olid koos, loeti midagi, millest mina mitte aru ei saanud, ja seda kuulati ohtes ja põlastades. Pidi midagi tähtsat olema, mis see suur paber sisaldas. Paar aastat hiljem, ma oskasin siis juba lugeda ja käisin koolis, — paar aastat hiljem nägin ma teistkorda sedasama paberit koolimajas. See oli nimelt Mahtra sõjas karistatud talupoegade nimekiri, kus olid üles loetud kõik need hoobid ja muud karistused, mis Mahtra talupoegadele 1859 aastal 10. märtsil Mahtra mõisa väljadel osaks oli saanud. Seal oli üles märgitud, et wiiskümmend süüdlast surma oli mõistetud ja et mõnele kunni 1500 kepihoopi oli mõistetud. See otsus oli keisri armust muudetud, nii et surmaotuseid täide ei saadetud, kuna kepihoopide arw 1500 pealt 1000 peale määrati. — Oli kuiwade sõnadega kirjeldatud, kuidas karistatud mehed poolsurnult kokku langesid, ja kuidas nad wiimaks Siberisse saadeti. See oli nõnda kohutawalt, hirmuäratawalt kirjeldatud, et see kõikidele talupoegadele, kes seda olid kuulnud ja lugenud, — seda paberit loeti ka kantslitelt ette, nagu ma pärast kuulsin, — et see kõigile pidi hirmuwarinad peale ajama, et nad sellesarnast ei katsuks korrata.

Minu härrad! Mahtra sõja juures oli ka kirikul oma osa etendada. See

lugu on üks kurwematest meie minewikus. Tema edasikõnelemist ja nende asjade edasiandmist hoiti peale selle, kui need karistuspoognad ja sõnumid olid ette loetud, kinni, ei lubatud sellest enam awalikult kõneleda ega kirjutada. Eesti ajakirjandus ja kirjandus ei tohtinud seda puudutadagi, see pidi saladuse katte all suikuma. Et see sündmus 20 aasta eest siiski Eesti kirjandusesse pääsis, selle juures on härra Konstantin Päts'il teatawad teened. Kui meie praegune Riigikogu juhataja aastasaja wahetusel Tallinnas ajalehte wälja andma hakkas ja kui tema oma lehele trükikoda otsis, kauples tema ka nõndanimetatud kubermangu trükikojaga ja leppis selleaegse abikuberneriga kokku. Wiimane rõõmustas uue tellimise pärast, mille puhaskasust temal oli õigus osa saada. Selle lepinguga rahul olles lubas tema „Teataja“ toimetuse liikmel E d u a r d W i l d e'l, pääseda Mahtra sõja aktide juurde, kus see kurb lugu peensusteni kirjeldatud oli. Eduard Wilde'l oli wõimalik aktidest seda wälja wõtta, mis temal tarwis oli, et Mahtra sõja sündmusi tõetruult kirjeldada. Muuseas jutustab Wilde ka järgmist lugu — ma loen ainult mõne rea ette ja nimelt selle koha, mis kirikusse puutub: „Kui kohtuotsused ette loetud, pandi neile tähed rinda, mille peale hoopide arw kirjutatud oli (kes 1000 hoopid said, oli 1000 peal ja kes 800 said, oli 800 jne.) Siis algas kirikuõpetaja Berg oma waimulikku tegewust. Kaugele üle heleda lumiwalge wälja helises kurb matuselaul (— matuse-laul!) — paljudest nuuksuwatest suudest. Sinna hulk segas end tume nutukahin, kajasid üksikud karjatused. See oli matuse-teenistus elawatele. Nad seisid weel terwelt omal jalal, hingasid, tundsid, nägid, kuulsid, ja paljud pidid endi walmistama surmale, mõttega harjuma, et nad elawatekirjast on lahkunud. Jutlustaja maalil neile surma inetumal, kohutawal pilgul silma ette; neid lasti nagu elusalt hauda minna ja iseeneste matust pealt waadata. Laulule järgnes õpetaja matusekõne“ — (õpetaja matusekõne elawatele! —) „Rahwas ja nuhtlusealused kuulasid ahastuses jutlust, mis mitmele surma meelde tuletas. Tuima waikusega kuulasid nemad pealt. Nende ridadesse tuli alles siis elu, kui õpetaja wangide poole pööras...“ (J. Reesen (kom.): See on ju tänapäew niisamuti.) Härra Reesen, ma arwan, et selle juures see meile wähem

tähtis ei ole, kui siis, kui see tänapäew mitte nõnda ei oleks.

Minul tuleb selle juures üks teine juhtumine meelde, karistus Wigala wallamajas, kui ma ei eksi, oli see 1. jaanuaril 1906 a., kus Wigala wallamajas sealne kirikhärra von Busch karistussalga poolt surmamõistetud inimestele surmateel umbes sedasama osa etendas. Nagu ma täna kuulnud olen, olewat härra von Busch praegu Saksamaal hullumajas. Wigala hukkamõistetute hulgas oli, nagu teada, ka Bernhard Laipman, kes omale 200 hoobi asemele surma oli walinud. Teda kisti naise ja alaealiste laste käte wahelt, lasti püssiga surnuks, perekonna elu häwitati. Ja — kirikhärra wõttis sellest osa.

Need asjaolud kõnelewad mõndagi rahwaste wahekorrast ja lasewad teatawat helki, ütleme, refleks walgust selle seaduse peale heita, mille arutamise juures meie praegu oleme.

Karl Marx'i ütelse järele ei ole terve kirjutatud ajalugu muud midagi, kui nende wõitluste ajalugu, mis surutute ja surujate wahel on olnud. Ma tähendasin juba, et eestlaste juures on seda heitlust raske wõitluseks nimetada. Wõitlus eestlaste ja sakslaste wahel sündis palju rohkem teatawa loomusunnilise rahulolematuse kujul, kui tegeliku wõitluse näol. Õige sagedasti pääsewad lahti niisugused mäsukatsed ja wastuhakkamised, nagu Mahtras, Anijas, Pühajärwel ja paljudes teistes kohtades neid ette tuli, aga siiski ei saa neid mitte niisuguseks wõitluseks nimetada, nagu meie seda sõjawäljal ette wõime kujutada, kus mitmesuguseid wõitluse abinõusid tarwitatakse, ega ka niisugusteks, nagu rahwaklassid ja rahwused teistes maades waimliste sõjariistadega kirjanduses, parlamentides jne. on wõidelnud. Siis seda wõimalust ei olnud. Eestlased olid niisuguse waljusega alla surutud, et neil kuidagi wiisi tegelikult wõidelda wõimalik ei olnud.

Talurahwa priiksaskmisele järgnes teataw majandusline kosumine ja sellega käsikäes ka waimline wirgenemine, mida meie teatawaks ä r k a m i s a j a k s nimetada wõime. On raske tunnistusi leida, mis laadi see ärkamisaeg olla wõis. Ainult tagajärgede põhjal wõib tunnistada, et mingisugune ärkamise ajajärk olema pidi ja need tunnistused, mis meil sest ajast silma paistawad, on nimelt teine ä r k a m i s e ajajärk. Meie wõime ja

peame seda nimetama rahvusliseks ärkamise ajaks. See rahvusline ärkamine wiib meid Karl Robert Jakobson'i tegewuse ajajärku. (J. Reesen (kom.) hüüb midagi wahela.) Härra Reesen, Teie wist sel ajal muidugi weel ei ärganud. (Naer.) Aga teisi oli, kes ärkasid. — Mina ei wõi üksikasjade juures peatada, see wiiks liiga kaugele, puudutan ainult üksikuid kohti. Peatan siin Karl Robert Jakobson'i „Kolme isamaa kõne“ juures. Jakobson, peale selle, kui esimene Eesti selts „Wanemuine“ oli asutatud, kandis oma esimese kõne 1868 a. „Wanemuises“ ette. Teised kaks kõnet pidas ta 1870 a. sealsamas seltsis ja trükiti 1870 a. Peeterburis. Nende kõnede ettekandmine, õieti nende trükkimine oli teatawa erutuse ajajärgu algus meie maal, moodustas teatawa ajaloolise sündmuse. Milles seisib siis nende kõnede tähtsus? Mitte selles, et meie neid tänapäew lugedes suurt huwi leiaksime, waid meie peame neid kõnesid hindama sellest ajast ja sellest seisukohast, millal Jakobson nad ette kandis. See oli ajajärk, kus meie rahwas ärkas, see oli üleminek ühest seisukohast teise. Mida kannab siis Jakobson nendes kolmes „Isamaa kõnes“ ette. Oma esimeses kõnes püüab ta näidata, et Eesti rahwas sakslaste siiatulekuga ei kultuuriliselt ei ka majandusliselt midagi ei wõitnud, waid ainult kaotas. Jakobson tuleb sellele seisukohale, et eestlaste haridusline ja sotsiaalne tasapind enne sakslaste siiatulekut ja nende maawaldamist kõrgemal oli, kui peale sakslaste maawaldamise. Oma teises kõnes toob Jakobson ette andmed Eesti mütoloogiast ja jõuab otsusele, et eestlased oma usuga ja kõlblise eluga ristiusulistest rahwastest sugugi madalamal ei seisnud. Ta näitab, et tõuswa haridusega eestlaste hulgas tõusewad üksikud õpetatud mehed, kes oma rahwa hariduse kasuks töötawad, missuguse töö peale Jakobson tähelpanu juhü. Kolmandas kõnes näitab Jakobson ristiusu kõigemustemaid külgi, nõiausku ja nõiaprotsessisid, seda elawa kuradi usku, mis weel parkümmend aastat tagasi ristiusu kirikuõpetuses leidis ja mis tänapäewani üks ristiusu dogmadest on. Meie kuulsime ju alles hiljuti rahwahääletamise ajal sellest elawast kuradist ja mõistusest, mis pidi olema saatana hoor... Jakobson näitas mainitud kõnedes, et Eesti rahwasakste läbi midagi wõitnud ei ole, waid et eestlastel enne ristiusu siiatoomist ku-

radit ega saatanat ei olnudki. Kuna sel ajal Eestis wõimalik ei olnud sellest kõigest awalikult kirjutada, siis ilmus raamat Peeterburis, kus tsensuuri pulk wähe pehmem näis olewat. — Kui ta trükitult rahwa sekka laiali läks, sünnitas ta teatawa ärewuse.

Umbes 20 aastat tagasi juhtus kirjanikmaamõõtja härra Eichhorn ühel püüpäewa hommikul kuhugile mõisa. Mõisaomanik kutsus ta oma lugemistuppa, pani ukse oma taga kinni, istus maha ja wõttis wihiku kätte, nimelt Jakobson'i „Kolme isamaa kõnet“. Ta juhtis Eichhorn'i tähelpanu selle peale, kuidas selle raamatuga Maarjamaa rahule hoop antud, millest Maarjamaa mitte niipea ei toibuwat. Olgugi, et praegusest seisukohast waadates need „Kolme isamaa kõnet“ midagi sarnast ei sisalda, mis maailma wärisema paneks, siiski on aga arusaadaw, et need siin Eestis teatawa ilma wärisema panid. — Kaheksa aasta pärast, kui Jakobson oma lehte „Sakalat“ wälja andma hakkas, hakkas ta kindlamini sellel teel edasi minema, millele ta oma „Kolme isamaa kõnega“ oli asunud. Siis sai awalikuks, et Maarjamaal midagi rikutud oli, et wahekord eestlaste ja sakslaste wahel enam sarnane ei olnud, nagu senni, nagu ta Mahtra järel kujunes, kus walitsew kiht oma wõimu kindlusesse julgesti uskuda wõis, rahulikult oma mõisades elades.

Kui Jakobson oma lehte wälja andma hakkas — 1878 aastast kuni 1881 aastani, siis oli tema ülesastumise programm kokkuwõttes järgmine: eestlastel olgu sakslasega ühesugune õigus. Ja sellepärast ütlesin mina oma sissejuhatuses, et kui Jakobson oleks manalast tagasi tulla wõinud ja näinud, et meie siin niisuguse seaduse juures nõu peame, siis ei oleks tema imestusel piiri olnud, sest ka Wiljandi põllumeeste seltsimaja nurgakiwipanemise juures, kus ta ütles, et need kiwid saawad ükskord kisendada, ma kardan, wõi arwan, et tal ka siis niisugust ettekujutuse julgust ega wõimet ei olnud, et tema oleks suutnud enesele ette kujutada, et meie tänapäew siin lossis, kus Mahtra mehi kinni peeti, ja kus ka teisi Eesti talupoegi kinni peetud, niisuguse seaduse üle nõu peame, mis edaspidi wahekorra nende rahwuste wahel peab ära määrama!

Teie lubate, et ma Jakobson'i sellekohastest awaldustest mõned kohad ette

loen. (J. Reesen (kom.): Oleme luge nud, olete ju Wiljandi mees, sealt lähedalt, kust Jakobson pärit. (W a h e l h ü ü e p a h e m a l t p o o l t : W ä n d r a m e e s .) Jakobson oli Wändras ja Wiljandis kodus, nii et ta mõlemilt poolt teile ligidal on.

Liiwi maapäewast „Sakalas“ nr. 9 — 1878 aastal kirjutades ütleb Jakobson muuseas järgmist: „...Kõigist on näha, et isamaarmastus ei ole meil veel niisugune, nagu ta olema peaks. Kõige pealt peaks isamaarmastus selles awaldama, et isamaa asju mitte salaja ei aetaks, waid awalikult, ja et ka talupojal oma õigus oleks, nagu meie aeg seda nõuab, ja weel, et keegi rahwas teist maha ei püüaks rusuda, waid et wastastikune austamine walitsemise hakkaks.“

1878 aastal kaebas Jakobson, et Liiwimaa maapäewa nõupidamised salaja sündisid. Sedasama wõis ju ka Eesti maapäewast ütelda. Täna siin, — kuidas seda saali nimetada, — ta ei ole enam walge saal, waid must kollase lae all, täna ei ole meie koosolek mitte enam salajane, waid awalik.

Sellesama aasta „Sakalas“ nr. 45 kirjutab Jakobson järgmist: „Nemad ütlevad, et Eesti talupoeg mitte nii kaugel walmis ei olla, et ta oma kodumaa walitsemisest osa wõiks wõtta. Aga on siis meil sakslased wäheha hoolega meie waimuharimiseks tööd teinud, kui näituseks türklased Bulgaarias.“

Meie tuletame meelde, et 1878, kui Bulgaaria rahwas oli Türgi ikke alt wabaks saanud ja otse sel ajal, kui Bulgaaria rahwas wabaks sai, anti temale ka õigus ja wõimalus, et rahwas ise ennast walitseda wõis, omale parlamendi walida wõis.

Edasi ütleb ta: „Bulgaarlased on wabaks saanud ja ühtlasi walitsuse ohjad osawasti enese kätte wõtnud. Kui seda keegi sakslastest ka tunnistada tahaks, et sakslased oma kaswatust halwemini on teinud, kui türklased, siis peaks meelde tuletama, et eestlased enne sakslaste siiatulemist ennast osawasti walitsesid. Ja eestlane on oma wanale waimule truuks jäänud ja oma seda osawust igakord üles näidanud, kus aga selleks wõimalust oli.“

Ka siin toonitab Jakobson jälle seda wana eestlase omadust, et ta enne sakslaste siiatulemist ise on ennast osawasti walitseda wõinud ja et ta seda ka nüüd oskab.

Ja edasi: „Mis meie tahame, on see, et talupojal mõisnikuseisusega ühesugune õigus maa omawalitsemises oleks ja et neil igalühel omast kohast ühesugune hääleõigus oleks. Nii kaua, kui ei ole aga wabadust meie maal, peame oma orjaajast häbi tundes, seda aega taga igatsema, kus meie orjapõli, mis meie isenestele wastastikku ise peale paneme, otsa oleks lõpnud.“

„Sakalas“ nr. 13 — 1879 aastast loeme järgmist: „Üksi wõitlemise teel samm sammu järele wõime wiimaks wõidule ja rahule jõuda. Nii kaua, kui õigusekaalud ühetasa ei ole, oleks ka rahutegemine teotaw. Eestlased, kui selle maa pärisrahwas, peawad ühesugused õigused teiste rahwastega saama, kui nendega wennalikus sõpruses elada soowitakse.“

Paar numbrit waremalt kirjutas Jakobson sessamas mõttes muuseas, et „eestlased ei taha kusagil wihawaenu sünnitada, aga meie tahame, et meil, kui pärisrahwal ühesugused õigused oleks.“ Ja teises kohas: „Eesti rahwas on Eesti talupojad, wähe on neid, kes ennast teisest seisusest eestlaseks tunnistawad. Ja sellepärast, missugused meie talupojaseisuse ja Eesti rahwa poliitika õigused praegu on, seda teab iga mees. See olek on meile, eestlastele, teotaw ja iga aus eestlane püüab temast wälja pääseda, see on — oma rahwast selle teotawa oleku seest ausa järje sisse tõsta ja aidata. Meie ei saa mitte aru, mispärast meil, eestlastel, kes meie oma enese maal elame, niisama poliitika õigust ei pea olema, kui sakslastel, kes meie sekka hiljem elama on asunud. Meie wana Eesti waim ei anna meile enne rahu, kunni meil omal maal teiste rahwastega ühesugused poliitilised õigused on... Meie oleme juba kümme ja enam korda kinnitanud, et meie eesmärk on meie rahwa ühesugused õigused teiste rahwastega. Senni, kui meie rahwas sellele eesmärgile ei ole jõudnud, ei wõi meie rahust rääkida. Rahu meie armastame, aga üksi seesugust rahu, mis waba inimese wääriline on ja selle peal seisab ta nii kindlas meeles ja ühenduses, et kõik muud arwamised selle alla peawad jääma.“ — See oli Jakobson'i programm. (J. Reesen (kom.): Kas olete Jakobson'i programmi järele käinud?) Noh, härra Reesen, Teie arwate muidugi käinud olewat; ja kui Teie olete käinud, siis — meie kõneleme Teie eest... Jakobson nõudis ju ka seda, et ka teie siin wõite

istuda. Kui ta ühesuguseid õigusi kõigile nõudis, siis Reesen'i tema ju välja jätta ei tahtnud, olgugi, et ta kommuniste sel ajal mitte ette ei näinud. — Tugewam wastuwäide, mis Jakobson'i poolt awaldatud mõtetele sel ajal vastu seati, oli see, et rahwas ei olla weel küllalt küps, nii et tema osawõtmine maawalitsusest ajakohane ei olla ja rahwale kasu asemel kahju wõib tuua. Selle tõttu wõeti sel ajal ka tuttav ajaloolik sõna tarwitusele, et „tuletikkusid ei wõi mitte laste kätte anda.“ Lastega wõrreldi siin eestlasi, kellele walitsus tuletikkusid kätte anda ei wõi. (J. Piiskar (is.): Aga Saksa lastele küll!) Teise lehekülje peal soowitati sellele lasteperele ikka peale „urwaplaastrit“. Minu härrad! Selleaegne rahwahäl oli siiski teises arwamises. Ja see teine arwamine oli kaswaw rahulolematuse walitsewa klassi vastu. Ja et meie maa kirik sel ajal walitsewa klassiga täielikult käsi käes käis, siis oli Jakobson'i wõitlus ühtlasi ka kiriku vastu sihitud, just nagu ta oma „Kolmes isamaa kõnes“ seda juba algas ja nagu ta ka muidu oma kõnedes ja töödes seda awaldas. Muidu, kui meie ligemalt Jakobsoni koolikirjanduse tooni peale waatame, siis leiame, et ta ise, — wõib olla — koguni usklik mees oli. Üht kirja kooliõpetajale algab tema nimelt järgmiselt: „Jehoowa kartus on kõige tarkuse algus.“ — Aga kui meie nüüd enestele küsimuse ette paneme, millest meie wõime seda seletada, kuidas tuli Jakobson selle peale, et ta sel ajal kiriku vastu oli — mitte ainult oma kõnedes, waid ka „Sakalas“ leiame meie sagedasti kirjatükisid, mis otsekohe ja kaudselt kiriku vastu on sihitud. Kuna kiriklisi wagatsemisetoonilisi kirju mitte leida ei ole. Kaudne wõitlus kiriku vastu sündis loodusteaduse hüüdsõna all. Sel ajal ulatasid teated Darwini uurimiste üle ka juba meie maale ja awaldasid oma mõju. Olgugi, et minu arwates sel ajal Eestis wähe inimesi oli, kes Darwini uurimistest midagi teadsid, siiski oli nendel lööksõnadel oma tähtsus. Nimelt seisis see tähtsus selles, et Jakobson siin ka neid abinõusid kiriku vastu tarwitas. Meie selleaegne tõusew kodanlus, nii palju, kui tema Jakobson'i ümber koondus, ei olnud mitte sellel seisukohal, nagu meie praegune kodanlus, kes rahwahääletamise toime pani, et usuõpetust rahwakoolidesse sisse wiia. Kui sellel ajal oleks see küsimus üles tõstetud, siis ei oleks ta wist mitte enamust saanud. Sel-

leaegne kodanlus leidis, et usuõpetus rahwast pimestab ja et see walitsewal klassil orjastamise abinõuks oli. Loodusteaduse ja Darwini õpetuse lööksõnade sõjariistadena tarwitamine oli sel ajal igalpool harilik nähtus, kus kodanlus kõrgemate klasside vastu wõitles. Sellepärast toonitas Jakobson Eesti usku ja Eesti usu peal põhjenuwat suuremat kõlblust, kui ristiusk meile oli toonud. See oli poliitiliselt kasulik. Meie Saksa seltskond sellest muidugi ei hoolinud. Me wõime ükskõik missugusest ajajärgust oma Saksa seltskonna poliitikatarkust waatlemise alla wõtta, ikka peame sellele otsusele jõudma, et see tarkus kunagi wäga suur pole olnud. Kui me Inglise poliitika tarkust kiidame, wõi kui kogu ilm seda kiidab, et Inglise walitsew klass oma asumaadel parajal ajal oskab rahwaste nõudmistele sel kombel vastu tulla, et mässu wõi ümbertõukamist ära hoida, siis meie omamaa sakste kohta seda küll ütelda ei wõi. Kuna Jakobson'i ajal ja sellele järgnewal ajajärgul rahwahulga nõudmistega tegemist oli, nagu ka selle edukäiguga, mis ennast mitte pika peale tagasi suruda ei wõinud lasta, ei saanud meie Saksa seltskond sellest mitte aru, waid ta pani terve oma wõimuaparaadi käima, et wõimalikult kogu liikumist maha suruda ja nii waikseks teha, nagu ta esimestel aastatel peale Mahtra sõda oli. Jakobson'i ajal tekkis nõndanimetatud „rahwameeste“ liikumine. Neid, kes selle liikumise eesotsas olid ning oma rahulolematust ühes kui teises asjas awaldasid, kõnesid pidasid jne. nimetati rahwameesteks. Nende hulka kuulusid enamasti kooliõpetajad, sel ajal weel „koolmeistrid“. Kõrd oli Kanepi kirikhärra peale lastud. Kas tõesti lastud oli wõi mitte, on küsitaw. Aga selles süüdistati ja terve rida noori kooliõpetajaid pandi wangi, põhjendades wangistust lihtsalt selle kahtlustusega, et nad lugeda „Sakalat“! Pidi ju käega katsutaw olema, et kes muud kirikhärra peale wõisid lasta; kui „Sakala“ lugejad! Ei saa ka nimetamata jätta Andres Dido't, kes, nagu teada, kahe aasta eest Pariisis pagulasena suri. Tema oli sunnitud selle wõimuaparaadi surwe all maalt lahkuma ja kunni oma wiimaste päewadeni wõõrsil elama. Dido oli nimelt ka üks rahwamees. Ta oli Riias, ühel põllumeeste kongressil, mis Jakobson'i eluajal sakste poolt toime pandi ja kus loodeti, et mõisnikkude ja talupoegade wahel kokkuleppele jõutakse. Dido oli seal teise Eesti

saadikuna ja arwatawasti ei hoidnud ta oma awalduste ja waadetega tagasi ja langes sellepärast kahtluse alla. Mõni aasta peale selle wahetas ta oma wäljamaa sõpradega kirju, millel niisugune maik juures oli, mis sillakohtu härrade waateid wälja ei kannatanud. Dido post soriti sillakohtu saksa poolt läbi. Kui sillakohtu härral teada oli, et niisugune post Dido'l koju jõudnud, siis läks ta öösel oma sandarmite ja abilistega sinna ja „leidis“ posti. Dido pandi kinni ning saadeti paariks aastaks Wenemaale elama ja hiljem oli ta sunnitud sealt, nagu ma tähendasin, pagulasena lahkuma.

Mõni aasta peale Jakobson'i surma tuli üks tema nõndanimetatud kirjutajatest — ajalehetoiimetuse liikmeid nimetati sel ajal peatoimetajate poolt kirjutajateks — „Sakala“ kirjutaja Jaak Järw tuli Tallinna ja hakkas „Wirulast“ wälja andma. Järw tabas omas lehes niisugust tooni, mis laiemate rahwahulkade poolehoidu leidis, mis aga walitsewale wõimule teps ei meeldinud, weel vähem Saksa seltskonnale. Järwele tungiti kord tema korteris öösel noaga kallale, haawati teda. Pärast urgiti wälja, et Järw olewat Aleksander II surmamise puhul oma rahulolemist wõi rõõmu awaldanud. Mehele tehti sellepärast protsess. Et aga süüdistus küllalt kindel ei olnud, waid ainult kahtlus oli, siis saadeti Järw maalt wälja ja sunniti Wenemaal elama. Perekond lõhuti ära. Ja meie Saksa seltskond leidis jällegi kord, et seltskond on päästetud! Üks pastor tuli Järwele uulitsal wastu ja ütles, et „kes teab, mis hea nõu Jumalal sellega on!“ Jumalal oli sellega niisugune hea nõu, et Järw nüüd Wenemaal ühte jõkke ära uppus. Need wõrukaelad ei tagane ka oma Jumalat süüdistamast, kui see neile enestele kuidagi kasulik on. Kuidas saksad oma rahwusest isikutega läbi käisid, kui nende poliitiline meelsus neile ei meeldinud, seda näitab järgmine lugu. Üheksakümnendatel aastatel elas Tartus üks noor Saksa mehaanik, päris ja päris sakslane, Lõuna-Saksamaalt, Badenist pärit, ühe sealse arsti poeg, kes praegu Frankfurdis elektro-inseneerina elab, tema nimi on Albert Müller. Sel ajal oli Müller Tartu ülikooli mehaanikuse juures selliks. Müller oli sotsiaaldemokraat, tõsine, lihane sotsiaaldemokraat, kes Saksamaal teiste sotsiaaldemokraatide ridades oli seisnud ja kes siingi oma parteimaksu margid järele laskis saata ja kes ihaldas aega, kunas ta hääleõigusliseks saab ja

oma parteile ühe hääle lisaks saab anda... Mina sain selle nooremehega tuttawaks ja tagajärg oli nimelt see, et peale selle, kui Albert Müller Tartust lahkus, ülem sandarm oma alamatega minu juurde ilmus ja seal ühe läbiotsimise toime pani, nimelt sellepärast, et niisugune mees, kes sotsiaaldemokraadiga läbi käis, ega ta ise siis ka muud ei ole kui sotsiaaldemokraat. See oli sel ajal, kui Riias esimene Läti sotsiaaldemokraatide kinniwõtmise oli. Õnetu Müller ei osanud ennast sedawiisi hoida ja warjata, nagu see meie maal sel ajal wiisiks ja tarwilik oli. Weel aastate wiisi käidi minu juures usutamas, et kas ma Müller'iga kirjawahetuses ei seisa. Selle tagajärg oli see, et minu jaoks Riias teatawas raamatus üks lehekülg oli otsitud wõi walitud, kus minu kui sotsiaaldemokraadi patud üles olid märgitud. Kui ma aastate pärast siin trükikoja luba tahtsin saada, siis kutsus selleaegne kuberner mind enese juurde ja ütles: „Teie olete ju sotsiaaldemokraat, kuidas wõin ma Teile trükikoda lubada?“ Noh, ma ei tea, kas seal oli ka mõne Wene sõpruse lootusega tegemist, sest „Teatajat“ trükiti selles trükikojas, kelle omanikuks ma tahtsin saada. Wiimaks sain ikkagi loa.

Suwel 1905 aastal, kui järgmine kuberner mind siia laskis tuua, kus ma kuu aega „puhata“ sain, siis, nagu ma pärast kuulsin, oli teataw osa Tallinna sakslasi, kes seda heameelega nägid ja kõnelesid, et seesinane Martna on ka kinni wõetud ja tema juures niisugused suured korwitäied proklamatsioone leitud... Eks see ole ka mingisuguse wahekorra tunde märk? Ma juhiksin nüüd tähelpanu teiste asjaolude peale, mis selleaja rahwuste wahekorrast ka mingisugust ettekujutust wõib anda. Eesti rahwa wahekorrad oli sel ajal sakslastega nii halb, kui ta iganes olla wõis. Eesti ajakiri oli sel ajal juba teatawalt edenenu, kuid ta ei wõinud oma lugejate ringkonnale mitte küllalt pakkuada, ja kui ta midagi pakkus, siis oli seda hirmus vähe. Oli lugejaid, kes oma silmaringi poliitiliselt laiendada tahtsid, kes heameelega oleksid kuulnud ja näinud, kuidas teistes maades elati. Mõni kord tõi mõni Eesti leht mõne jupikese ühe ehk teise poliitikamehe parlamendikõnest. Mul on meeles, et omal ajal ilmus mõni jupikene Prantsuse rewolutsionäärist Henry Rocheford'ist, mida heameelega loeti. Aga mina ja minu sõprade hulgas oli ideoloogilisi sotsiaaldemokraate, ja me teadsime, et Saksa sotsiaaldemokraadid Saksamaal

poliitiliste küsimuste kohta seisukohta võtsid ja poliitilise elu üle kõnelesid. Meie poliitiline elu oli tol korral ju paine all ja need vähesed sõnumed, mis väljamaalt tulid, olid siis nagu värske vihmahoog, kui mõne niisuguse mehe kõnet lugeda võisime. Seda võisime ainult wargsi. Tartus saime neid just selle nooremehe Müller'i läbi. Müller oli nimelt niisuguse mõtte peale tulnud ja oma kodulinnast väikese sotsiaaldemokraatlise lehe tellinud, mille nime tsensuuri registrist leida ei olnud. See jõudis Tartu, kuna „Leipziger Volkszeitung'i“ ja „Vorwärts'i“ läbi ei lastud. — Teine tee oli, näituseks, kuidas meie „Neue Zeit“ saime: laskime wihiku rohelised kaaned Saksamaal ära rebida ja ainult walged lehed saata, ja need walged lehed tulid sagedasti läbi. Iga kord, kui need walged lehed Eesti tulid, siis oli meil päris püha. Eesti lehed ei toonud aga midagi. Nad ei wõinud ka midagi tuua, sest meie Jansen'id, Jögewer'id ja Truusman'id olid wäga tublid tsensorid, kes nagu kaigastega wahil olid, et midagi sisse ei pääse. Ja nemad olid Saksa tsensorite järeltulijad, kes otse sakstele omase hoolega wahti pidasid, et midagi sarnast lehte ei pääseks, mis keelatud oli... Selle kohta wõiksin ma ühe jupikese Jansen'i kirjust ette tuua, mis ta omal ajal preester Suigussaarele kirjutas: „Ma wõisin kirjutada, mis ma iganes tahtsin, ja mida lahjem, seda parem see oli. Kui mina aga mõnda Balti küsimust puudutasin ja neid mitte alati kuldseid ei leidnud olewat, ja kui ma pastori ja parunite kohta teateid tõin, et nad niisamasugused patused inimesed on, kes ka wahest eksida, ja alamatel pea kotis hoiawad, ja suurema koorma nende õlgade peale panewad. Oh sa kallis aeg, siis oli pagan lahti! Tsensor tõmbas kõik ilma armuta maha ja pidas redaktorile weel ilma hinnata pika kõne. Juhtus siiski mõnikord mõni keelatud sõna läbi minema, siis peeti redaktorile pikki jutlusi.“ Nõnda kirjutas Jansen. Aga ka pärast ei olnud parem, waid oli weel halwem. Mu härrad, mul oli teada, et Riias sellepoolest asi natukene parem oli, kirjutati nimelt Bebeli asemel Lebel ehk Nebel, „Deenas Laebas“ läks see läbi, kuid meie walta mehed olid terawamad. Et meie selle wäewõimu alt pääsenud ja praegu siin oleme, selle eest oleme meie nendele tänu wõlgu, kes omal ajal mitte selles usus ei olnud, et tuletikud ei wõi laste kätte anda. Meie oleme nendele tänu wõlgu, kes sel ajal arwasid,

et tuletikud siiski mitte wara ei ole laste kätte anda, et need lapsed ikkagi täiskaswanud olid ja et nad nendega ümber käia oskasid... Aga meil on weel teistsuguste küsimustega tegemist. Ma tahan siin weel millegi juures wiibida, mida ma juba nimetasin, nimelt selle juures, et meil ei maksa neid wanu asju enam puudutada, ehk ka teistpidi: kui meie neid puudutame, siis peaksime oma waadetes ikkagi mõnda meeles pidama, mida meie hõlpsasti ära unustame, ja nimelt, meie peaksime tänulikud olema oma kolonisaatoritele, oma kultuuritoojatele. Mina puudutaksin üht niisugust juhtumist, mis mul selles suhtes 1919 aastal Weimaris Saksa rahwuskogu koosoleku kohal juhtus. Ma sain seal ühe oma wana tuttawaga kokku, kellega ma 1906 aastal Frankfurdis tuttawaks sain, nimelt dr. Max Quarck; tema oli sel ajal Frankfurdis sotsiaaldemokraatlise lehe toimetaja, ja mul oli juhus teda ja tema lehte tarwitada, et „Frankfurter Zeitungis“ awaldatud kirjutustele wastu astuda, kus selleaegist mõisadepõletamist ja mässu täitsa wildakus pildis näidati. Mul oli wõimalik Quarck'i abil tema ja ka teistes Frankfurdi ajalehtedes mõndagi ebatõtt ümber lükata. Siin aga, kus ma Quarck'iga jälle kokku sain, pidin ma tema suust etteheidet kuulma, et meie siin Eestis minna ikka liig kaugele oma nõudmistega ja seadustega... Meie olla oma hariduse, oma kultuuri sakslastelt saanud, meie olla kohustatud nendele selle eest vähemalt lugupidamist awaldama ja seda mitte unustama, et nemad meie kultuuritoojad on... Mul oli raske Quarck'ile wastu astuda, kuid õnneks juhtus mulle näppude wahele Karl Marx'i kirjutus, mis tema oma ühe sõbrale Kugelmann'ile oli wastuseks kirjutatud ühe wihiku puhul, mis Kugelmann temale oli saatnud. Marx'i wastus selle peale oli järgmine: „Sinu poolt mulle saadetud wihik on üks nendest enesekaitsetest, millega Saksa-Wene-Balti maakondade eesõigustatud seisused sel pilgul Saksa poolehoidu nuruwad. Need wõrukaelad („Kanailen“), kes endid igiammu Wene diplomaatias, sõjawäes ja politseis oma ustawuse ja teenistuse agaruse tõttu lugupidamise paistele on tõsta osanud ja kes sellest ajast peale, kui need maakonnad Poola wõimu alt Wene kätte läksid, — kunagi kitsid ei ole olnud oma rahwust ära müüma luba ja wõimaluse eest, wastutasu eest, et neid maarahwast kurnata ei takistataks. Nüüd on neil wesi ahjus, sest

nemad näewad, nagu oleks nende eesõigustatud seisukoht hädaohus. Wanad seisused, tagurline luteri kirik ja talupoegadekurnamine — see on, mida nad Saksa kultuuriks nimetawad, mille kaitseks nüüd Euroopa peaks liikuma hakkama. Sellepärast rõhutab ka selle wihiku lõpusõna — maaomandust tsiwilisatsiooni aluspõhjana ja nimelt maaomandust, mis selle armetuma kirja sepitseja enesegi awalduise ja tunnistuse järele muud ei ole, kui suuremalt osalt härrade suured mõisad ja nende härrade rendi- ja maksualused talumaad.“

Meie näeme, et Marx mitte tagasihoidlik ei olnud hindamises, ja kui seltsimees Quarck'i tähelpanu selle kirja peale juhtisin, siis oli mul temaga juba hõlpsam nende asjade üle kõneleda.

Minu härrad, kes teie seast Saksa keelt mõistawad, ja need on ju enamuses, ja kes sellekeelseid kirju on lugenud, mis kolmkümmend ja enam aastat tagasi on trükitud, need teawad, et nendes kirjades eestlast nimetatakse „der Undeutsche“. Kui meie selle nimetuse mõtte sisse tungime, siis saab see „Undeutsche“ tähenduse, nagu oleks ütelda tahetud „Unmensch“ — mitteinimene. . .

Nüüd, austatud härrad, tahan ennast seisusliku inimesena esitada: Olen tsunftmeister ja sellena oli mul wõimalik ka mõningatesse tsunfti saladustesse tungida. Tsunftid on nagu teada, meie Saksa seltskonna üks põhitagedest. Tsunfti wanemate põhikirjade järele ei tohtinud tsunftmeister enesel „Undeutsche Jünglinge“, see on — eestlast õpipoisiks wõtta. Täna, kus meie kaupleme vähemusrahwuste autonoomia seaduse kallal, on hurwitaw meelde tuletada, et needsamad saksad, kes meile kultuuri on toonud, siiski seaduslikult ära keelasid eestlastel isegi käsitöö õppimise! See oli sel ajal, kus käsitööd ainult tsunftimeistrite juures õppida wõis, mis aga tsunfti põhimääruste tõttu wõimatuks oli tehtud. Eks ole iseäralik kultuuritõstmise wiis?

Minu härrad! Meie esiwanemaid ristiti ju ristiinimesteks ja sellega tehti neile ka taewatee lahti, hiljem õpetati neid ka oma suuga palwetama. Oletame nüüd, et ristiisu toojatel ärrasmeel oli, et nad tõepoolest tahtsid, et eestlane „der Undeutsche“ pidi ka taewariiki saama. Kuidas oli aga selle külje tegelikkusega lugu, kuidas oli lugu praksisega? Kui mina oma tarkusest teile seda ette kan-

naksin, wõiksite öelda, et sotsiaaldemokraati ei wõi uskuda. Lubage siis, et ma wana Hupel'it kõneleda lasen. Hupel oli ju päris sakslane, mitte „Undeutsche“, pealegi oli ta kirikuõpetaja. Tema kirjutab „Topografische Nachrichten“ I andes lhk. 513 eestlaste kohta:

„Suurem osa eestlasi kaldub joomise ja wäikeste warguste poole.“ Ta oleks wõinud sõna „wäikeste“ ära jätta, kuid ta tahtis asja wõimalikult selgelt wälja öelda. On tõsi, et talupoeg suuri wargusi ei suutnud ega wõinud toime panna, sest kuhu oleks ta suure wargusega läinud. Edasi kirjutab Hupel, et noored inimesed sugulise läbikäimise kirglikud on. „Sellejuures peetakse abielurikkumist ja surmamist kuriteoks, mis sellepärast haruldane on.“

„Joomine weab talupoega küll mitmesugustele waranduste raiskamistele, kukutab tema waesusesse ja sagedasti ka haiguste kurku. Aga ometi on tema enam kahetseda, kui hukka mõista. Peetagu meeles, et talupoeg sügisel kogu päewa kurja ilma käes peab seisma, öösel on temal wähe rahu, sest öösel peab ta ju rehte peksma! Kewadel töötab tema riisama saose ilma käes ja sagedasti küll närustes riietes, mis waewalt ta keha kawatavad, kuna ta kõht sellejuures tühi on. Puudus igalpool. Suwine kuumus, taline pakane külm — ikka terwe pika päewa selle käes, alati waewaline näljasöök peatoiduseks — kõik see, kardab talupoeg, — murraks tema soo enneaegu maha, mille wastu ta ainsat kosutust arwab leidwat õllest ja wiinast. Mida meie temale hariplikult kosutuseks pakume, on wiin! Miks ei peaks tema seda selleks pidama, milena seda temale pakutakse? Eks kao tema mure wiina auru all, waaruwas olekus peab ta enese õnnelikuks. Ja eks ta ihalda seda loomulikult sagedamalt maitsta? See on tema lühikene rõõm pika koormatuse järel.“

Hupel kirjutab neist asjust tagasihoidlikult ja poolkaudu wabandades. Need pahed on rahwale sisse kaswanud, on nagu iseloomu omadusteks saanud, rahwast patutegemise teele juhtinud ja ei lase teda taewariiki pääseda! Teie olete neid küll õpetanud „Issa meie't“ paluma, aga selle eest ei ole teie mitte hoolet kannud, et rahwas ei saaks joodikuks ega läheks wargile. Kes saab tagasi lükata, et rahwas selle all ei kannata? Kes saab seda salata, et meie rahwas weel praegu

nende tagajärgede all kannatab? Kui meie hiljuti siin korterikriisist kõnelesime, nende pahede peale näitasime, mis selle kriisiga kaasas käiwad; seda meeles pidades seame endale küsimise ette: kuhu laseb ka see ennast tagasi wiia? Kas ei ole ka nimetatud pahe sellest ajast pärit? Eks ole rahwale lihase ja luusse kaswanud, et ulalusest korteriks küllalt on? Meie elame endi minewiku wiltsate olude tõttu väga halvasti ja oleme selles nii kaugele jõudnud, et meie rahwas wälja sureb, nagu see wäikene Saksa seltskondki. Kui aga Eesti rahwal paremad korteri-, toidu- ja tööolud oleksid, siis oleks ka tema juurdekaswu protsent suurem. — Nagu aga meie olud praegu on, on nad nendest aegadest pärit, kust meie tuleme, ja see pärandus on siis ka selle kultuuri pärandus, mis meile on antud.

Austatud härrad! Teie teate, et ma olen käsitöeline, koguni tsunftimeister. Nõnda wõite siis julged olla, et mina ka nendest asjadest midagi tean. Kui ma teilt nüüd küsiksin, mis on tsunftid meie maal käsitöö edendamiseks teinud, siis ei ole teil midagi selle kõrwale panna, mis mujal selleks tehtud on ja praegu tehtakse. Kõige selle kidura seltskonnaga, mis tsunftide ümber koondatud oli, on tsunftid ise ennast wäljasuremisele ette walmistanud. Kui meie käsitöös edu on olnud, siis on see wäljamaalaste kaudu meile toodud. Need härrad, kellel pilku selle üle on, need teawad, et peale Saksa-Prantsuse sõja, nagu üks meie teadlane Reinhold Guleke Tartus ühes oma kõnes kinnitas, Saksa käsitöö ja kunst Prantsuse meistrite läbi wõitis, sest et Saksa käsitöölised ja kunstnikud sõjas Prantsuse kunsti tundma said. Niisuguseid mehi tuli peale selle sõja ka meile, nad tõid uusi teadmisi ja uusi wõimisi kaasa. Minu härrad! Kes seda asja tunneb, kes wõib ütelda, et meie tsunftid nendele meestele wastu tulid ja sellel edul käest kinni hakkasid, seda edu eneste abinõudega oleksid toetanud? Ei, meie tsunftimehed nendele wastu ei tulnud, waid nad surusid eneste ukсед nende eest kinni. Nad kartsid wärsket õhku, mis wõorastega meie tsunftide tolmunud urgastesse oleks pääsenud.

Kui teist keegi wäljamaale läheb, siis astuge kuhugile kunstkäsitöö muuseumi sisse, waadake töid ja wõrrelge siis sellega meie käsitööd, mis teie seal näete. Wõin teile muuseas ühe anekdoodi kõne-

leda. Mõni aasta tagasi käisin mina Tallinna Nikolai kirikus üht oratooriumi kuulamas. Juhtusin kantsli all istuma ja terve oratoorium läks minule kaduma ühe käsitöölise saamatuse pärast. Seal on üks nikerdatud friis, millest üks koht oli wälja löödud, wõi maha kukkunud. Üks meie meister oli sinna ühe treitud nupu asemele pannud. Mina ei saanud oma silmi selle nupu pealt ära pöörata ja terve oratoorium läks nuppu waadates kaduma. Ma ei ole pärast seal käinud, aga ma tahaksin siiski waatama minna, kas see nupp seal alles on...

Waatame edasi. Missugused on — rääituseks — meie uulitsad? Meie oleme neid sakstelt pärinud. Ega meie ometi Wenemaalt neid üksi pärinud ei ole? Meie uulitsad on tõsiselt tänawad, wiltsad karjatänawad. — Kui meie endi kanalisatsiooni ja liikumisabinõude peale waatame, siis on kõik selleks nagu ette walmistatud, et linnaelanikud wõimalikult rutemini wälja sureksid. Kui teie wõrdlete meie awaliku terwishoiu hoolekannet sellega, mis näituseks Berliinis, selles kolmemiljoni linnas läbi on wiidud, siis näeme, et meil, Tallinnas, niisuguses külas, nagu ta Berliiniga wõrreldes on, surewus suurem on, kui Berliinis! Millega on see siis seletataw, kui mitte nende näruste oludega, millede kõrwaldamisega aegsasti ei ole suudetud peale hakata? — Waatame oma haridusliste asutuste peale, oma muuseumide peale, kus on need olemas? Neid ei olegi olemas, ehk kui nad olemas on, siis lihtsalt mõne jõuka mõisniku erakorteris. Waatame oma raamatukogusid, siis ei ole ühte nimetamise wäärt raamatukogu rahwale kättesaadavaks tehtud, wälja arwatud need, mis kõige wiimasel ajal awatud. Meie Saksa seltskond meie linnades oleks ise oma olemise pärast pidanud teisiti talitama, kui ta oleks tahtnud hoolt kanda, et ta oma sugu wälja ei sure, siis oleks ta pidanud linna terwishoiu olukorda paremini korda seadma, kuid mis siin tõepoolest tehtud on, ja sellest, austatud härrad, tuleb see, et Saksa seltskond isegi seda oma elujõudu hoida ei ole osanud, mis temal weel olemas on. Koguduste teadaannete järele on meie Saksa seltskonna surewus weel tähelepanemise wäärilise-malt suurem, kui Prantsusmaal, kuna aga ka need härrad wäga nobedad on alla kriipsutama, et Prantsuse rahwas wälja sureb... Selle poolest ei seisa ükski rahwas hädaohtlikumal seisukohal, kui Balti

saksad. Balti Saksa seltskond kõnnib juurdekasvamise wõi kahanemise suhtes kõikidest teistest ees.

Minu härrad, mina ise olen Saksa kultuuri kaasmaitsja, kaasomanik. Aga minu kultuur on ometi natuke teistsugune, ta on paremast allikast laenatud. On nimelt kaks Saksa kultuuri, nimelt Saksa rahwa suurema osa, Saksa riigi kultuur ja Balti Saksa seltskonna kultuur. Saksa riigi kultuuri juhtsõnaks wõin mina Goethe sõnad surmawoodil „mehr Licht“ — enam walgust — wõtta. Ja sellest olen mina osa saanud. Balti Saksa seltskonna kultuuri lipukiri on aga „mehr Kosacken, mehr Gendarme!“ — enam politseid, enam kasakaid. Ärge ehmatage! Tuletage ainult meelde 1904 ja 1905 aastaid, wõtke selleaegsed Saksa lehed kätte ja ma tahaks teile auhinna maksta, kui teie mõne numbri leiata, kus mitte nõudmist sees ei ole, „mehr Kosacken“. Kirjutati alalõpmata sellest, et politsei ja kasakate puudusel olewat sakste elu hädaohus, nii et mõisahärrad juba wankri asemel kasti- tides sõitnud, mis nad seest paksu ple- kiga lasknud ära lüüa, et kuulid, mis nad eneste peale kartsid sihitawat, mitte läbi ei lööks... Mina, kui ma ennast Saksa kultuuris osasaajaks tunnistan, olen sellest Saksa kultuurist osasaaja, mida ma ehk Ferdinand Lasalle sõnadega märgiksin, mille kultuuri üks põhilause on „ühesu- gune õigus kõigile“...

See on see laulusõna, mis Lassalle ajal laulma hakati ja mis selle kultuuri juht- nõõriks ka täna siin on.

„Nicht predigen wir Hass den Reichen,
Nur gleiches Recht für jedermann...“

Sellest seisukohast waadates ei wõi ma — iseenesestki mõista — autonoomia seaduse wastu olla. Aga — ma ei ole oma arutusega weel lõpul. Lubage mulle meelde tuletada 1905 ja 1906 aastat, kus karistussalgad meie maal ümber käisid, kus nad terwed wallad kokku ajasid, et inimesi hulganiste peksta ja maha tappa, ja mis ajast kõneldakse, et nende karis- tussalkade juhid ja nimede üleskirjutajad olewat olnud meie Saksa seltskonna liik- med, isegi jumalasõna kuulutajad — kiri- kuõpetajad — ei puudunud nende seas. Mulle toodi eile üks käsikiri lugeda, ja teie lubate, et ma täna mõned read sel- lest ette loen: „Karistussalgad peksid ilma armuta, inimesi lasti maha, nagu metsloomi. Mäletan, kus Aegwiidu ja

Paide wahel teel olles kolm mahalastud meest telefonipostide küljes, kaks kinni- seotult ja ühe poodult leidsin. Enne sur- nukslaskmist oli kõigil õnnetutel käeluud katki murtud. Kahte neist tundsin, need olid kaks Arawete küla meest, S. mõisa parun oli neid enesele ohwriks märki- nud.“

Kõige selle juures, nagu meie teame, oli kirik eluwõtjatel abiks. Ja need kaks wõimu, eesõigustatud Saksa walitsew klass ja Wene wõim, need läksid käsi käes ja meie maakirik, luteri kirik, oli neil toeks. Kui meie nende aegade peale tagasi mõtleme, kui selleaegseid ajalehti loeme, olgugi et need tsensuuri walju walwuse all ilmusid, siis leiame seal mõ- negi koha, kus kirikuõpetajatel wõimalik oleks olnud, surmamõistetuid päästa. See oleks arwatawasti wõimalik olnud ka Koerus ja Wigalas, kuid seda ei tehtud. Selle wastu on meil teada, et Wene preestrid nii mitmes kohas inimesi trah- wist ja surmast päästsid. „Au, kellele au tuleb anda!“

Nüüd, kus meil niisugune must mine- wik seljataga on, seisame õnnelikul kombel aluspinnal, kus meie tõsiselt sellest wõime rääkida, et rahwuste wahekorda tulewiku jaoks paremini korraldada, nõnda korraldada, et niisugused juhtumi- sed, et niisugused wahekorrad enam wõi- malikud ei oleks. Ma tähendasin juba selle peale, et mina isiklikult selle wastu ei ole, aga hirm teeb ettewaatlikuks. Eestis on üks wanasõna: „Hirmul on suu- red silmad“ ja teatawat ettewaatus- t peaksime meie ka siin tarwitama.

Aga lõpetades ei taha mina sellest kõ- nelda. Ma olen kindel, et minu järele weel sõna wõetakse ja et minu järelekõ- nelejad üksikasjalisemalt nende külgede peale tähelpanu pöörawad. Ma tahaksin ainult ühte asja rõhutada: hoolimata sel- lest, et Eesti rahwa wõitluse tingimised halwad olid, hoolimata sellest, et temal igal sõjariist juba enne kätte wõtmist maha löödi, hoolimata kõigest sellest on Eesti rahwas ometi siia lossi pääsenud ja otsustab nüüd oma elu, oma riikliste küsimuste üle ise. Mis on meid siia too- nud? Meid on, nagu ma tähendasin, e d u siia toonud. See rahutu waim, see mitterahulolemine meie rahwa hinge sees, see ei püsinud enne, kui ta kõik kätte oli saanud, weel rohkem kätte saanud, kui ta ennemalt ihata teadis. Meie oleme kätte saanud Eesti iseseiswa riigi.

Minu härrad! Kui ma nüüd teile ütlen, et edu mitte magama ei jää, et edu oma tööd edasi teeb ja et see edu meid sotsialistliku ühiskonna juurde wiib, siis, wõib olla, ei taha teie seda mitte uskuda. Aga ma hoiataksin teid ja ütleksin, et see, kas meie ükskord edu mõjul sotsialistliku ühiskondlise korra juurde jõuame wõi mitte, see on — mina ei kahtle selle juures, et meie sinna jõuame, aga ma ütlen, see ei olene mitte meist, sellest Eesti wäikesest rahwast, waid kogu maailmast. Ja kui teie, minu austatud härrad, mitte oma päid jaanalinnu wiisi liiwa alla ei pista, kui teie maailmapoliitikat jälgite, siis teie näete, et see wõimalus õige lähedal näib olevat... (A. Tupits (põl.): Enne tuleb wiimnepäew!) Härra Tupits, mina ei soowiks ka Teile mitte, et Teie wiimnepäew ligi oleks, ei usu ka, et Eesti rahwa wiimnepäew ligi oleks ja weel vähem, et maailma wiimnepäew ligi oleks. Aga kuigi Teie wiimnepäew tuleb, siis ei pea see weel edu kinni, waid edu läheb edasi ja edu siht on sotsialistiline ühiskond.

Juhataja **A. Kerem**: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Raudkepp'il.

L. Raudkepp (kristl.): Ma teeksin ühe wäikese märkuse härra Martna kõne kohta, kus tema Jakobson'ist kõneledes nimetas tema „Kolme isamaa kõnet“ ja näitas, et Jakobson püüab selgeks teha, et ristiusu aeg oli pimeduse aeg, mis tuli pärast paganausu walguse aega. Eesti mütoloogia näitawat, et Eesti usk olla kõrgemal seisnud, kui ristiusk. Selle kohta peab ütlema, et teadus on siin teistsugusel arwamisel... (M. Martna (sd.): Mina kõnelesin Jakobson'i „Kolmest isamaa kõnest“) Aga ikkagi wõib niisugune mulje jääda, nagu cleks tõesti endine paganausk kõrgemal seisnud. Fählman'i mütoloogia ei ole, nagu uurimised näidanud, mitte tõeline Eesti rahwa mütoloogia. (W a h e l h ü d e d.) Ma tahtsin ainult Riigikogu aukaitsta, sest muidu wõiks arwamine tekkida, et Riigikogu peab paganust kõrgemaks, kui kristlust, kuna rahwas ometi ümberpöördukt selle asja on otsustanud. (K. Wirma (sd.): Härra Raudkepp oleks pidanud Riigikogukaitses sõna küsima, aga mitte faktiliseks märkuseks!)

Juhataja **A. Kerem**: Kuulutan weerandtunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 8.20 min.

Peale waheaega algab koosolek kell 8.45 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **A. Kerem**.

Sekretääri kohal abisekretäär **J. Bergman**.

4. Kahe järgmise koosoleku aja ja päewakorra küsimus. Abiesimees **K. Wirma**: Juhatus poolt tehtakse ettepanek homme määrata kaks koosolekut ja hommikuse koosoleku päewakorda järgmised seadused wõtta:

1. Põllutöökoolide õpetajate palgeseaduse muutmise seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

2. Riigi trükikoja põhimäärus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

3. Awalikkude ettekannete seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

4. Raamatukaupluste, ajalehekontorite, -kioskide, laenuraamatukogude ning lugemistubade awamise ja trükitoodete käsimüügi seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

5. Riigikohtu seaduse § 17 muutmise seadus — II lugemisel.

6. Wene, Saksa, Ida wõi Soome rahas tehtud kohustuse täitmise seadus — üldise komisjoni ettepanek.

7. Õhusõidu seadus — üldise komisjoni ettepanek.

8. Õhu- ja jõuwankrite alalises ühenduses töökaitse-seaduste maksuuse ja kahjutasu nõudmise korra äramääramise seadus — üldise komisjoni ettepanek.

9. Seadus Eesti liitumise kohta Londoni rahwuswahelise raadiotelegraafi konwentsiooniga — II lugemisel.

10. Seadus sõjariistadega ja laskemoo-naga kauplemise üle peetawa kontrolli kohta käiwa konwentsiooniga liitumise üle — II lugemisel.

11. Eesti wabariigi ja Ungari kuningriigi wahel tehtud kaubalepingu kinnitamise seadus — II lugemisel.

12. Seadus Eesti, Läti ja Leedu wahelise lepingu kinnitamise kohta mõne rahwuswahelise eraõiguse küsimuse korraldamiseks — II lugemisel.

13. Puulaewade ehitamise toetamise seadus — II lugemisel.

14. Seadus mõnede muudatuste kohta ärimaksu-seaduses — II lugemisel.

15. Riigikogu liigete tasu ja sõiduraha seadus — II lugemisel.

16. Riigi 1923 a. kulude lisaeelarwe nr. 1 — II lugemisel.

Peale selle tuleks hommikupoolse koosoleku päewakorda seadused, millele arutamine täna pooleli jääb. Öhtupoolikuse koosoleku päewakorras oleks eelmisel ja ka tänasel koosolekul wastuwõetud seadused teisel ehk kolmandal lugemisel, nii nagu Riigikogu nende arutamisega edasi jõuab. Pean tähendama, et see kõik kogu materjaal on, mis Riigikogul tuleks läbi waadata, peale selle tuleksid redaktsiooni komisjoni ettepanekutena veel need seaduseelnõud, mis täna hommikul koosolekul kolmandal lugemisel vastu wõeti.

Juhataja **A. Kerem:** (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega vastu wõetud.

5. Wähemusrahwuste omawalitsuse ajutise korraldamise seaduse arutamise jätkamine.

wahekorra kohta, ühtlasi on ta neid wahekordi selgitanud ja näidanud, missugustes wahekordades meie rahwas oma Saksa soost kaaskodanikkudega on elanud. Nüüd tuleb meil, kui suweräänse Eesti wabariigi enamuserahwal, seisukohta wõtta vähemusrahwaste kultuurilise olukorra lahendamise ja enesemääramise asjus. On hea, kui selle juures oma minewikku silmas peame, sest siis on meil tulewiku küsimuste otsustamisel kergem seisukohta wõtta ja otsuseid teha, mis mitte ei olene silmapilgul meeolust, waid mis sünniwad riiklise rahwa täielikul teadwusel. See teadwus peab ulatama kogu meie riikliku ja majandusliku elu kohta tulewikus. Sellest seisukohast wälja minnes peame meie ütleva, et praegune otsus wõib wäga suure wastutuse panna praeguse rahwaesituse peale. Selle otsuse ulatus wõib kaugem olla, kui seda praegusel silmapilgul aimataksegi. Sest esitatud seaduseelnõu on nii üldlik oma õiguslistes piirjoontes, on nii ebamäärane ja kindluseta, et siit wõidakse wäga palju wälja lugeda. Ja lugejateks on meil nüüd vähemuserahwad, kelle hulgas eriti Saksa kaaskodanikud o s k a w a d wälja lugeda

seada, mis nende rahwuslikkudele huwidete soowitaw ja kõige tulusam on. Nematad oskawad seda paremini, kui meie seda oskame. Ja sellepärast peaks vähemalt peajasus niisugune selgus meie wahel walitsema, et meil pärast mitte asjata pahandusi ei tuleks, teistel nõudes, meil lubades.

Et aga eksiarwamisi ära hoida, wõin ma Eesti rahwaerakonna nimel ütelda, et mis Eesti riigi põhiseaduses vähemusrahwuste kultuurilise enesemääramise kohta üteldud on, seda täidame meie; seda täidab Eesti rahwas kahtlemata, kuid nõnda, nagu meie sellest aru saame kui riiklik rahwas!

Siin on seaduseelnõus kõige pealt üles seatud õieti kindluseta ja veel wäljaarenenemata mõiste „eksterritoriaalsest omawalitsusest“. Kogu endises riiklises elus ei ole see küsimus veel lahendamist leidnud. Wenemaal korraldasid endid juudid eksterritoriaalse omawalitsuse kättesaamiseks. See rahwas oskab rahwuslisi huwisid kaitsta ja nende rahuldumist nõuda ning teid otsida, kuidas sihile pääseda. Kuid isegi Juudi rahwa osawad ja wilunud juhid ei ole mitte suutnud eksterritoriaalse autonoomia mõistele anda tegelikku kuju, nõnda et tema oleks wõinud riiklises elus tõesti ellu tõusta. (J. Annusson (töer.): Neile on see kasulik.) Nende kasusid teadsid nemad ise paremini kui Teie, wõi mina! Kui meie nüüd nõndanimetatud raamisesadusega selle raske küsimuse ära otsustaksime paari tunni jooksul, siis oleks see küll niisugune rekord riiklises loomistöös, et see wõiks wäljaspool ilmas wahest huwitust äratada; aga wõime nüüd julgelt ütelda, et meie katse siis igatahes õnne asi on! Mis sealt wälja tuleb, ei wõi meie igatahes ise mitte ütelda. Eesti riikline rahwaesitus wastutust selle küsimuse otsustamisega enese peale nii kergesti wõtta ei saa, ilma et ta teaks, mis sealt wälja tuleb. Isegi Saksa rühma esitaja ütleb, et see nendelegi üsna selge on „wie kompliziert das Gebilde ist“. See tunnistus üksi peaks meid mõtlema panema. Aga meil enestel on ka selge olnud, kui raske see küsimus on. Kui meie waatame käesolewat seadust üldiselt ja peatame tema kontuuride juures, siis leiame, et siin iga instituut uue probleemi loob, kuidas seda instituuti ellu wiia. Need on kõik veel küsimused ja nende otsa tahame siis 2 tunni jooksul istutada

tulewase vähemusrahwuste kultuur- ja hoolekande autonoomia!? See tohiks üllatusi tuua ka nendele, kes seda autonoomiat tarwitama saavad. Sest elu võib arwettesse kergesti puudusi tuua. Wahest tuleb warsti tarwidus mõne asja poolest seda muuta ja kitsendada, mis nüüd lubatakse; ja siis on see just selle autonoomia omandajatele väga kibedaks üllatuseks. Meil on siin üksikuid probleeme Saksa rühma esitaja poolt puudutatud, et kontrovers, wõi kahtluse all seisew küsimus lahendada tuleb: kas on nõndanimetatud eksterritoriaalne vähemusrahwuslik omawalitsus s u n d u s l i k igale wastawa rahwuse liikmele, wõi mitte? Tema meelest on see üsna selge. Tema meelest ei saa see teisiti olla, kui omawalitsus peab sunduslik olema. Sest muidu võib juhtuda, et mõned ei taha, et mõnda osa wast hakkab walitsus teetama; et siis tulewad nõndanimetatud „Günstlinge der Regierung“, kes ei taha gi ühes minna selle vähemusrahwusliku omawalitsusega, ja ei taha mitte heita selle wõimu alla! Siis peab tulema Eesti rahwariik oma riiklise wõimuga ja neid sundima! Ma tänan! Meil on põhiseaduses läbi wiidud põhimõte, et igal kodanikul on kultuuriline waba enesemääramise õigus. Wähemusrahwuste liigetel ei tohi aga seda enesemääramise, seda algmõistelikku wabadust mitte olla?! (J. Annusson (töer.): Seda on nad aga ise nõudnud!) Kes nõudis? (J. Annusson (töer.): Nemand ise.) Ma ütlen, nemand ise nõuawad seda. (A. Rei (sd.): Nad lähewad ka oma nõudmistega sassi, nagu wahest Reesen.) Nüüd kujutage omale ette, et meie paneme Eesti rahwariigi riikliku wõimu siis selle kitsa rahwusliku huwi teenistusse, häwitades oma põhiseaduse algmõiste!? Kui aga nüüd meie siis tõesti otsusele jõuame, et meie ei saa, ega taha sundida sedawiisi kedagi meie kaaskodanikkudest, et tema sinna läheks, wõi jääks ühe wõi teise omawalitsuse alla, waid et temal kui Eesti rahwariigi kodanikul õigus on ühe wõi teise omawalitsuse liige olla, — isegi liikumise-wabadus on igale ühele täiel mõõdul kindlustatud, — siis tuleb wälja, et kõigest sellest suurest kawatusesest ei tule muud wälja, kui üks „blöff“! Meie peame siin sanktsioneerima ja kinnitama suure pakiga ja hästi ruttu niisuguse seaduse, et siis pärast midagi ei saaks wälja tulla!? Nii kergeks ei tohi

Eesti rahwaesitus enesele oma ülesandeid mitte teha!

Agaga oletame nüüd, et enamus siin niisama nagu komisjonis wiiks selle sunduse läbi. Ma küsaksin, kuidas käiks see Eesti rahwariigi suweräniteediga kokku? Omawalitsused on, kuigi nemad ajaloolikult on sagedasti keskwalitsusega, riigi keskwoimuga wastolus seisnud, siiski suure osa riikliku wõimu teostajad. Omawalitsusel on osa riiklikust wõimust. Kui nüüd eksterritoriaalne vähemusrahwuste omawalitsus saab õiguse sundida kodanikka tema wõimu alla heitma, mis see siis tähendab? Kas mitte seda, et Eesti riigi suweräniteedi osa läheb suurelt osalt just selle vähemusrahwusliku omawalitsuse kätte! Meil on kõiksugu kutseorganisatsioonid, kes awaliku õiguse alusel seisawad. Kas wõtamegi wannutatud adwokaatide seisuse wõi wõtame üksikute awalikkude õigustega korporatsioonide õigused. Kes tahab teatawat kutset teetada teatawate eeldustega ja õigustega, peab teatawa korporatsiooni liikmeks astuma. Kui teie aga lähemalt waatate, kas seal on seda sundust alluwuse ja kuuluwuse poolest, et sa ei saa seal kuskilt enam wälja, siis näete, et waba enesemääramine jääb seal ikkagi alles. Siin ei wõi siis sellest juttugi olla, et meie mingi loogilise mõttekäigu pärast sunnitud oleksime siin niisugust suweräänset eksterritoriaalset omawalitsust Eesti rahwariigi suweräniteedi kiuste looma. Tegelik poliitika seisukohalt, meie kultuurilise arenemise seisukohalt on see ju selge, et teised vähemusrahwad seda siin ei hakka kasutama nii intensiivselt, nagu seda kahtlemata teewad meie Saksa kaaskodanikud. Wõib ette ütelda, et senniste kogemuste järele otsustades meie Saksa kaaskodanikud, vähemalt juhtiwad ollused, seda omawalitsust wõimalikult seks ära kasutada katsuwad, et luua teatawat eksklusiiwset Saksa koloniid. Saksa kolonii seisukohalt on suurelt osalt Saksa ollus Balti mail isegi siis olnud, kui tema walitses. Tema katsus end kaitsta wõõraste olluste sissetungimise wastu. Osalt on see meie õnni olnud, nimelt selles mõttes, et isegi käsitöolisteks ei lastud meie inimesi saada. Ainult väljaspool linna piiri, wäljaste müüride ääres wõisid inimesed ennast elama asutada. See hoidiski õieti meid Saksa kultuuri alla sattumast ja ümberrahwunemast. Niipalju oli aga selge, et Balti Saksa ollus just ka omalt poolt selle tõttu hästi, ehk wõrd-

lemisi õige hästi, puhtawerelikkuse alal hoidis. Meil ei ole ju selle wastu iseene- sest ka midagi, aga Eesti riikluse mõtte seisukohalt ei saa mina seda hästi enesele ette kujutada, et uudses rahwariigis wõidakse weel selle endise riikluse paleust taga ajama hakata. Meie ei wõi ju, ei jõua mitte ameerikanismust oma riikluse arenemise mõttes maksuma panna, kus riikline ühine waade ei ühtlusta mitmesuguseid etnilisi, rahwustõulisi ollusi, waid kus ühise riikluse mõju ühise suure kultuuri mõjuga etnilisi ja rahwustõulisi ollusi üksteisele peab ligindama. Meil ei wõi olla niisugust suurt amalgameerimise, niisugust kokkuliitumise jõudu üksikute rahwuslikkude olluste kohta. Meie oleme väga selle poolt, et igaüks, niipalju kui temal sisemist arenemisjõudu ja enesealalhoidmise-jõudu on, edasi elaks ja kujuneks omapäralikult. Ja sellepärast ei oleks meil tõelikult mitte midagi selle wastu, kui suudaksid seda wõimalust ära kasutada meie keskel ja meie kõrwal elawad vähemusrahwad. Puhtast südamest wõib Eesti rahwuspoliitika seisukohalt ütelda, et see meile kui rahwusele, kui iseseiswale rahwale kahtlemata suureks kasuks tuleb, sest et see suureks kultuuriliseks äratuseks ja äratawaks teguriks saab olema. Teataw wõistlus, antagonismus ja wastolu äratab ja wirgutab rahwuslikka jõude ja paneb arenema neid niihästi kultuuriliselt, kui ka majandusliselt ja sotsiaalselt. Isegi meie riiklises ewolutsioonis ja arenemises wõib see ainult loowalt mõjuda. Aga kui meil selle juures katsutakse eksterritoriaalse vähemusrahwusliku omawalitsuse ideed selleks ära kasutada, et ka riiklikus õhkkonnas, nagu nüüd omawalitsuses, eksklusiivselt eraldada üksikuid rahwaid, — mis teie siis arwate, kas see siis — mitte kitsa Eesti rahwustõulise riigi, waid Eesti suweräänse rahwariigi seisukohalt on lubataw ja tõesti wastuwõetaw?! Kas on see lubataw, et meie Eesti rahwariigis üksikud rahwuslised ollused niisama kõõristawad üksteise wastu oma nurgas ja katsuwad talitada, nagu meie noores parlamendis üksikud rühmad, walimisnimekirjade järele kokku tulles, kus igaüks kõõristab, et mitte ei hakataks arwama, et temal wahest midagi ühist on teistega! (K. Ast (sd.): Noh, missuguses parlamendis nad ei kõõrista? Segased wahelhüüded pehmaltpoolt.) Missuguses siis?! Waadake, kui niisugune sisemine eraldustung

legaliseerimist leiab meie eksterritoriaalse vähemusrahwuse omawalitsuse abil, siis konserweerite wõi hoiate alal niisuguseid silmapilke riiklises ewolutsioonis wõi arenemises, mis muud ei ole, kui eelajajätkudest pärit ja õieti atawistlik nähtus! Siis ikka päris tõsisest rahwariiklusest meil juttu olla ei saa, waid siis elab edasi ja süweneb, parajaid silmapilke enese awaldamiseks ära oodates, niisugune sisemine, hingeliselt rahwariiklusele wõõras wastolu ja õieti sisemine animositeet ehk wihawaen! Ja kuidas siis kõik kõrgemad riiklised probleemid riigikaitsest kunni sisemise kultuuri tõstmiseni, kuidas siis need probleemid peawad arenema terwe riigi rahwa jõul, kelle hulka kõik meie rahwaollused kuuluwad?! Kuidas need probleemid peawad lahenema, seda meie tõesti mitte ette ei näe, kui nüüd fikseeritakse niisugune seisukord, mis meil siin õieti riiklisi petrefaktisid, riigiewolutsioonilisi petrefaktisid maksuma paneb. Sellepärast arwan mina, et kõige pealt see eksterritoriaalne vähemusrahwaste omawalitsuse sunduslikkus absoluutselt eitada tuleb. — Mis aga siis, kui nüüd õieti küsida, mispärast meil siis tarwis on nii kiirustada? — Meile tuuakse ette, et seaduseelnõu olewat väga kaua komisjonis olnud. Keegi eelkõnelejatest ütles, et kui ta seal oleks natukenegi kohalt nihkunud, siis saadaks aru, et meil asi käimas on, aga ta seisab! Ja meie oleme siis nüüd kohustatud wiimasel silmapilgul kõik tarwilised asjad kõrwale lükkama, et nüüd vähemusrahwastele muretseda autonoomiat! Kui eelnõu oleks tõesti liikuma pannud meie mõtted, siis oleks nii mõndagi läbi kaalutud. Nüüd aga tuleb selle asemel toores materjal... (Segased wahelhüüded pehmaltpoolt: See on hea silmapilk.) Loodate silmapilku, mida hea oleks ära kasutada!? Waadake, siin ütles Saksa rühma esitaja warem, et nüüd on hea silmapilk ja seda tuleks ära kasutada, sest muidu wõiks tulla — irredenta! Ma tänan! Hirmus suur hädaoht! Wahest küll sakslaste ja wenelaste ja juutide poolt?! Rootslased muidugi ühes ei lähe. See „irredenta“ on aga töötanud juba Eesti riigi esimestest päewadest, kus meil oleks olnud riigirahwa — staatsvolk — ühist meeoleolu ja tahtejõudu tarwis! See „irredenta“ kasutas ära iga silmapilku, et aga õhutada wastolu meie riiklise olemasolu wastu! Terawamaks see „irredenta“ minna õieti ei saa prae-

gustes oludes, sest awalik arwamine kogu kultuurilises Euroopas on ikka juba rohkem ja rohkem selgunud. Ei panda mitte kõike arwesse. Kuid waadake nüüd, kui lugu läheb nõnda, et meie siin pilla-palla wõtame selle seaduse wastu ja pärast tuleb wälja, et meie ei saa seda teostada ja mõned „asjad“ lähewad lihtsalt nii kaugele, et nad meie riikliste huwidega kooskõlas ei ole ja meie peame ühte wõi teist instituuti kärpima wõi koguni kaotama, — mis tuleb siis?! Siis tuleb niisugune kihutus ja ässitus, et hüütakse üle ilma, Eesti riik on showinistlik riik, kus marurahwuslus on õgimas vähemusrahwusi ja ära sööb kõik, mis on põhiseaduses lubatud, mis eriseaduses on fikseeritud. See on selge Aasia! Wõõrad waatawad, et sarnane wäike rööwriigikene oma showinistliku meeletu meeleoluga tuleks ära kaotada! See on see „irrendenta“, mis siis tuleb! See on selge, et meie ei tohi sellest, mis meie nüüd anname, mitte ühte jootat, mitte ühte täppi tagasi wõtta, muidu tuleb suur agitatsioon. Seda peab teadma, et kellele õigusi antud, need ka neid hinnata oskawad! See on siis selge, et kui meie ei taha sakslastele wõimalust anda „irrendenta“ loomiseks, siis peame kaaluma iga põhilausest siin seaduseelnõus, enne kui meie teda wastu wõtame. Seda on just meie rahule ja õnnele tarwis. Meie ei pea mitte ainult selle silmapilgu peale waatama, et meie wahekord sakslastega hea oleks. Meie asume päris kainelt ja asjalikult põhiseaduse määruste teostamisele, et loodawatele institutidele õiget kaju anda, nii et meil pärast tarwis ei oleks neid niipea raputama tulla. Iseäranis peab aga siin silmas pidama seda asjaolu, et selle suure põhimõtteliku küsimuse otsustamise juurde kutsutakse meie Riigikogu üles tema wiimastel olemissilmapilkudel. Selle suure vähemusrahwuste kultuurautonoomia küsimuse peab ära otsustama rahwaesitus, kes, nagu siin palju kõneldud, enne tähtaega peab koju minema, sest et ta rahwa usalduse kaotanud! Olge head, niisugusele rahwaesitusele tahate teie siis otsustada anda seda suurt asja, ilma et ta seda saaks tõsiselt kaalumisele wõtta!? See kõlab, nagu usurpatsioon. Meile ei tohiks sugugi mõttesegi tulla, et peale jookswate asjade lahendamise küsimuste nii suuri asju siin otsustama hakkame silmapilgul ja suure kiirusega, nagu oleks meil midagi hädalikku lahti! Saksa esitaja ise tunnistab,

silmapilk on hea, sest meie wastastikune wahekord on hea. Mis põhjust on siis selleks ruttamiseks? Puudusi Saksa koolides wõiks walitsus lahendada, ilma et tarwis oleks niisugust raamiseadust temale kaela ajada. Walitsus wõiks juhtnõõride ja direktiiwide kaudu teostada põhiseaduse määrusi, nagu meil praegu olulikumad wõimalused seda lubawad. Oodata mõned kuud, ei tohiks ühelegi vähemusrahwale, kui nad õigelt oma huwi silmas peawad, raskusi teha.

Wõtke näituseks kolmas paragrahw, seal on öeldud: „Wähemusrahwuste omawalitsuse ajutiste asutuste warandusliseks aluseks on:

a) seaduste põhjal riigi kanda wõetud maksud ja kohustused awalikkude alg- ja keskkoolide suhtes;

b) kohalikkude omawalitsuste rahalised summad ja muud awalikkude kesk- ja algkoolide ülewalpidamisega seotud kohustused sel määral ja alusel, nagu need seadustega nende peale pandud;

c) riigi ja omawalitsuste toetussummad hoolekande ja kultuuri ülesannete teostamiseks.“

Nüüd on lugu nõnda, et meie maksame oma koolidele toetust, ka erakoolidele, kui nemad täidawad awalikkude koolide aset, ja selle järele, kui palju seal õpilasi on. Riigi poolt antakse abi ka omawalitsuse koolide ülewalpidamiseks ja omawalitsused maksawad koolidele selle järele, mitu klassi seal on. Nüüd on aga meil praegu mitmesuguste ajalooliste põhjuste tagajärjel mitte ainult korterikitsikuse pärast, waid ka koolimajade puudusel, õpetajate puudusel, kooliwõrgu puuduliku wäljaarenemise tagajärjel seisukord nii, et isegi keskkoolides, algkoolidest kõnelemata, — 50—55 last ühes klassis koos on, isegi niisugustes koolides, kus on 3 paralleelklassi iga klassi kohta olemas. Sealsamas kõrwal töötawad aga Saksa koolid, kellel on riiklik toetus. Ja seal on parteistkümmend last igas klassis! Nüüd kujutage omale ette, kes wähegi koolitööd tunneb, see teab, et niisuguses wäikeses klassis palju edukamalt, mitu korda edukamalt saab lastega tööd teha, kui suures klassis, kus üle 50 lapse on. Kui meie aga need määrused wastu wõtame, siis oleme meie kohustatud andma vähemusrahwuste koolidele mitte laste arwu järele toetust, waid klasside järele. Wõi ütelge, kas saate teie Saksa koolide kohta maksma panna määruse, et toppige ka oma klassidesse 50 last?!

Meie ise oleme ju põhimäärustes üles seadnud, et üle 35 lapse ei tohiks klassis olla. Ja ega meie siis ei saa sedagi nõuda, et igas vähemusrahwuse kooliklassis oleks vähemalt 35 last. Sest siis tullakse ütleva: Teie shikaneerite meid sihilikult, sest teie wõtate meilt wõimaluse oma rahwuslikku kooli pidada; kui meil parkümmend last igas klassis on, siis on küll ja küll! See tähendab umbes 3 korda vähem igas vähemusrahwuse kooli klassis, kui see meie koolides on, aga meie maksame iga klassi peale umbes sama palju, see tähendab, 3 korda rohkem, kui Eesti laste peale. Meie wõime ette ütelda, et igas niisuguses klassis saab Saksa laps edukamalt õppida ja kaugemale teadmiste poolest, kui meie lapsed täistiubitud koolides. On kerge juba nüüd kõneleda, et, waadake, Saksa koolis, kui sa ikka seal last lased õppida, on sootu teine lugu! Nüüd on juba näha, et kadakad ja niisugused, kes on enne olnud väga saksikud, wahepeal aga enam vähem eestimeelseks on saanud, otsiwad juba nüüd Saksa kogudustesse sissepääsemist, et siis oma lapsi Saksa koolidesse panna. Meie aitame sedawiisi Saksa koolidele, juba oma seaduste järele sunduslikult neile niisugust abi andes, eesõigustatud wõi priwiligeeritud seiskorda luua. On loomulik, et suur osa Eesti ollusest tungib sihilikult Saksa rahwusliku autonoomia asutuste alla ja meie loome wõi seame üles niisuguse püüniise vähemusrahwuste heaks, kuhu meie oma inimesed sisse awatleme riigi ja rahwa kulul! Seal ma aga küsiks, kas see siis on mõeldaw rahwariigis, kus muuseum maksab kodanikkude üheõigusluse põhimõte?! Mis üheõiguslus see on, kui teiste kulul antakse Saksa, Wene wõi Juudi rahwustele abi, mitte abi, waid maksetakse otsekohe sunduslikult nende heaks, et nemad wõiksid meie inimesi ümber rahwustada, Saksa ja teiste vähemusrahwuste kodanikkudeks teha, kelle hulgest nad enam ei tohi lahti pääseda! See on õige tuntaw aineline eesõigustus ja seesugust eesõigustust Eesti rahwaesitus statueerida wõi maksuma panna ei tohi! Kui seda tehakse, siis wõime julged olla, et juba järgmine Riigikogu seda kasseerima peab. Sellest tuleb tõsine skandaal, kui meie paari tunni jooksul selle raske küsimuse ära otsustama peame. Kui mõni ütleb, et meie seda riiklisest seisukohast tegema peame, siis tänan ma sarnase põhiwaate eest! § 3-le

peaks juurde lisatama järgmine märkus: „Toetussummad, mis riik ehk kohalik omawalitsus vähemusrahwuste kultuur- ja hoolekandeesutuste heaks maksab, ei tohi läbistikku iga lapse ehk hoolealuse kohta mitte suuremad olla, kui riigi ja omawalitsuse wastawad wäljaminekud Eesti soost laste ja hoolealuste kohta.“ See poleks ülekohus, waid õiglane talituswiis. • Öeldakse, ega riik ei pruugi anda. Soowitan seda põhimõtet praktiseerida! See oleks kõige paremaks kihutusabinõuks, et näe, oma asutustele antakse, kuna vähemusrahwuste autonoomia mõttele takistusi tehakse! Oletame, et meie wõtame toetussummad, mis meie oma koolidele ja hoolealustele määratud, jagame proportsionaalselt nende arwule ning määrame siis vähemusrahwustele sama palju. Wäljaspoolt pannakse aga siis koguarwud üles ja öeldakse, et omadele antakse nii- ja niipalju, kuna teistele nii- ja niipalju. Nõnda muutub kõige õiglasem teguwiis ässituseks, sõjariist pöördub Eesti riikluse ja riigi olemasolu wastu. Wõin öelda, et mitte minul isiklikult ega Eesti rahwaerakonnal meelde ei tule asja kunstlikult teritada põhiseaduse põhimõtete teostamisel, aga meie ei saa kuidagi sellega leppida, et seesugune seaduseelnõu otsekohe otsustamisele wõetakse ja praegustes oludes lahkuwa Riigikogu poolt wastu wõetakse. Mina arwan, et meie kohustatud oleme need problemaatilised kawad, mis weel wähe läbi töötatud, komisjoni andma kas üldisesse, wõi erikomisjoni, kuhu wõiksid kuuluda ka üldise komisjoni esitajad, hariduskomisjoni esitajad ja kui tahate, ka rahaasjanduse komisjoni esitajad. Mina ei ütle sugugi, et seda nende päewadega saame läbi wõtta, aga ma ütlen, see seaduseelnõu tuleb komisjoni anda ja kahtlemata wõtab järgmine Riigikogu selle küsimuse warsti lahendusele ega lase asja komisjonis liguneda. Öeldakse, rahwuwahelises elus olla tähtis, et Eesti riik vähemusrahwuste kultuurautonoomia alal midagi ära teeks. Mina ütlen, et meie niisuguse wälise mõjuawaldamise pärast midagi ei tohi teha, mis ei ole täielikus kooskõlas meie rahwa riiklise huwiga ja sisemise seisukorraga! Niisuguseid käeliigutusi wäljaspoole teha on täielikult „rahwuwaheline demagoogia“. See wõib olla jälle samasugune uus mõiste, nagu eksterritoriaalne omawalitsus. Teisel Riigikogul oleks wõimalus kas kewadel ehk sügisel peale kolmandat oktoobrit, kui

tema kokku astub, juba enne rahwaste-liidu sügisest sessiooni seda seadust läbi wiia. Kas aga Eesti riik, kes mitte millegist asutati, peab nüüd esimene olema, kes serweerib rahwasteliidule wõimalikult täielikul kujul vähemusrahwulise enesemääramise riiklise asutuse!? Kui meil tõesti raske on oma seisukohta kaits-ta, mispärast peab see siis meil kerge olema?! Mispärast peame meie oma esi-tajatele, meie diplomaatidele wäljas ker-gusi walmistama, et sellega omale kodus riiklikka raskusi sünnitada?! Selle jaoks ju meie diplomaatia töötab! Olen kindel, et kui seal kõik registrid lahti tõmma-takse, siis seisukord tegelikult selgeks saab ja ära nähakse, mis meil siin tegeli-kult ära on tehtud just meie vähemus-rahwaste kultuurilise enesemääramise õi-guse seisukohast, eriti vähemusrahwuste koolide poolest. Ükski tõsine rahwaste-liidu, Euroopa ega muu kultuurilma arwa-mine meile sellepärast kaela tulla ei saa. Sellepärast ei ole põhjust niisugust hüpet teha, mis mitte ei ole seesmiselt tarwilik ega wõimalik, waid mida tehakse ainult sellepärast, et aga seal midagi ette män-gida. Omas kohusetundes täidame seda, mis on põhiseaduses lubatud, ja mitte niisuguste wõimatute deklaratsiooniliste raa-miseadustega, waid tegeliku tööga, millega algust tehtud ja milleks senni ilma eriseaduseta oli küllalt wõima-lust tegutseda. Siis on meil süda-metunnistus puhas ja ma loodan, et meie kodanikud vähemusrahwusest mõistawad seda hinnata, seda paremini, kui et meie nüüd wahest heal silmapilgul midagi teek-sime, mis mitte täiesti südamest ei ole tulnud, mille juures meie ise kahtleme ja mis mitte hädatarwilik ei ole! Siis saa-dakse wististi wastamisi üks teisest parem aru, kui tõsiselt töötatakse ja ühtlasi ka õiglaselt!

W. Ernits (sd.): Käesolew seadus-eelnõu annab põhjust teatawaid ajaloo-likka tagasiwaateid teha. Seltsimees Martna on seda teinud ja on sakslaste kultuuri omawiisi hindanud. Mina ei hakka pikemalt selle juures peatama. Ta-han oma seisukoha õige lühidalt öelda. Meie oleme teatawa määrani Saksa kul-tuuri omandanud, kuid oleme palju wähem omandanud, kui seda meie oleksime wõi-nud omandada wabaduses, ehk kas wõi Rootsi ehk Soome walitsuse all. Siiski tuleb seda tähendada, et meie oleme omandanud sakslastelt kultuuri rohkem, kui meie oleksime omandanud seda wene-

lastelt. Kuid kõige selle eest, mis meie oleme sakslastelt omandanud, oleme palju rohkem maksnud, kui seda tarwis oli. Oleme selle eest maksnud terve rahwa arenemise 700-aastase relatiiwse arene-mise seisakuga. Meie oleme seda maks-nud hulkade eludega, rahwa terwisega, rahwa alkoholiseerimisega, rahwa mo-raali rikkumisega ja muuga. Igatahes wiinawabrikute wanne, mis senni veel lik-wideerimata, on endise Saksa kultuuri jäänus. Teeksin siinkohal wäikse kõr-walmärkuse, et rkl. Martna poolt tsiteeritud Bernhard Laipman'i mälestus teatawas mõttes üleilmiliseks näib saawat Aino Kallas'e nowellis „Bernhard Riives“, mis on senni ilmunud Soome, Rootsi, Eesti, Daani, Ungari ja Inglise keeltes. (J. Piiskar (is.): Kas Saksa kee-les on ka ilmunud?) Wõib olla, ma ei tea kindlasti. Mul on praegu käes Ing-lis ajakiri „The Educational Times“ no-wembrist 1922, milles see nowell ilmunud on.

Mis puutub eksterritoriaalsesse rah-wusautonoomiasse, siis on see teatawasti esimene praktiline katse kogu maailmas sellel alal. Kui see katse hästi õnnestaks, siis oleks see tingimata ajalooline samm, nagu Tartu rahuleping. Selleks, et ta hästi õnnestaks, peab seda hästi ette wal-mistama ega wõi teda nii kiirelt läbi wiia, nagu praegu tahetakse. See oleks üks arusaamata masindamine ja sellest ei tohi juttu olla. Nüüd on aga huwitaw siiski wõrrelda, kuidas lood mujal maailmas on. Kui meie selle seaduse vastu wõtame, siis oleksime meie kõigist suurtest demo-kraatlistest riikidest ja kogu maailmast ees. Ma tahaks nimetada seda, et näi-tuseks Ühisriikides ei ole ühtegi riigikooli, kus muu keel õpekeeleks oleks, kui ainult Inglis keel. Isegi indiaanlased õpi-wad ingliskeelsetes koolides. Härra Tõ-nisson kõneles, et meil ei ole niisugust ameerikanismi waimu, mis kõik teised kul-tuurid eneses loomulikult teel sulataks. Ameerikas sünnib ameerikaniseerimine õige kiiresti, ükskõik mis rahwas seal ei ole. Teine põlw kõneleb harilikult Inglis keelt paremini, kui oma keelt ja juba järgmine põlw ei kõnele oma keelt enam üldse. Praegu on siiski mindud Ameerikas juba teiste, sunduslikkude ameerikaniseerimise abinõude juurde, iseäranis sakslaste was-tu, kes enne sõda ja sõja algul kahtlusteks palju põhjust andsid, kuna nad seal kee-luseaduse vastu agiteerisid, sest et nende hulgas wäga palju õllepruulisid oli. Seal

on lugu koguni nii, et omakeelsed erakihelkonnakoolid mõnes riigis keelatud on. Mis puutub Kanaadasse, siis ei leia teie sealt ühtki muukeelist kooli. (O. Strandman (töer.): Aga prantsuskeelsed koolid?) Need on ühes Kanaada prantsuskeelses osariigis Kweebekis, kuna mujal igalpool Inglis keel maksew. Üldse peab tähendama, et Kanaadas prantslased kurdawad, et nende wastu surwet tarwitatawat, igatahes väga suur opositsioon on seal olemas inglaste wastu. Siis, kui teie näituseks wõtate Poola, Tsheho-Slowaaki wõi Rumeenia, sealt ei leia teie kusagilt suuri wabadusi vähemusrahwastele. Ja mis puutub rahwasteliidusse, siis on ju väga hea teiselt seda nõuda, mida nõudjad ise ei täida. Nii oleks meie esimesed, kes eksterritoriaalse rahwusautonoomia läbi wiiks. Ainuke maa, kes teatava määrani samal astmel rahwusküsimuses, kui meie, see on nõukogude Wenemaa. Seal on rahwuslikud kommuunad olemas: meie sugulastest Wotjaaki, Tsheremissi, Karjala ja Sõrjääni kommuuna, kuid mis puutub sellesse eksterritoriaalsesse autonoomia põhimõttesse, seda ei ole isegi nõukogude Wenemaal. Seda ei ole mordwaalastel, kõige suuremal Soome-Ugri rahwastest, ei ole ka laplastel ja samojeedidel. Kui meil Eestis võimalik oleks seda eksterritoriaal autonoomiat läbi wiia, siis peaks vähemalt põhjalikumalt välja töötatama.

Siseminister K. Einbund: Austatud Riigikogu liikmed! Riigikogu kawatseb raamiseadusega tähtsa küsimuse lahendamisele wõtta, mis meie teada senni weel üheski teises riigis praktiliselt lahendust ei ole leidnud. Küll teame meie, et vähemusrahwuse küsimuse kohta on teoreetilisi ja praktilisi uurimistöid kirjutatud, aga seadusandline eeskuju ses asjas teistes riikides weel puudub. Nii rutuline asja lahendamine, nagu üldises komisjonis selgus, olewat tarwilik Riigikogu peatse laialiminekutõttu, sest et siis põhiseaduse poolt lubatud vähemusrahwuste autonoomia küsimus sellel sessioonil lahendamata jääks. Teiseks olewat selle raamiseadusega küsimuse lahendamine sellepärast tarwilik, et jädawa seaduse wastuwõtmine enneaegne oleks, kuna meie kõiki üksikuid praktikas tekiwaid küsimusi ette ära näha ei wõi ja sellepärast väga hea ja soowitaw oleks, kui walitsus oma määrusandluse kaudu kõik need tegelikud küsimused lahendaks, mille järele wõiks

juba jädawa omawalitsuse seaduse wastu wõtta tugenedes walitsuse poolt loodud kogemustele. Kui eelnõu üldises komisjonis arutusel oli, awaldas walitsus oma soowiawalduse, et komisjon raamiseaduse asemel wälja töötaks jädawa ja põhjalikuma seaduse. Selle küsimuse lahendamisel komisjon ei leidnud mitte wõimaliku olemas walitsuse soowidele wastu tulla ja sellepärast walitsus, ära nähes, et põhiseaduse § 21 teostamist peab leidma ja et poliitiliselt see tarwilikuks tuleb pidada, et sellepärast walitsusel mitte sünnis ei ole üksikute praktiliste raskuste pärast sellele wastu waidlema hakata. Walitsus awaldas arwamist, et kui Riigikogu neil põhjustel tarwilikuks peab praeguse raamiseaduse juurde jädawa, siis walitsus teid leiab, kuidas ettetulewatest praktilistest raskustest üle saada. Ja tõesti, mina pean üttelema, et wõimatu see ei ole. Seadusega on meil autonoomia korraldamiseks alus antud, on näidatud, missugused omawalitsuse asutused ja missuguse konstruktiooni alusel wõime nad ehitada, on näidatud, missugused orgaanid, missugune kompetents, lõpetamise kord, järewalwe jne., kuid walitsusele on ainult wõim kätte antud järewalwe korraldamiseks. On ette nähtud ka see, kuidas neid autonoomseid asutusi lõpetada, nende kompetents on umbkaudselt ära määratud, samuti ka tuluallikad. Ja kõige selle juures on Wabariigi Walitsusele laialdane wõimalus antud oma määrustega vähemusrahwuste omawalitsusi korraldada. Sellel alusel ei ole mitte täiesti wõimatu neid omawalitsusi luua. Ja walitsus omalt kohalt, kui Riigikogu poliitiliselt seda sammu tarwiliseks peab, ei waidle wastu, waid wõtab selle sammu raskused oma peale ja loodab, et ta neist üle saab.

Kuid, lugupeetud Riigikogu liikmed, mitte sedawõrd suured raskused ei seisa meil nähtawasti ees vähemusrahwuste omawalitsuse ehitamises, waid need raskused seisawad just tema tegelikus läbiwiimises. Just siin seisawad raskused. Walitsus wõib oma määrustega, kuigi wõib olla mitte nii kindlalt, kondikawa luua ja needsamad küsimused ära lahendada, aga kuidas nüüd nendest raskustest üle saada, mis nende määruste tegelik läbiwiimisel tekiwad, selle kohta walitsusel praegu täit selgust ei ole. Samuti näib see selgus puuduwat ka paljudel Riigikogu liikmetel, nagu tänastest mõtteawaldustest järeldada wõib. Ainult

tegelik asja lahendamine toob need raskused esile ja nendest peab muidugi üle saama. Mul tulewad mõned üksikud asjad meelde. Wõtame, näituseks, koolide asutamise ja koolide jaotamise. See ei ole sugugi nii lihtne asi. Teoreetiliselt võime ju ütelda, et see raske ei ole, sest vähemusrahwuste arv on teada, kuid koolide praeguste omawalitsuste käest ärawõtmine ja vähemusrahwuste kätte ülewõimimine ei lähe mitte ilma raskusteta. Wõtame edasi kulude jaotamise vähemusrahwuste omawalitsuste, territoriaalsete omawalitsuste ja riigivalitsuse wahel. Siis veel raskused, mis tekiwad lihtsalt kompetentsi jaotamisel, üksikute ülesannete jaotamisel, omawalitsuse võimu teostamisel nendes kohtades, kus praegu vähemusrahwustel territoriaalne omawalitsus on. See on nimelt sellel territooriumil, kus vähemusrahwused enamuses, näituseks Petserimaal, narowatagustel ja peipsiäärsetel maa-aladel ja ka saartel. Neis kohtades tekiwad kaks paralleelset omawalitsust, mis mõlemad ühe ja sama vähemusrahwuse kanda on. Missugused küsimused seal üles kerkida wõiwad, seda on praegusel korral veel raske ette näha. Edasi wõtame wahekorra nende vähemusrahwuste liikmete wahel, kes oma omawalitsusesse on liikmeks astunud, oma kultuurilisesse omawalitsusesse on astunud ja kes sinna mitte astunud ei ole. Meie peaksime selle ka igatahes ette nägema, kas sealt wõib wabatahtlikult wälja astuda wõi ei wõi. Kui meie selle konstruktsiooni wastu wõtame, et autonoomiast wõib wabatahtlikult wälja astuda, siis peame ka ette nägema, et meil tekib üks vähemusrahwuste liik, kellel käesolewa eelnõu mõttes vähemusrahwa eesõigusi ei ole, kellel aga põhiseaduse järele kultuurilised õigused peawad jäetud olema ja kaitstud saama. Ma ütlen, siin tulewad lahendamisele konfliktid nende liigete kohta, kes omawalitsuses ei ole. Kui meie wõtame aga teise seisukoha, et vähemusrahwuste liigetel omawalitsusest wäljaastumise õigust mitte ei ole, siis saadakse sellest omawalitsusest wälja astuda, kas rahwuse mahasalgamise ehk ülemineku kaudu, kodakondsuse seaduse kaudu jne. Igatahes teesid leidub, kuidas sellest omawalitsusest wälja pääseda ja ega nad selle wäljapääsemisega oma rahwuslisi õigusi kaotanud ei ole. Jälle tekib terwe rida küsimusi, mis lahendamist kuidagi wiisi peawad leidma.

Edasi wõib tekkida wastolusid wahekorras territoriaalsete ja eksterritoriaalsete omawalitsuste wahel.

Siis edasi inspektsiooni küsimus. Kuidas inspektsioon, järelwalwe sündima peab, et walitsus oma järelwalwet lähemalt teostada wõiks. Siin tekib jälle terwe komplekt küsimusi, mida eelnõu konstruktsioon asja praktiliseks lahendamiseks ära otsustama peab. Siin on tege mist omawalitsuse asutustega, isegi rahaliste küsimustega ja oleks väga loomulik, kui tõesti nii suureulatuslik eelnõu arutatakse veel Riigikogu wastawates komisjonides. Kas käesolewal Riigikogul wõimalik on seda teha wõi mitte, see ei olene walitsuse tahtmisest. Kuid nii tähtsa küsimuse juures peaksid Riigikogu komisjonid rohkemal arwul seisukohta wõtma. Kui juba vähema tähtsusega eelnõude juures arutamisest osa wõtawad harilikult mitu komisjoni, siis seda rohkem selle eelnõu juures.

Lõpetades walitsuse awaldust käesolewas asjas, ei tahaks mina sellega sugugi vähemusrahwuste autonoomia rutulikule maksmapanemisele wastu kõneleda, waid just wastuoksa tahaksin deklareerida, et kui Riigikogu poliitiliselt asja rutulikkuse tarwilikuks peab, siis niisugusel korral Wabariigi Walitsus ka oma määrustega kõigist neist raskustest üle saab ja tahab omalt poolt kõik teha, et põhiseadusega kindlustatud vähemusrahwuste wabadus seaduslikul teel rutulikkute teostamist leiab. Walitsus peab omalt poolt tunnistama, et eelnõu poliitiliselt tõesti rutulikuks wõib pidada.

K. Ast (sd.): Wäga lugupeetud rahwaesitajad! Riigikogul ja enne teda Asutawal Kogul oli väga palju juhuseid tähtsamate seaduseelnõude puhul meie minewikku meelde tuletada ja, kui nii õelda tohib, suurewiisilisi matusetalitusi toimetada. Ka käesolew seaduseelnõu on oma iseloomu poolest sarnane, et ta õigustab ilmtingimata minewikku tagasi waatama, et õelda: siit saadik ja mitte enam edasi. Aga liig palju selles minewikus urgitseda oleks siiski üleaarne ja mina algusest peale tähendan kohe, et ma ei mõtle mingisugust ülewaadet minewikust teha, waid tahan peaaegselt selle peale tähendada, mis käesolewal silmapilgul tähtis on. Seal oleks kõige pealt seda märkida, et Riigikogule tema enam kui kaheaastase kestwuse ja tegewuse lõpul on esitatud seaduseelnõu, mis oma ulatuse ja erikaalu

poolest sootu tähtsam ja erilisem on, kui kõik senni wastuwõetud seadused. Aeg selle ülitähtsa seaduse arutamiseks on enam kui ebasoodne. Meie teame ju, austatud rahwaesitajad, et enam-wähem kõikidele parlamentidele on omane wiimastel töötundidel rutata, lõpukokkuwõtet tehes. Seda juhtub ka kõige töökama parlamendi juures. Aga kui parlament oma erilise tööoskusega ja erilise tööwõimega hoohelda ei wõi, seda enam kuhjub talle töid lõpupäewadeks.

Ma ei taha mitte põrmugi praeguse Riigikogu arwustamisele asuda, kuid nii palju luban enesele ometi tähendada, et selle Riigikogu kokkuastumisega seoti väga palju lootusi; loodeti, et ta suurel määral töökam on, kui tema eelkäija Asutaw Kogu. Kuid minu parteiseltsimees rkl. Palwadre juhtis juba Riigikogu tähelepanu selle peale, mida praegune Riigikogu väga praktilistest ja tarwilistest asjadest tegemata on jätnud, — maakondade ja teiste omawalitsuste asutuste kassad on tühjad, maksuseadused puudulikud. Rkl. Palwadre tähendas, et üks väga suure wäärtusega ja tähtsusega seadus, nimelt meie omawalitsuste korraldusseadus wastu wõtmata on jäänud ka sellelgi puudulikul ja õnnetul kujul, nagu ta Wabariigi Walitsuse poolt esitati. Üks osa meie omawalitsuse seadusest aga, ja nimelt kõigekõrwalisem ja Eesti riiklisest seisukohast mitte esimese järgu tähtsusega, on esitatud ja Riigikogu asub tema wastuwõtmisele. See on kõnealolew seadus, mida tema esitajad ja walmistajad on mõelnud omawalitsuse seaduse ühe osana. Ja seda erilist osa peab Riigikogu wastu wõtma, hoolimata sellest, et tema matuskellad juba löönud ja nende wiimane heligi pea hääbub. Näib, et Riigikogul on selle seaduse wastuwõtmisega samane rutt ja pakk, nagu Wabariigi Walitsusel omal ajal ühe armuandmisega. (N a e r p a h e m a l p o o l.)

Kui hiljuti möödunud rahwahääletamise tagajärjed selgusid ja leiti, et tarwilik arw hääli, mis usuõpetuse kooli toomiseks waja, antud oli, hea hulk weel rohkemgi, siis tõsteti parempoolses ajakirjanduses tugewat rõõmukisa ja kirjutati esimese järgu mõjuga olla tahtwates parempoolsetes ajalehtedes, millede seljaga Riigikogu enamusrühmad asuwad, et Riigikogul ei olewat enam rahwa usaldust, temal ei olla enam niigi palju autori-

teeti rahwa silmas, et temale maksaks weel arupärimisi esitada. Kuid nüüd tahab ometi seesama Riigikogu, kellel enam usalduse warjugi rahwa silmas ei ole, seadust wastu wõtta, mis oma iseloomu poolest põhiseaduslik on? Selleks on siis Riigikogul rahwa usaldust küllalt, kuna muudeks asjadeks see tal puuduwat. See on tõesti väga imelik seisukoht peasjalikult parempoolsete rühmade poolt. Nagu seda mitmed kõnelejad juba alla kriipsutanud, on käesolew seadus väga puudulik, ta tahab olla ainult raamiks, millesse Wabariigi Walitsus sisu walab; selle raami täitmise töö tahetakse Wabariigi Walitsuse peale panna. Härra siseminister, kes kõneles Wabariigi Walitsuse nimel, ütles, et kui Riigikogu tingimata tarwiliseks peab poliitilistel wõi mõnedel muudel pakilistel põhjustel, siis Wabariigi Walitsus mitte ei lükka tema peale pandawat ülesannet tagasi, waid hakkab jõudu mööda seda teostama. Kuid pärastised seletused, mis härra siseminister jagas, olid sarnased, et usk kadus walitsuse wõimise, usk kadus ära, et walitsusel korda läheb kõiki neid tühje kohti, mida see raamiseadus sisaldab, täita.

On juhitud tähelepanu selle peale, kui wõrd raske on koolikorraldust selle seaduse järele otstarbekohaselt läbi wiia, kui raske on korraldada rahalist külge. Aga need ei ole ainukesed puudused. Seal on enamasti kõik tähtsad küsimused ainult põhimõttelikult deklareerimist leidnud, kuna aga tegeliku elluwõimise mõttes see seadus nii pealiskaudne on, et tema najale väga raske on toeneda. Kuid Wabariigi Walitsus peab kõik seda tegema. Ma küsiks, austatud Riigikogu liikmed, kes on siis Wabariigi Walitsus, et tema kõik wõib ja kõik tohib? Riigikogul endal ei ole teie loogika järele mitte enam usaldust. Wabariigi Walitsusel ei ole aga isegi selle Riigikogu täit usaldust, kes umbusaldusega on kroonitud; seda teie mäletate möödunud kriisist, kus kõik rühmad enne, kui ülemineku-wormelid esitati, walitsuse seletused puudulikukuks tunnistasid ja walitsuse poolt astutud sammu ebaõigeks pidasid. Ja lõpuks, kui siiski pikkade kaalumiste ja kõhklemiste järele esitati ülemineku-wormelid, milledega Wabariigi Walitsusele kaudne umbusaldus awaldati, leidis Wabariigi Walitsus tarwilikuks otsekohe use usalduse wootumi pärimisega Riigikogu poole pöörata. Enne kui seda anti, deklareerisid rühmad, seda tegi põl-

lumeeste rühm, rahwaerakond — tööerakonna rühm wist tol korral waikis, — et nemad ei mõtlegi walitsusele sellepärast usaldada woteerida, et nad walitsuse sele-tusega rahule oleksid jäänud, waid ainult sellepärast, et nemad ei taha kriisi esile kutsuda. Asja hõlpsuse pärast jäetakse walitsus püsima, ehk ta küll kusagile ei kõlba. Ei kõlba meile, aga maale peab ta kõlbama. Ja nüüd peab siis seesama walitsus, kellel Riigikogu eeski usaldust ei ole, kellele dopelt umbusaldust on awaldatud, enda peale wõtma julguse anda seadusele, millel otsekohe põhjapanew wäärtus on, sisu. No, kui teie nii kergelt tahate seda küsimust otsustada, siis ei ole selles küll mitte teie parem teadwus tegew, waid siis on see tingitud sellest, et Riigikogu liikmed teades Riigikogu peatset laialiminekut, wist kärsituks on saanud ja et neid otse seesama palawik waldab, mida tunnawad koolipoisid enne liha-wõte wõi jõulupühi. Aga sarnases koolipoisilikus palawikus ei peaks Riigikogu mitte seadusandlist tööd tegema, waid peaks üksnes likwideerima neid asju, ilma milleta wõimatu on sellest-saalist lahkuda.

Imelik on see asjaolu, et suurematel Riigikogu rühmadel näib kindel tahtmine olewat seda seadust läbi wiia. Kahtlustan wäga, et härrad riigiwolinikud, kes oma töökusest erilisel palju oma lehtedes on kirjutanud ja arwasid endale terve maa poolt awansina töökuse tunnustuse saanud olewat, nüüd häbenewad laiali minna, kuna nendest mingisugust elawat tunnis-märki järele ei jääks. Neid surelikka waldab alati hirm igawikku kadudes. Nüüd on nähtawasti leitud wähemusrahwuste omawalitsuse seaduses see postament, mida härrad põllumehed ja tööerakond-lased tahawad püsti panna selleks, et keegi mitte öelda ei wõiks, et Riigikogu, mis astus kokku 1920 aastal ja läks laiali 1923 aastal, ei ole ennast Eesti riigis mil-legiga märkinud, surematuks teinud. Nüüd on siis üles leitud see... (A. Tu-pits (põl.): Aga usuõpetuse wäl-ja wiskamine?) See tühistati ju nii wäga ruttu, et sealt ka midagi järele ei jäänud. Nüüd on siis leitud see surema-tuse tähis ning tunnusmärk. Aga, austatud härrad, ma arwan, et see seadus mitte sarnane nurgakiwi wõi sarnane postament ei ole, kus teie kuulsus tõepoolest püsina jääks ja mille palgelt, otsekuu pira-miidide palgelt, hierogliifi kirjades lugeda wõiks käesolewa Riigikogu põllumeeste ja tööerakonna rühmade suurust, et neid

kummardada ning imetleda. Ei, selleks tema saada ei wõi, kui teie tema nii wastu wõtate, nagu ta seal praegu on kirja pandud.

Meil, sotsiaaldemokraatidel, oleks eriti wäga palju põhjust rõõmustada käes-olewa seaduseelnõu esitamise puhul. Mis-pärast? Sellepärast, et selles eelnõus on püütud seaduspärasesse wormi walada seda ideoloogiat, mida sotsiaaldemokraa-tia rahwusküsimuses on esitanud. Ärge unustage, et sotsiaaldemokraatial ja sot-sialistidel üldse rahwusküsimuse lahenda-mises on mõnedki teened olemas. Palju on siin Austria sotsiaaldemokraatia põh-japanewaid momente mõistnud luua. Meie seaduseelnõu, mida siin kui eksterrito-riaalse autonoomia seadust esitatakse, on Austria sotsiaaldemokraatidelt kõige otse-kohe semas joones pärit. Tema sisaldab kõiki neid tunnuseid, mida teie leiata Springeri ja Baueri sellekohastes töödes. Ja sellepärast oleks meil põhjust rõõmus-tada, kui Eesti demokraatia modern de-mokraatia oleks, et tema rahwuse aren-damisele mõistaks ja julgeks asuda sootu teistsuguste põhimõtete järele, kui wana demokraatia seda on teinud. Meie teame ju, et meil mingit erilist põhjust ei ole rõõmustada rahvuslikkude küsimuste arendamise üle wanade demokraatiate mais. Hoolimata kõigist suurtest sõna-kuhjadest enne Versailles'i rahulepingut, näituseks, Ameerikas tolleagese presi-dendi Wilson'i poolt, kui üles seati rah-waste enesemääramise küsimus, hooli-mata kõigist sellest, et Versailles'i rahu-lepingu ajal rahutegijate eneste poolt ilu-said sõnu rahwaste enesemääramise küsi-muse üle kõneldi, — ei ole Euroopa de-mokraatia rahwaste enesemääramise õiguse mõttes midagi korda saatnud, waid meie näeme, et endised — wanad — me-toodid kestawad täies ulatuses edasi. Näi-tuseks, wõtke praegusi Ruhri sündmusi, mis terwet maailma põnewuses hoiawad.

Sellepärast, ütlen ma, oleksime meie, sotsiaaldemokraadid, wäga rõõmsad, kui Eesti noor demokraatia oleks modern de-mokraatia, et tema oleks läbi imunud mitte ainult demokraatia wäliste tunnuste omakswõtmisest, waid oskaks oma kodus rahwaste wahekordi sarnaselt ära mää-rata, et meil ei oleks tõepoolest jäänud aset ei rahvuslikule waenule, ega teistele rahwuslistele hõõrumistele. Aga sarnane puudulik eelnõu nagu see, mis Riigikogule praegu esitatud ja Riigikogu poolt sarna-

sel ebasoodsal ajal arutusele võetud, ei rahulda meid koguni mitte. Siin on meie ilusaid, väärilikka ja kõrgeid põhimõtteid, meie ausat ideoloogiat sarnasel moel teostama hakatud, et on õigus pahandada ja nukrad olla. Selle seadusega ei hakata Eestis teostama rahvusautonoomiat, vaid sel teel loote teie terve rea arusaamatusi, mis siis edaspidi just rahvuslike wähekindade terawustele soodsat pinda pakuks. Aga olgu nüüd lugu kuidas on, päewakorrast meie seda seadust ära wõtta ei saa. See tähendab, täna wõime ta ju päewakorrast kõrwaldada, aga edaspidi tuleb ta ilmtingimata päewakorradele, peabki tulema. Kuna siin muuseum on ettepanek tehtud selles mõttes, et meie peaksime selle puuduliku seaduseelnõu andma, hoolimata Riigikogu laialiminimisest, wastawatesse komisjonidesse, kes eeltõid teeksid tulewase Riigikogu jaoks ja kuna see ettepanek wõib olla ehk wastu wõetakse, siis ei ole ka mitte ülearune peatada pisut sisuliselt selle eelnõu juures. Tahaksin esimeses joonel puudutada ikka sedasama küsimust, mille üle komisjoniski kõige rohkem waieldi, see on — kas autonoomsesse korraldusse kuulmine peab olema sunduslik wõi waba.

Seaduseelnõu esialgsed esitajad, Saksa kaaskodanikud, on ilmtingimata selle poolt, et autonoomsesse korraldusse kuulmine peab olema sunduslik. (Aruandja A. Anderkopp: Just wastupidisel arwamisel.) Siis on mind wäga halwasti informeeritud, kuigi ma oma informatsiooni komisjoni aruandja käest olen saanud. Edasi olen ma kuulnud, et komisjonis on eraldi seda seisukohta toetanud põllumeeste ja tööerakonna rühmade esitajad. Aga nõudku nüüd pealegi nad seda ja olugi neil mõjuw toetus, siis ei ole sellega weel mitte öeldud, et ka Saksa, samuti Rootsi ja Wene soost kodanikud kõik ilmtingimata sedasama seisukohta jagaks. Minul oli hiljuti kokusaamine wõi jutuaamine kahe silmapaistwa Saksa soost Eesti riigi kodanikuga, üks nendest oli wäga silmapaistew koolimees. Need mehed olid kahtlewal arwamisel autonoomia seadusest ja leidsid, et autonoomia sunduslikkus oleks wäga kardetaw Saksa soost waesemale hulgatele. Nemad olid selles arwamises, et kahtlemata, kui autonoomia seadus teostatakse, siis see teostamine praegu puhtautomaatselt läheb selle osa kätte meie Saksa kodanikkudest, kellel on erilised tunnused endisest ajast, kellel peale rah-

wusliste tunnuste olid weel teised — kihitunnused. Ja waadake, nende kihitunnuste pärast kardawad Saksa soost kodanikud, kes endil mitte ei arwa aadega ühiseid huwisid olewat. Nemad arwawad nimelt, et kui koolikorraldus antakse autonoomsesse korraldusesse, siis oleks see lausa hukatus suurele hulgatele Saksa perekondadele, kes siis mitte ei teaks enam, kuidas oma lapsi kaswatada. Ma rahustasin neid inimesi, et nii kaugele asi igatahes mitte ei lähe, aga et autonoomsed korraldused on küll sunduslikkudena mõeldud. Nemad ei teadnud muud öelda, et siis ei jää neil muud üle, kui warakult oma rahwust salgama hakata ning poliitsei ja oskonnas oma passil rahwust ümber kirjutada. Sest nemad kardawad wäga, et autonoomsete asutuste poolt ülewälpeetawad koolid erilise ilme omandawad et nende intelligent-proletaarlastel mitte kõigearmasam ei ole lapsi nendes koolidesse saata. Peale selle kardawad nad, et see wõib neile wäga raskeks minna kohustuste ning koormatuste mõttes. Sellepärast arwawad nemad, et neil peaks olema wabadus autonoomsest korraldusest kas osa wõtta wõi osa wõtmata jätta, nii kuidas üks wõi teine isik enda kohta kõige soodsamaks peab. Sellepärast ei oleks midagi loomulikumat, kui et rahwuskogu kokkuastumiseni nimekirjad kokku seataks kõigi antud rahwustesse kuuluwate kodanikkude kohta, aga pärast rahwuskogu kokkuastumist, kui wormilik otsus on tehtud, sinna sisseastumine peaks wabatahtlikuks asjaks jääma, mis sünniks deklaratsiooni andmise teel wõi kõige hullemal juhtumisel jäetakse wõimalus, et igal autonoomia kodanikul peaks õigus olema teatud tähtaja eelteatamise järele sellest autonoomsest korraldusest lahkuda.

See on kõige olulisem küsimus selles autonoomia seaduses. Olgu nüüd kuidas on, kas see seadus praeguse Riigikogu poolt ära otsustatakse wõi komisjoni antakse, wõi weel tulewase Riigikogu otsustada jääb, seisukohad peawad meil igatahes selged olema. Sotsiaaldemokraatidel oli selle seaduse kohta kindel seisukoht, mida rühmaliige seltsimees Palwadre ka teile täna teada andis. Kuid pärast siseministri seletust on meie rühmal raske selle seaduse wastuwõtmise poolt lugemisel hääletada. Lugu seisab selles, et härra siseminister kõneles walitsuse seisukohalt... (Wälisminister A. Hellat: Kuulake wälis-

ministri seisukohalt ka ära!) Ma ei taha kuidagi wiisi Teie seisukohta ette aimama hakata, aga niipalju, kui meie, Riigikogu liikmed, aru saama pidime, kõneles siseminister walitsuse seisukohast, mitte mõne üksiku ressori seisukohalt, ja ta ütles, et tema wõtab selle kohustuse oma peale ja weel enam, ta ütles, et tema tahab olla truu sulane, kes siis, kui pereinimes leiab, et tema ilmingimata ületunnitööd peab tegema, seda ka teeb. (Wälisminister A. Hellat: Hea walitsus!) Mõne arwates wäga hea, aga kas walitsus tõepoolest peab warustatud olema sarnaste omadustega, selle juures, austatud härra wälisminister, julgeksime kahelda. Walitsuse kogemed — see on härra siseministri sõna „kogemed“, tuleb kahtlemata sõnast kogemata wõi kogelema, ei ole sarnased, et meie nende kogemete najal tohiks sarnast suurt asja kogemata wastu wõtta. Mis siin sünnib, see peab olema põhjalikult läbi kaalutud ja igatepidi läbi waadatud. Kommisjon ei ole meile kõige vähematki ülewaadet annud, kui palju on Saksa koolis õpilasi ja kui palju tuleb vähemusrahwuste koolidesse õpilasi, selle rahwa hingelise arwu kohta wõrreldes Eesti koolidega ja eestlaste hingede arwuga. Ei ole andmeid antud selle kohta, missuguseid koormatusi tuleb Eesti riigil kanda vähemusrahwuste suhtes ja missuguses wahekorras on need koormatused teistega ja kuidas neid oma koolil kanda tuleb. Oleks meile pilt maalitud sellest, kuidaswiisi kujunewad siis nende sissetulekud ja nende sissetulekute jaotamine autonoomsete korralduste ja riigi enese wahel. Meil on ainult antud see põhimõttelik kondikawa, illusioon, aga missugune selle reaalne tagajärg oleks, seda komisjon ei ütle. Rkl. härra Tõnisson ütles, et see seaduseelnõu juba 1½ aastat on seisnud, aga meie teame, et weinid, shampanjer lähewad seistes kangemaks ja paremaks, kuid et seadus seistes paremaks ja kangemaks läheb, seda küll kuulnud ei ole. Meie teame, et seadused seistes kõlbmatuks lähewad ja wananewad. Neil põhjustel kardan ma, et eriti weel siseministri seletusi arwesse wõttes, ei wõi I lugemisel selle seaduse poolt hääletada.

Nüüd kohe lõpetades tahaksin ma weel öelda, et meil rahvuslikku wõitlust ei ole. Oli küll olemas rahvuslik waen ja sallimatus, sest meil on olnud surutud rahwas, sarnane surutud rahwas, nagu ei kusagil mujal.

See rahwas ei saanud mingisugust rahvuslikku wõitlust pidada. Nüüd on lugu muidugi muutunud ja peaks arwama, et käesolew seadus, olgu ümbertöötatud wõi ükskõik missugusel kujul tahes, kord wastu wõetakse, meie rahvuslistele wahekorradadele loomuliku aluse paneb, ja seda peab see seadus tingimata tegema. Selle järele peaks tõusma kultuuriline wõistlus, mis iseenesest üks tähtsamatest edu wõi progressi teguritest on. See aga eeldab, et meie kõige pealt oma riiki wõi oma riiklust peame tunnustama ja tema eest walwel seisma. Ma tahaks nüüd teada, kas need, kelle kohta see seadus on määratud — rootslased jäägu kõne alt wälja, sest neid ei eralda meist miski muu kui ainult keel — jutt on muidugi sakslastest ja wenelastest: öelgu meile selle autonoomia soowijad sakslased, kas nemad on meie ajaloost, mida meie riik üle on elanud, midagi õppinud wõi ei ole? Meie teame kõige wärskemast ajaloost, Mahtra sõjast ja muist sarnastest asjust rääkimata, teame kõige lähemast minewikust, nimelt Saksa okkupatsiooni päewadest, et meie Saksa kodanikkude hulgas ei leidunud kedagi, kes okkupatsiooni wõimude tegewust hukka oleks mõisunud ehk sellele kergelt laitustki awaldanud. Meie teame, kui Saksa okkupatsiooni wõimud meie maal talitasid, siis ei wõinud Eesti rahwa enesemääramise õigusest juttugi olla. Kõik see sündis ühe suure osa Saksa seltskonna otsekohesel kaasatõmbamisel ja teise osa waikiwal heakskiitmisel, sallimisel. (J. Annusson (töer.): N e n d e h ä b i!) Wähe, et see nende häbi on; meie peame sellest mõnda järeldama, ja ma tahaksin siis nüüd teada — kas on õhk täiesti puhas ja kas on lõpu-lik tuulutamine maad leidnud? Eesti ajakirjandus ei ole käesolewat autonoomia-seadust mitte wääriliselt hinnata mõistnud, meie ajakirjandus on peaaegu waikunud. Meil ei ole, niipalju kui mina ajakirjandust olen lugenud, näidatud selle seaduse tähtsuse peale. Wõib olla, et meie ajakirjandus ei tunnud seda seaduseelnõu, aga siis oleks pidanud ajakirjandusele võimalust andma tundmaõppimiseks. Saksa ajalehtedes on natuke rohkem selle juures peatatud. Ma ei ole kahjuks „Revaler Bote't“ wiimastel päewadel lugenud, kuid sel päewal, kui see seadus esimene kord Riigikogu päwakorras seisis, ilmus kohalikus Saksa lehes üks kirjutus, mis lõppes selle seaduse erilise tähtsuse hindamisega. Seal näidati, et kui Eesti wa-

bariik praegu arutusele olewa autonoomia-seaduse vastu wõtab, siis tema sellega mitte ainult oma riigis, nii öelda, pöördepunkti ei loo, waid loob rahwuswahelises ulatuses rahwusküsimuste keerdpunkti, nagu Damoklese mõõgaga, ja awab sootu uued horitsondid rahwusküsimuse lahendamises. See oli õieti esimene kord, kus meie Saksa kodanikkude häälekandjast leidsime ilma reservatsioonideta midagi kiitwat ja ülistawat meie riiklise tegevuse kohta. Millest peaks see küll tunnistust andma? Kas annab see sellest tunnistust, et nüüd tõepoolest on asutud wanade harjumuste ja wõlumiste likwideerimisele, kopitanud õhkkonna tuulutamisele, mis siitsaadik eesti- ja saksa-soost kodanikkude wahekorda halwas ja terawaks aitas ajada, kas tahetakse tõesti oma endise minewiku tarkusele kriips peale tõmmata, kas tahetakse kriips peale tõmmata ja maha salata kõik see, mille sihis siitsaadik on rühmatud ja tegutsenud, kas tuntakse end tõepoolest pöördepunktil seiswat, et siitsaadik tahame olla Eesti riigi tunnistajad ja ülesehitamisel wäärilised kaasatõmbajad, wõi on siin ainult omapärase sõjakawalusega tegemist, nagu seda tunneme Trooja ärawõitmise puuhobuse loost?

Sama küsimise samal määral wõiksimise esitada ka wene soost kaaskodanikkudele. Seltsimees Martna on kõnelenud sellest, et meil wenelastega rahwuslises mõttes wahekorrad mitte halwad pole olnud, kuid meie ei pea mitte ära unustama seda asjaolu, et meie endise Wene riigi osa oleme ja mitte wäga imestama, et isegi wabadussõja ajal iseäralikka ülesastumisi meie vastu ette wõeti. Tuletame meelde seda upsakust ja kas wõi omal ajal kuulsakssaanud „kartuli wabariigi“ lugu. Meie ei pea wäga imestama, kui sowjeti lehed praegu sellest kirjutawad, et Narwa ei ole praegu weel mitte Wene linn, et ta on alles Tshuhljan dias. Samasugust tooni lejame ka Wene pagulaste ajakirjanduses. Õieti ei tea ma ühtki suuremat Wene ajalehte nimetada, kes oleks wõtnud kõigiti lojaalse seisupaiga Eesti vastu, wälja arwatud sotsiaal-rewolutsionääride leht Praagas. See asjaolu õigustab meid Wene kodanikkudele küsimist ette panema: kas tunnawad end need wene soost kodanikud, kes kuuluwad Eesti territooriumi, Eesti riigi vastu kohustatud olewat ja kas nad end Eesti wabariigi kodanikkudeks ka sisuliselt tunnistawad?

Kui nende küsimiste peale jaatawad wastused tulewad, ainult siis on ühine töötamine wõimalik, ja ühiseid ülesandeid on meil ju wäga palju. Ühist tööd pakub ka autonoomia seadus kui ta korralikult, mitte ülepeakaela rutates, mitte kogemusteta, waid kogemustega maksma pannakse. Kui neid eeldusi mitte ei ole, siis pole ka autonoomia seadusest mingit kasu. Olen optimist ja tahaks uskuda, et kui kõik õpiwad ajaloost, siis peawad ka seda sakslased, nimelt meie saksa soost kaaskodanikud tegema. Sama wõiksin wenelaste kohta öelda. Tahaks loota, et tõepoolest pöördepunktini jõudnud oleme, et tulewane autonoomia, mida meie teostame, läheda kooselamise wõimaldab. Kõigile meie maal elawatele rahwastele algab siis alles see loomulik wõistlus, mitte wõitlus, mis kultuurile aina kaasaitawaks teguriks on. Tahaks uskuda, et Eesti demokraatlik wabariik, otsides wäärilikka teid rahwusküsimuse otsustamiseks, seda wõistlust mitte ei karda. Meie ei ole kõige hullematel aegadel langenud ega ei lange ka nüüd. Meie peame julgema waadata lootustega tulewikku. Usume, et Eesti rahwas sellest suurest wõistlusest, mis rahwaste wahel meie maal algab, wäärilise wõistlejana wälja tuleb, ilma et meie kedagi alandaks ja ilma et meid alandataks. Käesolewa seaduseelnõu kohta, mis lõpmata puudulik, peame aga kahtlewale seisukohale asuma.

Juhataja A. Kerem: Wäljaspool järjekorda on sõna aruandjal.

Aruandja A. Anderkopp: Palusin wäljaspool järjekorda sõna selleks, et ette tuua mõned laialdasemad wäited, mis lõpus wast rasked wastata oleks. Kõige pealt pean tähendama, et tänase koosoleku kestel on esile toodud palju kibedat elutõtt, tänase koosoleku kestel on mitme kõneleja poolt meie esivanemate raske seisukorra üle kõneldud ja selle põhjal teatud järeldusi katsutud teha. Nende tõdede juures ei saa, austatud Riigikogu liikmed, keegi eitawat seisukohta wõtta, kuid mina arwan, et meie selle kibeduse juures, mis oleme üle elanud, midagi õppinud oleme ja see õppimine on meile wabamaid teid, wabamaid mõisteid näidanud, kui meie seda ise endale oleme saanud. Ma usun, et meie seadusi mitte selleks ei kirjuta, et näidata, mis meie kannatanud oleme, waid selleks, et seda wabadust, mida ise tahame näha, ka teistele anda. Sellest seisukohast wälja

minnes tuleks seda seaduseelnõu waadata. Ma luban endale üksikute kõnelejate märkuste juures peatada, et näidata seisukohta, millel komisjonis oldi. Härra Palwadre tähendas kõige pealt, et põhipanewat tööd on wähe tehtud, et wõimalik oleks selle eelnõu arutamisele asuda, mis nii wäga kiires korras peab sündima. Siinjuures tahaksin siis tähendada, et meie oleme selle seaduseelnõu kallal üle 1½ aasta istunud. Seda ei wõi mitte ette heita, nagu oleks selle seaduseelnõu kallal wähe tööd tehtud; selle seaduse kallal on wäga palju tööd tehtud. Kui meie ühte seaduseelnõu peame arutama 3—4 kuud, ehk isegi pool aastat, siis ei jõuaks meie 2 aasta jooksul mitte rohkem, kui ainult 4—5 seadust wastu wõtta. Aga mitte härra Palwadre üksinda ei toonitnud seda, waid ka härra Ast oma seisukohas toonitas seda wäga terawalt. Härra Palwadre peaks ometi teadma seda, ja ma usun, et siin tema poolt wast wäikese arusaamatusega tegemist on, et meie komisjonis kindla seisukoha wastu wõtsime, vähemusrahwustele omawalitsuslist korraldust lubada, kuid selle juures ei tohi riik kanda mingisuguseid kohustusi nende ülesannete täitmisel enam, mis vähemusrahwuste omawalitsuste kätte antud, ega loo paralleel asutusi. Wähemusrahwustel ei ole Eesti riigi käest sarnasel puhul midagi nõuda, sest et riik niisugust kahekordset koormat kanda ei wõi. Eriti tegi härra Ast wäga ägedas toonis komisjonile etteheiteid selle pärast, et ei ole mitte öeldud, kui suuri summasid hoolekande peale mõeldakse kulutada. Pean selle peale wastama, et seda on wäga raske kalkuleerida. Esiteks ei tea Riigikogu mitte, kui palju igale kodanikule hoolekande summasid läheb ja kui palju igale üksikule maksta tuleb, kes hoolekande alla langeb. Kui niisugust kalkulationsi teha, siis oleks see lihtsalt õhuloss, mille peale ehitada ei wõi. Kui meie wõtame näituseks endise summa, mida üksikule hoolealusele makseti, 10 rubla kuus, nüüd 10 marka, siis oleks see lihtsalt inimeste narrimine praegusel ajal. Seda ette näha, kui palju määrata, on wäga raske. Siis küsis härra Palwadre, kas waesed inimesed, kes vähemusrahwuse omawalitsuse liikmeks astuwad, suudawad wõi ei suuda maksta. Meie ei sea praegu ühtegi omawalitsuse eelarwet kokku, waid summad selguwad alles selle eelarwe kokkuseadmisesest, olenewad sellest, kui suured wäljaminekud ja sissetu-

lekud on. Neid wäljaminekuid ei tea meie, ega ei tea kawatsetaw omawalitsus ise praegu ka. Ükskord tuleb rohkem, teine kord wähem, iga asutuse wäljaminekud kõiguwad. Siis tähendas härra Palwadre, et vähemusrahwuste omawalitsuse seaduses ei ole mitte kõik peensused ette nähtud. Mina pean tähendama, et meie ei ole mitte komisjonis mingisugused prohwetid, kes kõiki peensusi ette ära nägema peawad. Meie ütleme otsekohe vähemusrahwustele, et tuleb seda seadust tulewikus muuta, just elunõuete järele ja seda teeb eelnõu järele Wabariigi Walitsus. Mina arwan, et see tee ainuõige on. Meie ei saagi niisugust seadust teha, mida mitte muuta ei tuleks, waid elu ise kujundab teda wälja. Kui meie anname niisuguse põhjapanewa seaduse ja tahame ütelda, et siin midagi muuta ei tule, siis näitaks elu warsti, et meie rängasti eksinud oleme. Seda meile ette heita ei saa, sest meie ei saa teisiti midagi teha, enne kui meie kogemuste järele ei saa määrusi wälja anda. Samuti ei saa ma muidugi rkl. Bock'i seisukohaga nõus olla, et omawalitsuse asutustesse kuulumine olgu sunduslik. Ma ei tea, kas meie rkl. Ast'iga ei saanud hästi üksteisest aru, kui siin jutt on sisseastumise sundusest. Sellest ei kõnele eelnõu põrmugi. Tõsi, — sakslaste vähemusrahwuse esitajad nõudsid, et omawalitsuste asutustes wiibimine olgu sunduslik, seda jättis aga ka eelnõu lahtiseks. Sisseastumise sunduslikkusest ei ole aga kõneldud sõnagi, ja ma ei tea, kuidas meie saame nüüd omawalitsustesse astumise sunduslikeks teha. Meil on wene-lasi ja sakslasi, kes wõib olla sugugi ei taha oma rahwuse omawalitsusest osa wõtta, waid lepiwad sellega, et nende lastele antakse õpetust koolides riigikeeles, ühe sõnaga, lepiwad kõige sellega, mis riik neile annab. Sellepärast ei saa selle seisukohaga, mida härra Bock siin sunduslikkuse kohta ette tõi, ka kuidagi nõus olla. Teine härra Bock'i poolt üles-tõstetud küsimus on see, et Wabariigi Walitsusele ei tohi õigus anda rahwuskogu laiali saata, et temalt see õigus tuleb ära wõtta. Meie loome ikkagi teatud riiklise aparaadi ja mitte üksi Wabariigi Walitsuse huwides, waid rahwa huwides, walitsuse kohuseks on selle järele walwata, et kodanikkude huwid peaksid korralikult täidetud saama ja et need omawalitsuse asutused oma töö teeks. Kui aga Wabariigi Walitsus näeb, et nad seda mitte ei tee, et nad waeste eest hoolt ei

kanna ja et koolid oma ülesannetele ei wasta ja lapsed haridust ei saa, siis on Wabariigi Walitsuse kohus tulla ja ütelda: sellel asutusel on aeg laiali minna, tulewad uued walimised ette wõtta, et teistele töötajatele maad anda, kes tõesti tööd teewad. Kui sarnase ülesande andmisest Wabariigi Walitsusele oletada, et ta halwasti talitama hakkab, siis oleks see lihtsalt umbusalduse awaldamine walitsusele juba ette, awansina. Riigikogu ei wõi mitte mängida, et täna annab seadusi, waatab pealt, kuidas neid ei täideta, lõpetab siis seaduse homme ära, kuna ühhomme annab uue seaduse.

Misjaoks meie siis üldse seaduse välja anname? Härra Tõnisson'i seletuse juures peatades, kes ütles, et eelnõu olewat üldine, olewat kahe tunni asi, pean ütleva, et kui eelnõu komisjonis esimesel lugemisel oli, palusime meie rühmi seisukohta wõtta. Läks mööda nädal, kaks nädalat, kaks kuud ja lõpuks tuli rahwaerakond ja ütles, et nemad ei olewat mitte seda seaduseelnõu arutanud, aga olewat wõtnud ühe seisukoha küll, et see seadus peab ajutine seadus olema. Praegu aga heidetakse ette, et miks seadus ajutine on. Edasi kardab härra Tõnisson, et uue omawalitsuse juures asjad riikliselt wõiwad halvaks minna. Ma ei saa salata, et elu annab oma õpetusi ja wõttes asja täiesti praktiliselt, oleme otsekohesed. Mida meil siis seal teha wõidak? Üks on see, et uutele asutustele satub raha kätte, mida nemad püüawad ära kasutama hakata riigiwastases sihis. Teiseks wõiksid nemad oma asutuste kaudu mingisuguseid ühendusi luua ja tegutsema hakata. Waatame mõlemid võimalusi. Ma arwan, et need summad, mis neil kasutada, on Wabariigi Walitsuse kontrolli all. Praegu on nende summad aga sellest wabad. Hädaoht on siis just praegu, aga mitte hiljem. Ja mis puutub teisesse küsimusse, siis olgu toodud üks näitus. Meil on siin olemas juutide organisatsioon, kellel oma keskkorraldus, mille kohta pean ütleva, et meil ükski poliitiline organisatsioon ei ole nii hästi korraldatud, kui see juudi selts. Meil ei ole teist sarnast asutust. Miks teie siis nüüd sarnast korraldust ei karda. Meie wõtame põhimõtte wastu, kuid ei julge seda teostama hakata. (J. Tõnisson (rhw.): Sellega on wähe öeldud.) Noh, tulge siis Teie ja rääkige rohkem, siis ma ka wastan rohkem. Härra Tõnisson oli kuri, et eelnõu ei olewat komisjonis hulk aega

liigutatud, kuid ma ütlen, nädalate wiisi on eelnõu komisjonis arutatud, wõimalus on olnud rühmades küsimust ammu kaaluda ja sellest komisjonile teada anda. Nüüd aga saadakse alles täna korraga targaks. See on lihtsalt pankrotitunnistus oma tööwõime kohta. Eelnõu on ammugi Riigikogus sees, rühmade esitajad on igalpool osa wõtnud ja nüüd täna hommikul wast öeldakse, et see eelnõu on puudulik. Komisjon ei saa mitte nii tööd teha, peab enne talle seda ütleva. Ega siis komisjon mõni narr ei ole, et täna ühel seisukohal asub, homme aga teise wõtab. Komisjon on korra seisukoha wõtnud, et jäädawat seadust ei saa välja töötada, sest sellega kukuksime meie sisse ja sellele seisukohale pidi ta ka jääma.

Siis räägiti edasi seda, et uue seadusega meil „irredenta“ sünnib. Mina arwan, et see irredenta just praegu olemas on, sest kui teie wäljamaal liigute ja näete seda kirjandust, mis meie wastu sihitud, siis näete, et asi, mida seal ette tuuakse, on just eestkätt see, et meil ei ole vähemusrahwustel seda omawalitsust, mis põhiseaduses lubatud. Lõpetame siis kord selle irredenta.

Siis tähendas härra Tõnisson, et meil seaduse § 3-as põhimõte on, et vähemusrahwuste koolide ülewalpidamiseks suuremad summad tulewad, kui enamusrahwuse koolid saawad. Mina olen wastupidisel arwamisel. Praegu antakse meil iga vähemusrahwuste lapse peale 3½ korda rohkem wälja, kui Eesti soost lapse peale. Härra Ast tahtis arwusid, kõiki mul kahjuks käepärast ei ole ja ka komisjonil ei ole neid olnud, kuid erawiisil saadud andmete põhjal wõin ütelda, et rätituseks minewal aastal lõpetasid keskkooli 1000 Eesti soost õpilast, kuna sakslasi terwelt 200 lõpetas, nü et proportsioon on siin näha. Aga § 3-as ei ütlet, et see nii peab jääma, et vähemusrahwuste laste peale ka tulewikus rohkem peab kulutama. Just wastupidi. Mina arwan, et see on haridusministeeriumi ülesanne vähemusrahwuste kooliwõrku kindlaks määrata, et meil sakslaste eest mitte rohkem ei tuleks maksta, kui oma laste eest. Ja selle wõimaluse annab uus seadus. Ma arwan, et härra Tõnisson'i parandus § 4. juurde wõib ka sisse minna, aga minu arwates on iga Wabariigi Walitsuse ülesanne ja kohus selle eest hoolitseda, et kõigi laste eest ühetasaselt maksta tuleks.

Kui meil praegu on 8—9 vähemusrahwuste keskkooli, kus 18 ehk 20 õpilast klassis on, meil endal aga kunni 55 õpilast klassis, siis ei ole see wahekord õige, waid seda tuleb tasakaalu wiia. Haridusministeeriumi ülesanne on, niipea kui see seadus maksma hakkab, kohe vähemusrahwuste kooliwõrku wälja töötada ja nende koolide arwu wastawalt korraldada.

Siis räägiti weel hoolekande alalt ja härra Tõnisson tegi etteheiteid toetussummade pärast. See asi on jällegi komisjonis läbi kaalutud ja komisjon tegi ülesandeks seda Riigikogus awalikult öelda, et need toetussummad, mida siin anda wõidakse, antakse siis, kui omawalitsused wõimaluse leiawad selleks, kuid siin ei ole mingisuguseid kohustusi riigi ega omawalitsuste peal. Et uuesti loodud omawalitsustes ülekohtu ei sünniks, et seal asjaajamine seaduspäraselt läheks, selleks käiwad nad siseministeeriumi kontrolli alla. Härra Tõnisson kõneles ka weel sellest, et seda seadust oleks pidanud laiemalt arutama. Üksikud komisjonid, nagu üldine komisjon, rahaasjanduse komisjon on teda arutanud, kuid sellest oleks pidanud osa wõtma ka omawalitsuse komisjon, hoolekande komisjon jne. Kui sellele seisukohale asuda, siis oleks kõik Riigikogu komisjonid pidanud eelnõu arutama, sest ta puudutab kõiki küsimusi. Niisugust arutamist korda ei ole mina aga enne kuulnud.

Mis nüüd sellesse puutub, nagu härra Tõnisson rääkis, et rahwasteliidu pärast aega küllalt on seda seadust ka tulewal sügisel arutada, siis minu arwates, ei ole see mitte wõimalik, sest rahwasteliit astub kokku liidu põhikirja järele septembri esimesel esmaspäewal, kuna aga meie Riigikogu alles oktoobris kokku tuleb. Kuidas seda siis enne rahwasteliitu arutada saab? Siis tähendas härra Tõnisson, et kui peaks kaebtusi tulema, siis iga tõsine rahwasteliidu liige peaks aru saama, et niisugust seadust mitte täita ei saa. See oli wäga ilus lause, aga kuidas sellest „tõsisest“ rahwasteliidu liikmest aru saada, on iseasi: mina saan temast üht wiisi, teine aga koguni teist wiisi aru ja mis meie parata wõime, kui mõni riik rahwasteliitu niisuguse esitaja on saatnud, kes meie arusaamise järele mitte „tõsine“ pole.

Härra Ernits on üldse sarnase autonoomia andmise wastu, see on tema sei-

sukoht ja sellest saame aru. Waielda selle wastu ei tarwitse, kui keegi arwamisest on, et meie oma põhiseadust täitma ei pea. Mis siseministri seletusesse puutub, siis ei ole tema siin mitte eitawat seisukohta awaldanud, waid härra siseminister on näidanud, missugused sihid meil praegu ees on ja et just elulisem on, kui meie seaduseelnõu niisugusel kujul wastu wõtame, kus walitsus seda täiendada elu kohaselt saab. See tee on elulisem ja otstarbekohasem, kui seda teisel teel saaks. Nagu härra siseminister tähendas, on meil wõimatu kõiki peensusi ette näha kõige selle suure kaalumise juures, mis käesolewa seaduse juures on olnud. Ega meie ikka kõiki asju ei wõi ette näha, mis elu wõib tegelikult esile tuua. Meil on terve rida seaduseelnõusid wastu wõetud ja teie leiaste pärast, et on neile täiendawaid määrusi juurde antud. Ei saa asju nii lahendada, et nad ideaalselt täielikud oleksid, waid elu lahendab neid ise ja kes on elu wajadustele lähemal, kui Wabariigi Walitsus, kes üksikasju näeb ja tunneb ja kel alati võimalus on puuduste kõrwaldamisteks määrusi maksma panna.

Härra siseminister tähendas muuseas, et üksikud küsimused olewat lahendamata jäänud, nimelt et kui meie vähemusrahwuste omawalitsuste asutused loome, siis wõib osa selle rahwuse liigest sellest wälja astuda ehk jälle ei lähegi sinna sisse. Mina tähendaksin selle kohta, et meie loome vähemusrahwuste jaoks oma asutuse, kes seal nende kultuuri tahab edendada. Kui nad oma omawalitsust omaks ei tunnista, siis ei saa riik nende kohta teisi kohustusi kanda. Ei ole otsarbekohane, et riik saaks nende wastu mingisuguseid sunniabinõusid tarwitada, et lapsed peaksid näituseks Saksa kooli minema, kui nad riigi koolis tahawad olla. Wäga suuri waidlusi tekitas kõigi kõnelejate juures küsimus, kas vähemusrahwuste liigestel on omawalitsuses wiibimine sunduslik wõi mitte. Ühed kaldusid selle poole, et seal wiibimine peab olema sunduslik, teised olid selle wastu, otsustab seda Riigikogu ise, kuna ka komisjonis arwamised lahku läksid. Siin on aga komisjon esitanud selle küsimuse kohta § 12 ja 12-a, mis mõlemad omawalitsuses liikmeks wiibimise kohta käiwad. Olge head, walige kumb teile rohkem meeldib, kumb teie põhimõttele rohkem wastab.

Siis mõned sõnad härra Ast'i seletuse juurde. Tema arwas kõige pealt, et eel-

nõu olewat lõpmata puudulik. Milles, seda jättis ta aga ütlemata. Härra Ast arwas edasi, et Riigikogule on umbusaldust avaldatud ja sellepärast ei ole temal õigust nii põhjapanewat seadust arutada. Ma arwan, et Wabariigi Walitsusele on umbusaldust avaldatud ühes Riigikoguga, kuidas wõime meie aga siis walitsusele usaldada eelarwes wastuwõetud 6½ miljardi äratarwitamist lähemate kuude jooksul, mis ometi palju kaaluwam on, kui käesolew eelnõu. Seda on härra Ast ometi wõimalikuks pidanud. Mina arwan, et härra Ast'i loogika loomulik tagajärg peaks niisuguse otsuse juurde wiima ja siis peaksime katsuma teesid leida, kuidas seisukorda päästa. Kuid see wahekordade tumedus on meie põhiseaduse puudus ja härra Ast mäletab väga hästi, et meie temaga põhiseaduse komisjonis wastamisi seadsime. Meie oleme inimesed, kes põhiseaduse loomisel ei osanud oma arwamiste ja resolutsioonidega neid puudusi mitte eeldada, mis nüüd nähtawale tulnud. Nüüd on need puudused silma ees ja meie tunneme neid. Kui meie walitsust ei usalda, siis on walitsuse käes olewad miljardid palju rohkem hädaohlikud, kui käesolewa seaduse wastuwõtmine. Kuid niisugusel põhjal tööd teha ei saa. Meie peame sedasama teed käima, nagu teiste seaduste juures oleme käinud. Härra Ast tähendas, et omawalitsusesse sisseastumine peab waba olema. See seaduseelnõu ütleb, et enne omawalitsusesse sisseastumist peawad vähemusrahwuste liikmed vähemalt kolm korda otsustama, kas nemad omawalitsusesse astuwad. Kõige pealt on nende ülesanne, et nende esitajad eeltõele asuwad. Juba siin wõiwad nad ära ütelda. Siis ütlewad nad Wabariigi Walitsusele, kas nad tahawad omawalitsuse liikmeks astuda wõi mitte. On eelwalmistused läbi, siis peawad uued asutused otsustama, kas nad tahawad omawalitsust teha wõi mitte. Härra Ast kahtleb aga edasi, et kui meie nüüd selle seaduse maksuma paneme, kas siis jääb sisseastumine neile wabaks. Ta on kolmekordselt, nagu näeme, waba. Omal ajal kaitses härra Ast niisugust seisukohta riigi walitsemise korra juures, kus parlament on peremees ja walitsus täidab käskusid. Nüüd on härra Ast selle seisukoha wastu ja kaitseb just wastupidist. Walitsus ütleb praegu siseministri suu kaudu, et walitsus selle koorma oma peale wõtab. Härra Ast aga kahtleb nüüd, kas walitsus Riigikogu otsust ja

seadust täitma peab. Mina arwan, et see ainukene õige tee on, et kui walitsus leiab, et ta selle asjaga hakkama saab, siis tema sõna siin otsustada wõiks.

Siis tähendas härra Ast weel kulude peale, mis koolide peale välja läheb, Ei olewat teada, kui suured nad on. Koolide rohkus oleneb ju aga sellest, kui palju lapsed kooli läheb ja lastearw ripub ära sellest, kui palju inimesi teatawas omawalitsuses koondatud. Igal kodanikul on wabadus oma rahwuse määramiseks ja meil on praegu väga raske ette teada, kui palju inimesi selle uue korralduse alla tulewikus kuulub, palju neid sinna astub. Meie ei tea, kas neid 10 tuhat, 8 tuhat wõi 6 tuhat tuleb, nii et ka siin komisjonile midagi ette heita ei saa, et tema ära määraks, kui suureks koolide kulud tõusewad. Enne peab lastearw teada olema. Ma ütleksin weel ühte — meil on terwe rida seadusi välja antud, mis riigile wäljaminekuid teewad, kuid nende kohta ei ole just härra Ast'i ringkond küsinud, palju nad kulu toowad. Nüüd on härra Ast'il aga teine mõõdupuu, pealegi, kus nüüd kuidagi kulusid ära määrata ei saa.

Kui nüüd üldiselt kokku wõttes neid kõiki wasturääkimisi kaaluda, siis käib kõigist unase joonena läbi etteheide, — see seadus ei olla lõpulik. Komisjoni seisukoht on hoopis teistsugune, — kui meie selle seaduse lõpuliselt kujus esitaksime, täiesti kindlaksmääratud raamides maksuma paneksime, siis oleks see liig raske koorem meie riigile. Wabariigi Walitsus on just see, kes elu kogemuste põhjal neid esitatud raame täidab, elu ise on ju see, mille järele seadus täienema ja välja kujunema peab. Ma ei taha sellega sugugi ütelda, et meie selle seaduse wäljaandmisel ja selle wäljatöötamisel need kõige targemad oleksime olnud, sama ei taha ma sugugi ütelda, et see seaduseelnõu see kõige ideaalsem oleks, aga siin seaduseelnõus on Wabariigi Walitsusele kõik wõimalused jäetud, ta wõib järele kaaluda, mida siin täita, mida parandada, aega tal ju selleks on. Wõib olla, et Riigikogu üldse tarwilikuks ei leiagi seda seadust maksuma panna, see on Riigikogu enese otsustada, kuid mina ütlen, et meie oleme ennegi rumalusi teinud ja miks meie ka täna seda ei teeks? (Walitsuse looshist: Oh hoo!)

M. Bock (saks.): Zu meinen früheren Ausführungen habe ich noch einiges hinzuzufügen, da ich sehe, dass dieselben

falsch verstanden worden sind, und daher auch aus ihnen falsche Schlüsse gezogen worden sind. Es handelt sich ja hier gar nicht um unser ursprünglich eingereichtes Projekt und auch nicht einmal um das Projekt der Kommission, sondern hier haben wir es mit einem Projekt der Regierung zu tun, das von der Kommission als Basis angenommen wurde und einigen Änderungen unterzogen wurde. Die Meinung, als ob wir also unser Projekt hier der Versammlung unterbreiten, beruht auf einem absoluten Irrtum. Gerade die Tatsache, die von Herrn Anderkopp angeführt wurde, dass es unmöglich erschien, vom grünen Tisch aus die Auswirkung unserer Vorlage zu beurteilen, bewog die Kommission ja ein temporäres Gesetz anzunehmen, dass sich dem Leben mehr anpassen könnte und dessen Fehler durch Verordnungen der Regierung zurechtgestellt werden würden. Es war eben ein praktischer Ausweg und wir hoffen, dass uns das nötige Vertrauen entgegengebracht werden würde, das wir zu Verwirklichung dieser kulturellen Selbstverwaltung brauchen. Wir hofften, gestützt auf dieses Vertrauen, das auf Gegenseitigkeit beruht, dass die Versammlung uns das gewähren könnte, wonach unser heissester Wunsch geht, endlich einmal nach mehr als 2 Jahren an die Selbstverwaltung, unser Bildungswesen, unseren Ansichten und Idealen entsprechend, gehen zu können. Da ertönen hier Befürchtungen, die uns beweisen, wie wenig man dieses Gesetz hier kennt. Die Vorredner weisen plötzlich, besonders Herr Tönisson, darauf hin, dass die obligatorische Zugehörigkeit zu einer Minorität unannehmbar sei; sie vergessen jedoch, dass der Entwurf nur eine freiwillige Zugehörigkeit vorsieht, und daher sie mit ihren Einwendungen offene Türen einrennen. Meine persönliche Meinung bezieht sich auf den obligatorischen Charakter der Zugehörigkeit zu der sich in kultureller Hinsicht selbstverwaltenden Minorität, keineswegs aber der deswegen beanstandete Entwurf der Kommission hat diese Meinung vertreten. Daher sind alle darauf bezüglichen Ausführungen unnütz. Auch die Befürchtung des Herrn Tönisson in bezug auf die Exklusivität der ins Leben zu berufenden Organisation sind absolut unbegründet. Geht man von meinem Standpunkt der obligatorischen Zugehörigkeit zur kultu-

rellen Selbstverwaltung aus, so umfasst die Minorität alle Angehörigen derselben und der Wille der Mehrheit ist dann massgebend. Von einer Exklusivität kann hier in diesem Falle also nicht die Rede sein. Viel eigenartiger erscheinen die Hinweise des Herrn Tönisson auf „Kolonien“ und die „Irredenta“. Auf das Phantom der „Kolonien“ will ich nicht weiter eingehen, die Sache ist es nicht wert, wohl will ich aber feststellen, dass gerade ich darauf hinwies, dass an eine Irredenta wohl kaum ein Mensch glauben kann, der sich unser Verhältnis zum Staate vorzustellen vermag.

Wir haben es an gemeinsamer Arbeit zum Wohle des Staates nicht fehlen lassen und wir wollen auch weiterhin mit Ihnen gemeinsam diese Arbeit weiter tun. Aber wir möchten auch Sie bitten uns das zu gewähren, was uns der § 21 des Grundgesetzes verheisst. Sie können es mir glauben, dass wir in den letzten 2 Jahren bis 10 Millionen jährlich für unsere Schule aus Privatmitteln verbraucht haben und Sie müssen unsere Besorgnis verstehen, wenn wir darauf pochen, dass uns unsere Schule endlich übergeben wird. Wir müssen uns organisieren können, zur Erhaltung unserer Kultur, zur organisierten Heranziehung aller unserer Kräfte, um unsere Schule auch in Zukunft uns erhalten zu können, und dazu dient uns allein unsere kulturelle Autonomie. Wir sehen einen Verfall unseres Volkstums vor uns, wenn uns jetzt dieses Gesetz verabschiedet wird, und wir können nicht glauben, dass wir auf unabsehbare Zeiten wieder getröstet werden könnten.

Leider ist es mir völlig unverständlich, dass die sozialdemokratischen Herren sich so ablehnend unseren Bemühungen gegenüber verhalten, ist es doch gerade die Sozialdemokratie, die sich auf dem IV. Intern. Sozialdemokr. Kongress im Jahre 1905 offen für die kulturelle Autonomie aussprach. (M. Martna (sd.): Ah, seda teate Teie ka?) Ja, ich weiss es, Sie scheinen es aber vergessen zu haben, Herr Martna! Auch Bauer und Renner in letzter Zeit haben diesen Standpunkt vertreten und ich bedauere konstatieren zu müssen, dass ich von dieser Seite gerade einen Widerstand finde. Herr Ast geht so weit, dass er fast eine Ohrenbeichte über die polit. Zuverlässi-

keit verlangt, aber Sie werden es mir doch zugeben, dass diese Art der Erledigung seiner Wünsche doch nicht am Platze ist.

Vertrauen gegen Vertrauen! Gewähren Sie uns die Erfüllung unserer Wünsche und Sie werden bald einsehen, dass Sie klug gehandelt haben und eine Festigung der Beziehungen zwischen Majori-

tät und Minorität die Folge dieses Schrittes zum Wohl unseres Vaterlandes sein wird.

Juhataja A. Kerem: On ettepanek tehtud koosolekut lõpetada. Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on otsustatud koosolekut lõpetada.

Koosolek lõpeb kell 11.30 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **A. Kerem.**

Abisekretäär **J. Bergman.**